ISSN 2409-9805

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Library Science. Record Studies. Informology

Науковий журнал
Виходить щоквартально
Заснований у лютому 2004 р.

№ 2
2015

Київ – 2015

Наш передплатний індекс: 86544

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО. ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО. ІНФОРМОЛОГІЯ

Журнал індексується в міжнародних базах даних:
Science Index (РІНЦ); Google Scholar; Research Bible; Polish Scholarly Bibliography; BASE

Засновник і видавець – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

Головний редактор – Литвин С.Х.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Литвин С.Х. **–** доктор історичних наук, професор, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ), головний редактор
Петрова Л.Г. **–** доктор педагогічних наук, професор, НАКККіМ, заступник головного редактора
Добровольська В.В. **–** кандидат наук із соціальних комунікацій, НАКККіМ, відповідальний секретар
Бездрабко В.В. **–** доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв
Боряк Т.Г. **–** кандидат історичних наук, НАКККіМ
Вєдєнєєв Д.В. **–** доктор історичних наук, професор, НАКККіМ
Давидова І.О. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури
Дубровіна Л.А. **–** доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України
Кублієв О.М. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури
Кулешов С.Г. **–** доктор історичних наук, професор, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства
Кушнаренко Н.М. **–** доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури
Лабузіна К.В. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського
Маркова В.А. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, Харківська державна академія культури
Мотульський Р.С. **–** доктор педагогічних наук, професор (Білорусь, Мінськ)
Папакін Г.В. **–** доктор історичних наук, професор, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського
Слободяник М.С. **–** доктор історичних наук, професор, НАКККіМ
Столяров Ю.М. **–** доктор педагогічних наук, професор (Росія, Москва), Науковий центр досліджень книжкової культури РАН
Федотова О.О. **–** доктор історичних наук, НАКККіМ
Швецова-Водка Г.М. **–** доктор історичних наук, професор, Рівненський державний гуманітарний університет
Шемаєва Г.В. **–** доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури

Відповідальний секретар – Добровольська В.В.

Редактор – Будаш Л.П.

Комп'ютерне складання та верстка – Кравченко Т.В.

Дизайн обкладинки – Саприкін О.А.

Рекомендовано до друку вченою радою НАКККіМ
Протокол № 5 від 23.06.2015 р.

Затверджено:
постановою президії ВАК України від 10.02.2010 р. №1-05/1
як фахове видання з історичних наук;
постановою президії ВАК України від 10.03.2010 р. №1-05/2
як фахове видання з соціальних комунікацій

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21133-10933ПР від 08.12.2014
Свідоцтво видала Державна реєстраційна служба України

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією.
Посилання на видання обов'язкові.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей

Адреса редакції та видавця: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп.15
E-mail: nauka@dakkkim.edu.ua

© Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2015

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Науковий журнал	Виходить щоквартально	Заснований у лютому 2004 р.	№ 2 2015 р.

ЗМІСТ

Бібліотекознавство

Demianova Y. Bibliometric and scientometric methods of research evaluation 4

Апшай М.В. Розширення наукового інструментарію бібліотекознавчих досліджень 8

Документознавство

Литвинська С.В. Документаційне забезпечення системи менеджменту якості у структурному підрозділі вищого навчального закладу 15

Шевченко О.В. Проблемні питання дослідження наукових поглядів на торговельну документацію 21

Історія

Соколов В.Ю. Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників (1926) та його значення в розвитку бібліотечної справи в Україні 30

Наливайко Ю.В. Архів як осередок історико-документознавчих досліджень 44

Рой Є.Є. Деякі аспекти еволюції діловодства в органах державної влади на різних етапах історичного розвитку 52

Свердлик З.М. Нормативно-правові засади ведення діловодства в Київській міській Думі та Управі в другій половині XIX – на початку XX століття 58

Соціальні комунікації

Моісєєва Н.І. Трансформування діяльнісних засад соціально-комунікаційної діяльності 65

Саприкін О.А. Інтернет-ресурси як інструмент інформаційної війни й інформаційна безпека України 72

Ткаченко О.О. Сутність та особливості позиціонування вищих навчальних закладів 78

Зоряна А.М. Досвід використання бази даних Index Translationum у наукових дослідженнях 85

Відомості про авторів 97

Вимоги до оформлення статей 98

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 001.38

Y. Demianova

BIBLIOMETRIC AND SCIENTOMETRIC METHODS OF RESEARCH EVALUATION

The paper discusses bibliometric and scientometric methods for measuring the production and dissemination of scientific knowledge. It aims to answer the questions why qualitative and quantitative methods are important to evaluate scientific products and how to implement these methods into the Ukrainian context. The author concludes that these methods must be used carefully when measuring or comparing the performance of individual scientists and research groups, in combination with other types of research evaluation.

Keywords: *bibliometrics, scientometrics, research evaluation.*

Ю.О. Дем'янова

БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТА НАУКОМЕТРИЧНІ МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто бібліометричні та наукометричні методи для вимірювання показників продуктивності науково-дослідницької діяльності та поширення наукового знання. Мета статті полягає в тому, щоб відповісти на запитання, чому якісні та кількісні методи відіграють важливу роль у процесі оцінювання наукової продукції і як правильно їх використовувати в контексті української науки. Автор доходить висновку, що ці методи треба застосовувати з великою обережністю при вимірюванні або порівнянні показників окремих науковців і дослідницьких груп, а також у поєднанні з іншими видами оцінювання їхньої дослідницької діяльності.

Ключові слова*: бібліометрія, наукометрія, оцінювання дослідницької діяльності.*

Ю.А. Демьянова

БИБЛИОМЕТРИЧЕСКИЕ И НАУКОМЕТРИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ОЦЕНКИ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрены библиометрические и наукометрические методы для измерения показателей продуктивности научно-исследовательской деятельности и распространения научного знания. Цель статьи заключается в том, чтобы ответить на вопросы, почему качественные и количественные методы играют важную роль в процессе оценки научной продукции и как правильно их использовать в контексте украинской науки. Автор приходит к выводу, что эти методы нужно применять с большой осторожностью при измерении или сравнении показателей отдельных ученых и исследовательских групп, а также в сочетании с другими видами оценивания их исследовательской деятельности.

Ключевые слова: *библиометрия, наукометрия, оценивание исследовательской деятельности.*

© *Дем'янова Ю.О.*

The global number of papers published in different fields of science has increased over the past decades. It is chiefly because scientific productivity is considered in the distribution of financial resources and in admission to participation in research groups and graduate programs as well as it is related to the socio-economic characteristics of a country. The importance of producing papers has led to the obsession with their quantity among researchers. Associated with this increase in scientific productivity, observed is the rapid development of bibliometrics and scientometrics which particular methods are being used in evaluating the progress of science and behaviors of scientists. In Ukraine, scientometric tools were introduced not long ago, thus raising numerous discussions regarding their reliability and validity among the research community. Thus, the present article aims to answer the questions why qualitative and quantitative methods are important to evaluate scientific products and how to implement these methods into the Ukrainian context.

Impact factors of scientific journals have gained significance in scientific work and research management and policy. Nowadays impact factor and other indicators are used in the evaluation of journal's performance as well as in the evaluation of research groups, institutes and even countries. With the advent of «Big Science» these techniques found a new application in the field of science administration though bibliometrics had been the domain of librarians and sociologists.

The terms «bibliometrics» and «scientometrics» themselves were almost simultaneously introduced in 1960s. Bibliometrics and scientometrics are explained as a set of methods for measuring the production and dissemination of scientific knowledge. Bibliometrics is made up of methods for conducting quantitative analysis of science and is based on two assumptions: the goal of researchers is to advance knowledge, and this means disseminating the results of their research and studies through a variety of communication media, including writing, which lies at the core of the academic tradition; scholars have to publish in order to build a reputation and advance their careers. [3, 2] The main types of indicators used in bibliometrics are:

– publication count (number of articles published in learned journals during a specific time frame);

– citations and impact factor (used to evaluate the scientific impact of research);

– co-citation and co-word analysis (used to map research activity: co-citation analysis, co-word analysis, and bibliographic coupling).

The main problems that affect the validity of bibliometric evaluation include limited coverage and exclusion of certain types of documents in the databases, classification of journals by discipline, changes in journal titles, names spelled the same way, number of authors (and distribution of work), excessive, selective, secondary, negative and erroneous citations, self-citation and personal strategies. Since bibliometrics is generally based on bibliographic databases, all the above mentioned reduce the validity of bibliometric research evaluation. [3, 9]

Bibliometric and scientometric indicators are considered to be more powerful at higher levels of aggregation and are more suitable for research evaluation in a large set (a faculty or large research team) and less suitable for the evaluation of individuals or small research groups.

According to Yunwei Chen, «scientometrics is a distinct discipline that performs quantitative studies of science and technology using mathematical, statistical, and data-analytical methods and techniques for gathering, handling, interpreting, and predicting a variety of features of the science and technology enterprise, including scholarly communication, performance, development, and dynamics.» [5] It originates from the quantitative study of science policy research, or the science of science, which focuses on a wide variety of quantitativer indicators of science. As L. Ivancheva assumes, scientometrics relates to the following subjects of research: science by itself; the process of scientific knowledge production; macro-environment of scientific research. [6, 2] An important feature of scientometrics is the possibility to be carried out synchronously as well as diachronously. It enables the tracing of the dynamic changes of the objects of study, becoming a powerful instrument of science policy.

The issues of bibliometrics and scientometrics have been much discussed by reserchers both in our country and abroad. Thus, Katy Borner et

al discuss the challenges of computational scientometrics research in terms of data access, algorithms calability, repeatability introducing two infrastructures: the Scholarly Database and Scientometrics relevant plug-ins of the open-source Network Workbench Tool. [4] In their study, the researchers mention that «while diverse tools exist to crawl, pre-process, analyze, or visualize scholarly data, most of the tools used in science of science studies today are proprietary or 'closed source', making it difficult or impossible to replicate results, to compare new and old approaches, or to agree upon standards» [4, 864]. Yu. Chaikovsky et al argue whether it is possible to apply and benefit from scientometric systems in the context of Ukrainian science. [2] According to Yu. Poliak, scientometric methods could be applied to evaluate scientific products but their capacity is limited. Being used for evaluation of scientific activities, they must be supplemented by expert estimation, and also the number of patents, awards and such hard-formalizable concept as a scientific reputation. [1, 106]

No denying the fact, integration of Ukraine into the global academic and scientific community is one of the most urgent issues of our time. Aimed at enhancing the credibility of science communication, international collaboration and unbiased scientific dialogue, the orders by the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 05.04.2012, No. 318 and 08.10.2012, No. 780-R attempted to introduce the international criteria and mechanisms for evaluation of research activities of Ukrainian scientists. Moreover, in the procedure of attestation of the HEI, among other parameters, the criteria of quality and efficiency of scientific activities of the staff are also of great importance. The order of Ministry of Education and Science of 03.04.2012 No. 399 also promotes the dissemination of scientific achievements and the increase of credibility of the Ukrainian science in the world that is becoming increasingly important for our country. These documents highlight the crucial role metrics plays for research performance evaluation. The present tendency is for institutions to be graded more on the visibility of their products then on their long-term reputation or resources. In evaluative scientometric studies, these parameters are measured by activity indicator (measures the quantity of the productivity core), observed impact indicator (stands for impact of productivity core), journal related indices, and other newly introduced global indices (h and h-type indices). These indicators stand for the quantity, impact, influence, and quality of the scholarly communication.

It seems to be important to say that bibliometrics and scientometrics must be used carefully for research evaluation in Ukraine since implementing their methods in our country ruins the current system of scientific hierarchy. Furthermore, each discipline should have its own specific characteristics, so metrics is to be applied differently in each case. It is believed that simultaneous use of many techniques is a preferred approach to capture the different dimensions of a research. Therefore, the use both of quantitative and qualitative research techniques provides broadly consistent data combining depth with breadth. Scientometric studies, in combination with other types of evaluation, will give a better and more complete picture of the Ukrainian research scenario.

Conclusion

The development of bibliometric and scientometric methods has been influenced by the increased number of academic journals on the internet, as well as by the new facilities available for computing information. The ability of bibliometric and scientometric analysis to encompass different levels of aggregation makes it suitable to national and institutional studies.

Scientists and research managers should be in charge of the planning, execution and analysis of the research activities. What should be kept in mind is that research evaluation is an aid not the real goal. The validity of different indicators and indices should be applied cautiously when measuring or comparing the performance of individual scientists and research groups. Besides, some indicators established globally for the evaluation of scientific performance might not be suitable for a realistic assessment of research activity since in some countries like Ukraine publications in national journals in the native language is the norm. Therefore, research evaluation should be considered as only a partial indicator of overall scientific performance of an individual scientist or a research group, faculty, institution.

References

1. Поляк Ю.Е. Наукометрические показатели в оценке деятельности ученых и организаций / Ю.Е. Поляк // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2014. – № 8. – С. 101-106.

2. Чайковський Ю.Б. Наукометричні бази та їх кількісні показники (Частина ІІ. Фактори, впливають на кількісні показники наукометричних баз) / Ю.Б. Чайковський, Ю.В. Сілкіна, О.Ю. Потоцька // Вісник НАН України. – 2013. – № 9. – С. 84-92.

3. Archambault É. The Use of Bibliometrics in the Social Sciences and Humanities / É. Archambault, É.V. Gagné. – [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.science-metrix.com/pdf/Science-Metrix_Use_Bibliometrics_SSH.pdf

4. Borner K. Rete-netzwerk-red: analyzing and visualizing scholarly networks using the Network Workbench Tool / K. Borner et al // Scientometrics. – 2010. – № 83. – P. 863-876.

5. Chen Yu. Evolving collaboration networks in Scientometrics in 1978-2010: a micro-macro analysis / Yu. Chen et al. – [Electronic resource]. – Mode of access: http://ivl.cns.iu.edu/km/pub/2012-chen-evolving-scientometrics.pdf

6. Ivancheva L. Scientometrics Today: A Methodological Overview / L. Ivancheva. – [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.collnet.de/Berlin-2008/IvanchevaWIS2008stm.pdf

References transliterated

1. Poliak Iu.E. Naukometricheskie pokazateli v otsenke deiatel'nosti uchenykh i organizatsii / Iu.E. Poliak // Distantsionnoe i virtual'noe obuchenie. – 2014. – № 8. – P. 101-106.

2. Chaikovskyi Yu.B. Naukometrychni bazy ta yikh kilkisni pokaznyky (Chastyna II. Faktory, vplyvaiut na kilkisni pokaznyky naukometrychnykh baz) / Yu.B. Chaikovskyi, Yu.V. Silkina, O.Yu. Pototska // Visnyk NAN Ukrainy. – 2013. – № 9. – P. 84-92.

3. Archambault É. The Use of Bibliometrics in the Social Sciences and Humanities / É. Archambault, É.V. Gagné. – [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.science-metrix.com/pdf/Science-Metrix_Use_Bibliometrics_SSH.pdf

4. Borner K. Rete-netzwerk-red: analyzing and visualizing scholarly networks using the Network Workbench Tool / K. Borner et al // Scientometrics. – 2010. – № 83. – P. 863-876.

5. Chen Yu. Evolving collaboration networks in Scientometrics in 1978-2010: a micro-macro analysis / Yu. Chen et al. – [Electronic resource]. – Mode of access: http://ivl.cns.iu.edu/km/pub/2012-chen-evolving-scientometrics.pdf

6. Ivancheva L. Scientometrics Today: A Methodological Overview / L. Ivancheva. – [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.collnet.de/Berlin-2008/IvanchevaWIS2008stm.pdf

УДК 021:004.738

М.В. Апшай

РОЗШИРЕННЯ НАУКОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглядаються можливості нового методу дослідження діяльності бібліотек. Характеризується метод сайтометрії у бібліотекознавчих дослідженнях. Приводяться результати дослідження веб-сайтів ОУНБ України. Одним із завдань дослідження було виявлення відомостей про науковий інструментарій бібліотекознавчих досліджень, що проводяться ОУНБ. Перевіряється прозорість інформації про структурно-функціональні відомості роботи науково-методичних підрозділів бібліотек.

Ключові слова: *бібліотекознавство, методи дослідження, сайтометрія, науково-дослідна робота, веб-сайт.*

М.В. Апшай

РАСШИРЕНИЕ НАУЧНОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ БИБЛИОТЕКОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Рассматриваются возможности нового метода исследования деятельности библиотек. Характеризуется метод сайтометрии в библиотековедческих исследованиях. Приводятся результаты исследования сайтов ОУНБ Украины. Одной из задач исследования было выявление сведений о научном инструментарии библиотековедческих исследований, проводимых ОУНБ. Проверяется прозрачность информации о структурно-функциональных сведениях работы научно-методических подразделений библиотек.

Ключевые слова: *библиотековедение, методы исследования, сайтометрия, научно-исследовательская работа, веб-сайт.*

M.V. Apshai

THE EXTANTION OF THE SCIENTIFIC TOOLKIT OF LIBRARY SCIENCE RESEARCHES

The article considers the possibility of a new method of studying the activity of libraries. The method is characterized the site metrics in library science research. The work shows the results of the research of the websites of regional scientific libraries of Ukraine. One of the objectives of ourresearch was to identify information about scientific tools of library science research conducted by universal research libraries. The transparency of information about structural and functional information of scientific-methodical units of the libraries was checked.

Keywords: *librarianship, research methods, site metrics, research work, website.*

Бібліотеки є найважливішим елементом сучасного комунікаційного простору суспільства. Тому представництво в інформаційних системах і мережах посідає важливе місце серед завдань діяльності бібліотек. Створення та підтримка сайтів стають невід'ємною частиною роботи бібліотек. Значення веб-сайтів пов'язано з тим, що бібліотеки можуть не лише краще забезпечувати інформаційні потреби користувачів, а й представляти на розгляд широкому загалу свої інформаційно-аналітичні продукти, знайомити з послугами, які вони надають, наявність яких у мережі Інтернет забезпечить можливість їхнього широкого використання. Представництво в мережі Інтернет дозволяє не тільки створювати позитивний імідж бібліотечної установи, але й оприлюднювати результати всіх напрямів бібліотечної діяльності, зокрема науково-дослідної роботи. На жаль, на думку фахівців, досвід обласних

© *Апшай М.В.*

універсальних наукових бібліотек (ОУНБ) щодо створення й використання веб-сайтів ще недостатньо досліджений і мало висвітлювався у наукових публікаціях [1]. Одним із завдань вивчення об'єктів мережі в бібліотечній сфері є вивчення спеціальних питань бібліотечної діяльності, зокрема її науково-дослідної роботи.

Мета статті полягає у виявленні стану відображення відомостей про науково-дослідну роботу ОУНБ України. До *завдань* віднесено: 1) характеристику сайтометрії як методу дослідження бібліотечних мережевих об'єктів; 2) вивчення сайтів за ознаками відображення інформації про науково-дослідну роботу ОУНБ; 3) визначення завдань подальших досліджень із теми.

Проблема розширення методів наукових досліджень у бібліотекознавстві пов'язана з трансформаційними процесами у зовнішньому оточенні бібліотек, а також відповідними змінами в технологіях, предметах та організації діяльності в бібліотечному соціальному інституті. На це вказують численні розробки науковців [2; 3; 4; 5]. Одним із напрямів розширення та вдосконалення наукового інструментарію бібліотекознавчих досліджень є опанування методів вивчення мережевих об'єктів. Сайти бібліотек є одним із таких об'єктів. Додамо, що сьогодні, враховуючи стрімке збільшення кількості бібліотечних сайтів та сервісів інтернету, що залучаються для їхньої підтримки, гостро стоїть питання якості сайтів. Це питання увійшло до тем міжнародної співпраці в галузі культури, а також отримало певну уніфікацію щодо оцінки якості, критеріїв та процедур [6]. Зокрема до переліку ознак якості внесені: актуальність тематики змісту сайту; повнота інформації про об'єкти, що представлені на його сторінках; оригінальність фіксованого знання; достовірність і точність відомостей; оперативність відображення та розповсюдження інформації; відповідність сайту цілям закріплення знання [7]. Важливими критеріями також рахуються прозорість, ефективність, орієнтація на користувача, реактивність, сумісність та ін. [6]. Останні вважаються більш-менш загальними для сайтів різних комунікаційних структур, що мають відношення до збереження культурного надбання народів.

Вивчення сайтів та необхідні розробки щодо їхнього вдосконалення з точки зору їхніх комунікаційних властивостей призвели до появи спеціального методу їхнього вивчення, так званої сайтометрії. Важливим напрямком розвитку цього методу є вивчення користувацької поведінки, а також впливу мережевого середовища на імідж сайту [8].

Таким чином, на сьогоднішній день сайтометрія поступово входить до використання при вивченні певних об'єктів бібліотечної діяльності, на що вказують багато фахівців [1; 5; 9; 10; 11]. Автори відмічають, що у сайтометрії об'єктом вивчення є сайт або вебсторінка, що нагадує ситуацію з наукометрією, де об'єктом є часопис або публікація.

Слід зауважити, що мережеві об'єкти, як наслідок роботи бібліотек, уже стали засобом комунікаційної діяльності бібліотек, тому вони можуть включатися до проведення наукових досліджень, що в свою чергу засновуються на використанні можливостей відображення відомостей про бібліотечну діяльність. Результати вивчення сайтів бібліотек стають важливим джерелом для оцінки стану розвитку будь-якого напряму діяльності бібліотеки, виявлення характеристик цієї діяльності, напрямів та тенденцій або закономірностей, а також слугувати певним підґрунтям для прийняття рішень щодо корегування, вдосконалення роботи бібліотек тощо.

Крім того, вони стають важливими об'єктами вивчення й аналізу бібліотечної діяльності [5]. Можливості самоаналізу діяльності бібліотек, бібліотечних фахівців, формою якого є звіти, виступи на конференціях, описування свого досвіду в статтях, сьогодні доповнюються електронним ресурсом. Тому необхідним стає використання та вивчення параметрів мережевого простору та виявлення їхніх значень у практиці наповнення сайтів бібліотек. Додамо, що сайти важливо сприйняти як джерело інформації для самоаналізу діяльності бібліотек і корегування своєї діяльності, відповідності до вимог підвищення якості та методологічного рівня бібліотечної науки.

Завдяки створенню веб-сайтів, бібліотеки отримали можливість розширювати свою діяльність, охоплюючи все більшу кількість користувачів, а також презентувати себе та

свої здобутки [1]. Веб-сайти бібліотек сьогодні поступово стають активним каналом комунікаційного зв'язку з різними аудиторіями користувачів. Веб-сайти надають доступ до інформації віддаленим користувачам і є зручними в користуванні, наданні в електронному вигляді медіа-зразків власних первинних та вторинних інформаційних ресурсів, унікальних наукових та краєзнавчих фондів, програму своєї діяльності в регіоні й т. ін. Наприклад, у структурі веб-сайту Рівненської державної обласної бібліотеки (РДОБ) представлені такі блоки: Головна сторінка; Новини за розділами; Новини у форматі RSS; Зворотний зв'язок; Корисні посилання; Віртуальна довідка; Фотогалерея; Архівні документи; Електронні каталоги; Карта сайту; Віртуальна виставка; Бібліотечна інформація; Видання РДОБ.

На веб-сайті КОУНБ імені Д.І. Чижевського пропонуються інформаційні блоки, які містять такі розділи: Інформація про бібліотеку; Електронний каталог; Відео про бібліотеку; Бібліотечна справа; Корисні ресурси інтернету; Бібліотечні події; Подаровані видання; Бібліотечні Бази даних; Електронна бібліотека; Книжкові виставки; Віртуальна бібліографічна довідка; Віртуальна виставка (медіапроект); Кіноклуб Екран; Бібліографії; Архів Д.І. Чижевського; Державні закупівлі. Ми звернули увагу на дуже цікавий блок інформації – «Регіон». На нашу думку, такий блок має створюватися в кожній регіональній бібліотечній системі та презентуватися на сайті ОУНБ. До блоку на сайті КОУНБ імені Д.І. Чижевського входять розділи: Місто Кіровоград; Кіровоградська область; Мистецтво Кіровоградщини; Довідкова база про всі бібліотеки області; Краєзнавство Кіровоградщини; Календар дат і подій Кіровоградщини; Хроніка культурного життя Кіровоградщини; Спеціалізований Майданчик «Інтер Світ»; Центр Вікно в Америку; Центр Європейської Інформації; Канадсько-Український бібліотечний центр; Регіональний тренінговий центр «Бібліоміст»; Орхуський інформаційний центр; Регіональна бібліотечна асоціація. Також на головній сторінці представлено блок «Наші проекти», скеровані на покращення обслуговування читачів, а також ті, що відносяться до професійної діяльності бібліотекарів, зокрема, ЦУКК (ресурс для бібліотекарів); МЕТАДАТА (ресурс для бібліотекарів); Регіональний каталог (для бібліотекарів); Дублінське ядро метаданих (Редактор). Відзначимо, що про власний інформаційно-аналітичний доробок бібліотека інформує за допомогою розділу «Видання РДОБ», де розміщуються відомості про науково-допоміжні бібліографічні покажчики, анотовані каталоги видань, рекомендаційні списки літератури тощо. Слід також додати, що важливим висновком проведеного дослідження веб-сайтів О. Грогуль є те, що створення та наповнення веб-сайту є комплексною інформаційно-аналітичною роботою, яка передбачає добір, аналіз та систематизацію інформації. Як зазначає О. Грогуль, досвід обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ) щодо створення й використання веб-сайтів ще недостатньо досліджений і мало висвітлювався у наукових публікаціях [1]. Авторка вдається до аналізу структурної побудови та діяльності веб-сайтів ОУНБ на прикладі Рівненської державної обласної бібліотеки (РДОБ) та Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д.І. Чижевського (КОУНБ). Час проведення дослідження – березень 2012 р. Основними завданнями аналізу стають практика створення веб-сайтів, образ веб-сайту, якості веб-серверів, вимоги та критерії оцінки веб-сайтів бібліотек.

Ми звернулися до аналізу сайтів ОУНБ для виявлення відомостей про наукову роботу ОУНБ ВЕБ. При цьому було використано послугу веб-сайту КОУНБ імені Д.І. Чижевського, в його підрозділі «Сайти бібліотек в Інтернеті» діляться на регіони Україна, Росія, Світ. У розділі міститься інформація про веб-сайти світових бібліотек, бібліотечних асоціацій, електронних періодичних видань та бібліографічних баз даних і т. ін.

Сайти ОУНБ було проаналізовано з метою отримання інформації про науково-дослідну роботу, участь у загальноукраїнських регіональних та локальних дослідженнях, а також індивідуальних дослідженнях фахівців бібліотек. Виходячи з завдань нашого дослідження, основними критеріями оцінки сайті ОУНБ як джерела інформації про наукову роботу були *доступність, прозорість інформації, простота користувацького інтерфейсу, повнота представленої інформації*. Реалізовано користуваць-

кий підхід до веб-сайтів, який дозволяє не торкатися внутрішніх завдань наукової діяльності бібліотек. Відповідно до цих критеріїв, сайти отримують оцінки *висока, середня, низька*.

Для аналізу обрано такі ознаки: назви підрозділу, що проводить науково-дослідну роботу; доступ до звіту бібліотеки; відомості про науково-дослідну роботу; наукові та методичні видання; напрями досліджень. Всього було проаналізовано 23 сайти ОУНБ. За ознакою *доступність* на сайтах бібліотек можливість звернутися до звітів з НДР виявлена у 12 бібліотек, доступу немає у 11 бібліотек. Отримати відомості про науково-дослідну роботу можна на сайтах 8 бібліотек. Інформація про науково-методичні видання, які можна використати для отримання інформації про проведені соціологічні дослідження, представлена на сайтах 21 бібліотеки. Оцінка за всіма обраними нами ознаками розподіляється, як у *табл.*

Таблиця

Оцінки за обраними ознаками

Оцінка	***Доступність***	***Прозорість***	***Простота користувацького інтерфейсу***	***Повнота представленої інформації***
висока	3	3	4	5
середня	4	5	8	3
низька	16	15	11	15

Високі оцінки за всіма показниками отримали три ОУНБ: Луганська, Івано-Франківська та Рівненська. За маркером *доступність* найвищі показники мають Івано-Франківська, Луганська та Рівненська ОУНБ. За маркером *прозорість* найвищі показники мають Івано-Франківська, Луганська та Рівненська ОУНБ. За маркером *простота користувацького інтерфейсу* найвищі показники мають Івано-Франківська, Луганська, Миколаївська, Рівненська та Хмельницька ОУНБ. За маркером *повнота представленої інформації* найвищі показники мають Запорізька, Івано-Франківська, Луганська та Рівненська ОУНБ.

Досить повну інформацію про наукову роботу бібліотек України можна отримати на сайті Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ), обравши розділ «Бібліотечному фахівцю». Тут надається доступ до різних матеріалів, що видає НПБУ. Матеріали дають змогу бібліотечним фахівцям отримати основну інформацію про наукові дослідження бібліотек різного рівня та галузі, про захищені дисертаційні дослідження та статистичні дані. У підрозділі «Сторінка дослідника» знаходяться відомості про огляди науково-дослідної роботи, що здійснюється фахівцями НПБУ, а також можна ознайомитися зі змістом інформаційно-аналітичних оглядів наукової роботи бібліотек України.

Відзначимо, що огляди укладаються на основі матеріалів соціологічних, бібліотекознавчих досліджень, публікацій вищих навчальних закладів культури, великих наукових та обласних бібліотек, а також звітів про науково-дослідну роботу за п’ять років, що були надіслані до НПБУ. Огляди готуються фахівцями науково-дослідницького відділу. Матеріали містять дуже корисну для дослідників і практиків інформацію та дозволяють отримати уявлення про напрями, характер, об’єкти вивчення, експериментальну базу досліджень, рівень НДР, учасників загальнодержавних, регіональних, локальних досліджень а також отримати певну інформацію про методичний інструментарій досліджень. Сайт НПБУ дозволяє отримати додаткову інформацію щодо програм, методики досліджень та інші матеріали, що розкривають тематику, зміст та методичний інструментарій НДР, що проводяться в бібліотеках регіонів України. Джерелом такої інформації слугують матеріали випусків Інформаційно-аналітичного бюлетеня «Соціологічні дослідження в бібліотеках» *(див. на сайті НПБУ).*

Вивчення сайтів ОУНБ показало загальне ставлення до організації науково-дослідної роботи в бібліотеках регіонів і підтвердило загальний стан дотримання традиційного підходу до організації діяльності бібліотек. У більшості бібліотек наукова робота, проведення бібліотекознавчих досліджень та виконання проектів зосереджено в науково-методичних відділах. Цю інформацію можна легко отримати, звернувшись до розділу сайту бібліотек «Про бібліотеку». В п’ятнадцятьох

ОУНБ відповідні структурні підрозділи мають назву «Науково-методичний відділ». Нами була виявлена певна тенденція до зміни назви науково-методичного підрозділу в частині ОУНБ, що, на наш погляд, відповідає підвищенню ролі, характеру та якості проведення бібліотекознавчих досліджень, опануванню нових напрямів досліджень, що стали актуальними в останнє десятиріччя. Наприклад, у структурі ОУНБ з'явилися підрозділи – Науковий відділ (Волинська ОУНБ), Відділ наукової організації та менеджменту бібліотечної справи (Дніпропетровська ОУНБ), Відділ науково-методичної роботи і соціологічних досліджень (Донецька ОУНБ), Відділ наукового аналізу та розвитку бібліотек (Луганська ОУНБ), Науково-методичний відділ – науково-дослідний, методичний та координаційний центр регіону (Львівська ОУНБ), Відділ науково-методичної роботи та інновацій у бібліотечній галузі (Миколаївська ОУНБ), Відділ маркетингу та наукової роботи (Рівненська ОУНБ). Зауважимо, що нові назви науково-методичних підрозділів у бібліотеках збігаються з якістю відображення інформації про науково-дослідну роботу в бібліотеках. Передусім це стосується бібліотек Луганської та Рівненської областей, які мають високі оцінки з представлення відомостей про наукову діяльність бібліотечної установи, також відображають нові напрями наукової діяльності бібліотек, або акцентують увагу на характері наукових досліджень.

Відзначимо, що саме в розділах сайтів, присвячених методичній або науково-методичній роботі, можна знайти відомості про науково-дослідну роботу бібліотек. Зокрема вивчення сайтів ОУНБ дозволило виявити значне розмаїття назв підрозділів, їхніх завдань, функцій. Звісно, що в напрямі науково-методичної роботи відбувається сполучення нових наукових доробок, результатів науково-дослідної роботи з практикою бібліотечної діяльності. Перегляд сайтів підтвердив наші очікування з приводу того, що традиційно в регіональній науково-дослідній роботі використовуються соціологічні методи досліджень: анкетування, опитування, бесіди, експертні оцінки. Соціологічні дослідження традиційно орієнтовані на вивчення попиту на книги, інформаційні запити користувачів, стану забезпеченості бібліотек вітчизняними виданнями.

Встановлено, що при виконанні науково-методичної роботи бібліотекарі звертаються до аналітичних методів. Фахівці обласних методичних центрів сьогодні аналізують умови, в яких функціонують бібліотеки, визначають проблемні ситуації діяльності бібліотек. Крім того, поширюється використання наукової діагностики та експертизи, проводиться оцінка рівня роботи не тільки за кількісними, але й за якісними показниками, що характеризують творчу активність колективу бібліотек, рівень рекламно-іміджевої діяльності ЦБС, якість методичного забезпечення, участь в обласних заходах з підвищення професійної компетентності бібліотечного персоналу. Все частіше бібліотеки звертаються до інформаційного моніторингу, який базується на вилученні показників про виконання рекомендацій обласних методичних центрів, а також експертно-діагностичного аналізу діяльності бібліотек.

Аналіз сайтів показує, що основними методами наукових досліджень, що проводяться в ОУНБ, є статистичні, історичні, інформаційно-аналітичні, соціологічні методи. Виявлено, що в бібліотеках проводяться маркетингові дослідження. Інформація про них представлена в розділах про методичну роботу бібліотек. З'ясовується, що бібліотекарі в межах цих досліджень використовують також групу соціологічних методів, до яких входять анкетування, інтерв'ю, експертне опитування, моніторинг публікацій. Широко представлена практика аналізування статистичних даних. Деякі бібліотеки обмежуються лише підготовкою статистичних таблиць.

Аналіз сайтів підтверджує загальну характеристику наукового інструментарію дослідної роботи ОУНБ, яка визначається соціологічним спрямуванням. Спостерігаються поодинокі звернення до методу системного аналізу, сайтометрії як доповнення до традиційного методу аналізу документів. Найдені відомості про використання методології та методики регіонального бібліотечного моніторингу, що свідчить про зростання потреби в серйозному науково-аналітичному опрацьовуванні отриманих соціологічних даних.

У цілому виявилося складним отримати більш-менш повне уявлення про тематику, організацію та науковий інструментарій досліджень, що проводяться ОУНБ. Фактично неможливим виявляється отримання з сайтів інформації про методологічне оснащення регіональних досліджень, скласти повне уявлення про методи досліджень, що використовують бібліотечні фахівці для вивчення сучасної бібліотечної діяльності, а також про результати проведених ними досліджень та про те, як ці наукові доробки вплинули на прийняття рішень, або вдосконалення роботи бібліотеки в регіонах.

При вивченні сайтів ОУНБ була виявлена певна тенденція до зміни назви науково-методичного підрозділу в частині ОУНБ, що, на наш погляд, відповідає підвищенню ролі, характеру та якості проведення бібліотекознавчих досліджень, опануванню нових напрямів досліджень, що стали актуальними в останнє десятиріччя. Встановлено, що для виявлення відомостей про наукові методи, методологію бібліотекознавчих досліджень, що проводяться силами ОУНБ, необхідно звертатися безпосередньо до наукових звітів бібліотек. Аналіз показав, що для цього ресурси веб-сайтів бібліотек не є досить пристосованими, оскільки звіти представлені в дуже незначній кількості сайтів.

Отже, результати аналізу веб-сайтів ОУНБ дозволяють дійти висновку, що сайти бібліотек дають можливість отримати необхідну інформацію для подальшого вдосконалення їхньої структури та відображення важливої професійної інформації. Вони мають розвивати можливості для професійної рефлексії бібліотечних фахівців. Залишається актуальним, зокрема, питання представлення відомостей про дослідницьку діяльність бібліотек, методологічний рівень регіональних бібліотекознавчих досліджень. Поки що залишається необхідним звертатися до вивчення традиційних джерел, щоб отримати досить повну інформацію про науково-дослідну роботу регіональних бібліотек, її методичне та методологічне оснащення.

Напрошується висновок про необхідність включення до планів роботи бібліотек проведення методологічних семінарів за участі провідних науково-педагогічних кадрів галузі з метою підвищення рівня науково-дослідної роботи в бібліотечних системах регіонів. Крім того, відчувається потреба в поширенні практики розповсюдження аналітичних матеріалів за результатами науково-дослідницьких робіт у вигляді дайджестів з використанням сервісних можливостей сайтів бібліотек.

Подальші напрями дослідження пов'язані з вивченням сайтометрії як наукового методу аналізу мережевих об'єктів, удосконалення параметрів, що характеризують об'єкти та впливають на структуру знань, які закріплюються на сайтах. Зберігається потреба у вивченні методології та методики наукових бібліотекознавчих досліджень, зміни в яких зумовлюються тим, що бібліотеки все більше розкривають свої властивості як комунікаційні установи. Є потреба в подальшому вивченні та структуруванні відомостей про методи бібліотекознавчих досліджень в Україні.

Використані джерела

1. Грогуль О. Аналіз веб-сайтів обласних бібліотек (на прикладі Рівненської державної обласної бібліотеки та Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д.І. Чижевського) / О. Грогуль // Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол. – 2012. – Вип. 7. – С. 172-181.

2. Давидова І.О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві / І.О. Давидова ; Харківська держ. академія культури. – Х. : ХДАК, 2005. – 295 с.

3. Ільганаєва В.О. Інституалізація соціально-комунікаційної сфери суспільства / В.О. Ільганаєва // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. – 2008. – № 1. – С. 60-68.

4. Воскобойнікова-Гузєва О.В. Модернізаційна стратегія розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери / О.В. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісн. – 2012. – № 5. – С. 8-19.

5. Кобєлєв О.М. Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні : монографія / О.М. Кобєлєв ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2012. – 245 с.

6. Принципы качеств веб-сайтов по культуре : руководство / под. ред. Н. Темпера, А. Темпера. – М., 2006. – 61 с.

7. Электронные документы: создание и использование в публичных библиотеках : справ. / науч. ред.: Р.С. Гиляревский, Г.Ф. Гордукалова. – СПб. : Профессия, 2007. – 664 с.

8. Нильсен Я. Дизайн Web-страниц. Анализ удобства и простоты использования. 50 узлов / Я. Нильсен. – М. : Вильямс, 2002. – 326 с.

9. Симоненко Т.В. Наукометричний напрям розвитку депозитарію «наукова періодика України» / Т.В. Симоненко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25-27 травня 2010 р. / наук. ред.: М.С. Слободяник, Г.В. Власова. – К., 2010. – С. 165-166.

10. Павліченко Ю. Аналіз наукометричних методів дослідження інформаційно-документних потоків (на прикладі медицини) / Ю. Павліченко // Бібліотечний вісник. – 2008. – № 4. – С. 8-11.

11. Кулева О.В. Разработка системы оценки качества сайтов библиотек / О.В. Кулева // Библиосфера. – 2009. – № 2. – С. 58-63.

References transliterated

1. Hrohul O. Analiz veb-saitiv oblasnykh bibliotek (na prykladi Rivnenskoi derzhavnoi oblasnoi biblioteky ta Kirovohradskoi oblasnoi universalnoi naukovoi biblioteky imeni D.I. Chyzhevskoho) / O. Hrohul // Visnyk Lvivskoho un-tu. Seriia knyhozn. bibliot. ta inf. tekhnol. – 2012. – Vyp. 7. – P. 172-181.

2. Davydova I.O. Bibliotechne vyrobnytstvo v informatsiinomu suspilstvi / I.O. Davydova ; Kharkivska derzh. akademiia kultury. – Kh. : KhDAK, 2005. – 295 p.

3. Ilhanaieva V.O. Instytualizatsiia sotsialno-komunikatsiinoi sfery suspilstva / V.O. Ilhanaieva // Osvita rehionu: politolohiia, psykholohiia, komunikatsiia. – 2008. – № 1. – P. 60-68.

4. Voskoboinikova-Huzieva O.V. Modernizatsiina stratehiia rozvytku vitchyznianoi bibliotechno-informatsiinoi sfery / O.V. Voskoboinikova-Huzieva // Bibl. visn. – 2012. – № 5. – P. 8-19.

5. Kobieliev O.M. Informatsiina analityka v strukturi bibliotechnoi diialnosti v Ukraini : monohrafiia / O.M. Kobieliev ; Khark. derzh. akad. kultury. – Kh. : KhDAK, 2012. – 245 p.

6. Printsipy kachestv veb-saitov po kul’ture : rukovodstvo / pod. red. N. Tempera, A. Tempera. – M., 2006. – 61 p.

7. Elektronnye dokumenty: sozdanie i ispol’zovanie v publichnykh bibliotekakh : sprav. / nauch. red.: R.S. Giliarevskii, G.F. Gordukalova. – SPb. : Professiia, 2007. – 664 p.

8. Nil’sen Ia. Dizain Web-stranits. Analiz udobstva i prostoty ispol’zovaniia. 50 uzlov / Ia Nil’sen. – M. : Vil’iams, 2002. – 326 p.

9. Symonenko T.V. Naukometrychnyi napriam rozvytku depozytariiu «naukova periodyka Ukrainy» / T.V. Symonenko // Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavstvo. Informatsiina diialnist: problemy nauky, osvity, praktyky : zb. materialiv VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 25-27 travnia 2010 r. / nauk. red.: M.S. Slobodnyk, H.V. Vlasova. – K., 2010. – P. 165-166.

10. Pavlichenko Yu. Analiz naukometrychnykh metodiv doslidzhennia informatsiino-dokumentnykh potokiv (na prykladi medytsyny) / Yu. Pavlichenko // Bibliotechnyi visnyk. – 2008. – № 4. – P. 8-11.

11. Kuleva O.V. Razrabotka sistemy otsenki kachestva saitov bibliotek / O.V. Kuleva // Bibliosfera. – 2009. – № 2. – P. 58-63.

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

УДК 002 : 930.22(045)

С.В. Литвинська

ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ У СТРУКТУРНОМУ ПІДРОЗДІЛІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті з'ясовано роль документаційного забезпечення системи менеджменту якості у структурному підрозділі вищого навчального закладу для його ефективного функціонування та надання якісних освітніх послуг.

Ключові слова: *якість освітніх послуг, документаційне забезпечення, система менеджменту якості, моніторинг, інформаційний ресурс.*

С.В. Литвинская

ДОКУМЕНТАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА В СТРУКТУРНОМ ПОДРАЗДЕЛЕНИИ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье определена роль документационного обеспечения системы менеджмента качества в структурном подразделении высшего учебного заведения для его эффективного функционирования и предоставления качественных образовательных услуг.

Ключевые слова: *качество образовательных услуг, документационное обеспечение, система менеджмента качества, мониторинг, информационный ресурс.*

S.V. Lytvyns'ka

DOCUMENTATION PROVIDING OF SYSTEM OF MANAGEMENT OF QUALITY IS IN STRUCTURAL SUBDIVISION OF INSTITUTE OF HIGHER

The article defines the role of documentation of quality management system in structural subdivisions of higher education for its effective functioning and provision of quality educational services.

Keywords: *quality of educational services, documentation support, quality management system, monitoring, information resource.*

Сучасна українська вища освіта потребує виходу на європейський шлях розвитку. Необхідно докласти ще чимало зусиль, щоб зміцнити позиції українських вищих навчальних закладів *(далі – ВНЗ)* на світовому ринку освіти та інновацій, підвищити якість вітчизняної освіти і зробити українських випускників більш конкурентоспроможними на ринку праці. Ідеї Закону України «Про вищу освіту» спрямовані саме на інноваційність та європейську інтеграцію, якість вищої освіти. Одним зі способів досягнення поставлених завдань є створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, що «1) формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його на затвердження центральному органу виконав-

© Литвинська С.В.

чої влади у сфері освіти і науки; 2) аналізує якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів; 3) проводить ліцензійну експертизу, готує експертний висновок щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності...» [1, ст. 18].

Проблеми документаційного забезпечення надання освітніх послуг ВНЗ знайшли своє відображення у працях В. Александрова [5], О. Виноградової [6], А. Наливайка [8], С. Наєнка [7], Г. Пономарьова [9], Ю. Якимюк [10] та ін.

Мета цієї наукової розвідки – з'ясувати роль документаційного забезпечення системи менеджменту якості у структурному підрозділі вищого навчального закладу для його функціонування, виокремити види документації системи менеджменту якості освітніх послуг *(далі – СМЯ)*.

Провідні українські ВНЗ і раніше постійно шукали та застосовували засоби досягнення високого ступеня якості освіти та стійкої довіри споживачів до їхніх освітніх послуг. Зокрема таким інноваційним інструментом стала СМЯ, запроваджена в Національному авіаційному університеті (далі – НАУ) з вересня 2008 р. Система менеджменту якості є сукупністю заходів, методів і засобів, які забезпечують надання якісних освітніх і наукових послуг на всіх етапах їхньої реалізації з урахуванням задоволення вимог державних освітніх стандартів вищої професійної освіти й потреби МОН України, а також споживачів-роботодавців та інших зацікавлених сторін. Політика НАУ у сфері якості базується на засадах міжнародного стандарту якості ISO 9001:2008 і спрямована на гарантоване забезпечення вимог та очікувань замовників підготовлених в університеті фахівців на рівні, визначеному світовим ринком, і безперервне підвищення якості цих навчальних послуг із використанням зворотного зв'язку із замовниками, працівниками та студентами. В університеті розроблена, документально оформлена, впроваджена і підтримується у робочому стані система менеджменту якості, постійно покращується її результативність згідно з вимогами міжнародного ISO 9001:2008 «Quality management systems – Requirements» (Системи управління якістю. Вимоги) і відповідного національного стандарту ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги» [2]. Вимоги СМЯ поширюються на такі рівні управління: університет у цілому; інститути; факультети; кафедри; робочі місця працівників.

Розподіл обов'язків і відповідальності керівництва та виконавців, порядок взаємодії підрозділів і служб у виконанні функцій і вирішенні завдань щодо забезпечення якості надання освітніх і наукових послуг визначено і описано в документації СМЯ. Основними завданнями цієї документації є опис усіх необхідних процесів діяльності університету, своєчасне інформування, моніторинг роботи всіх структурних підрозділів, які забезпечують внутрішні потреби установи.

У межах СМЯ університету функціонують такі види документації:

– стратегічні документи з управління якістю (документально оформлена Політика та Цілі в сфері якості; Настанова з якості СМЯ НАУ НЯ–01–2008; плани та програми з якості);

– внутрішні нормативні документи (обов'язкові документовані процедури СМЯ, згідно з ISO 9001:2008; інші документовані процедури СМЯ, що описують процеси надання освітніх і наукових послуг та допоміжні процеси);

– зовнішні нормативні документи (закони України, укази Президента України, постанови КМУ, накази та інші нормативні документи МОН України, державні та галузеві стандарти та інші документи);

– організаційні документи (Устав університету, організаційна структура університету, Положення про структурні підрозділи університету, посадові інструкції);

– розпорядчі та інформаційні документи (накази, розпорядження та рекомендації, оперативні плани та програми, листи та службові записки);

– документи, що стосуються надання освітніх і наукових послуг (ОПП, ОКХ, навчальні та робочі навчальні плани, навчальні та робочі навчальні програми, паспорти лабораторій, довідки про оснащення навчальною літературою, технічні завдання на науково-дослідні роботи, звіти про науково-дослідні роботи тощо);

– зовнішнє листування;

– протоколи (звітні документи, до яких належать семестрові та модульні відомості, залікові книжки, додатки до дипломів, протоколи державних екзаменаційних комісій, протоколи внутрішніх аудитів СМЯ та записи, згідно з ISO 9001:2008).

Перелік документації наведений у Реєстрі документів (СМЯ НАУ РД 03.02−01−2008), перелік форм документів наведений у Реєстрі форм (СМЯ НАУ РФ 03.02−01−2008), а форми документів наведені у Формах документів (СМЯ НАУ ФД 03.02−01−2008).

В університеті визначено необхідні для результативного та ефективного функціонування СМЯ процеси, що поділені на три основні групи: процеси менеджменту, процеси освітньої та науково-технічної діяльності, забезпечувальні процеси. Університет забезпечує ресурси та інформацію, важливі для підтримки процесів СМЯ та їхнього моніторингу. До структури навчально-методичного відділу університету введено сектор менеджменту якості підготовки фахівців, завданнями якого є:

– організація ліцензування та акредитації напрямів підготовки та спеціальностей, а також університету в цілому;

– визначення, розроблення та впровадження механізмів удосконалення системи менеджменту якості університету; видання методичної літератури; проведення моніторингу та аналізу результатів функціонування системи менеджменту якості університету;

– організація автоматизації процесів системи менеджменту якості університету тощо.

Система менеджменту якості університету підлягає регулярній внутрішній перевірці та оцінюванню ефективності функціонування з подальшим її коригуванням. Із цією метою розроблена та впроваджена процедура моніторингу, вимірювання та аналізу процесів СМЯ, а також вживаються заходи, необхідні для досягнення запланованих результатів і постійного покращення цих процесів. Постійне покращення здійснюється на базі систематичної перевірки якості надання освітніх і наукових послуг, періодичного контролю та аналізу функціонування СМЯ і зв'язку з зацікавленими сторонами. У вересні 2011 р. аудитори Бюро Верітас Сертифікейшн Україна провели перевірку відповідності системи менеджменту якості університету вимогам міжнародного стандарту ISO 9001:2008 і національного стандарту ДСТУ (ISO) 9001:2009 [2]. За результатами ресертифікаційного аудиту НАУ отримав «Сертифікат відповідності системи менеджменту якості університету міжнародному стандарту якості». Аудитори перевірили різні структурні підрозділи університету, зокрема на рівні інститутів – Гуманітарний інститут НАУ *(далі – ГМІ НАУ)*. Цей інститут увійшов до числа структурних підрозділів НАУ 10 квітня 2003 р., що було зумовлено потребою суспільства у підготовці молодих спеціалістів гуманітарних галузей з додатковими технічними знаннями. Авіаційна галузь підходить під усі параметри такого поєднання: досконале володіння іноземними мовами з технічним спрямуванням, психологія поведінки в екстремальних ситуаціях, ведення загальної та технічної документації та ін. ГМІ НАУ функціонує на основі «Положення про Гуманітарний інститут» [3], затвердженого ректором НАУ на підставі рішення Вченої ради. Тому базою дослідження стало документаційне забезпечення Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Система менеджменту якості в Гуманітарному інституті є сукупністю заходів, методів і засобів, які забезпечують надання якісних освітніх і наукових послуг на всіх етапах їхньої реалізації з урахуванням задоволення вимог державних освітніх стандартів вищої професійної освіти й потреби МОН України, а також споживачів-роботодавців та інших зацікавлених сторін. Організація навчального процесу в ГМІ спрямована на те, щоб забезпечити випускникам не лише отримання відповідних знань, умінь, навиків та компетенцій, але й певного місця в соціально-економічній системі держави – в науці, виробництві, підприємництві та інших сферах, напрацювання своєї інтелектуальної власності на основі поєднання навчального процесу з практикою наукової та інноваційної підприємницької діяльності.

Відповідальні з якості ГМІ є провідниками Політики у сфері якості на всіх рівнях структури інституту – в дирекції, на кафе-

драх. Спільно з СМЯПФ вони беруть участь у розробленні документації СМЯ, проведенні внутрішніх аудитів і самооцінки, обробленні отриманих даних, формуванні та реалізації планів коригувальних і запобіжних дій. Щорічно, згідно з розпорядженням директора ГМІ, створюється комісія з якості інституту, до складу якої входять завідувачі кафедр і відповідальні з якості.

Для досягнення високих рейтингових показників на ринку освітніх послуг Гуманітарний інститут формулює Цілі у сфері якості. Під час виконання цього процесу враховується цільовий показник та його значення. Комісія з якості визначає, схвалює та контролює хід виконання цих цілей. Для кожного окремого напряму діяльності (організаційний процес, навчально-виховна діяльність, навчальний процес, науково-методична діяльність, наукова робота зі студентами, якість ресурсів) призначається кількісний показник у відсотковому значенні.

Наприклад:

– цільовий показник: *збільшити кількість студентських наукових гуртків, якщо 10 гуртків – 100% у 2013-2014 н. р.;*

– значення кількісного показника: 20%.

Це означає, що в новому навчальному році заплановано створити ще два студентських наукових гуртки.

Після визначення цілей Гуманітарного інституту складається «План досягнення цілей у сфері якості Гуманітарного інституту на 2014-2015 н.р. цілей». До плану вносяться відомості про цілі, планові завдання, відповідальних осіб, ресурси (виконавці, обладнання тощо), термін, нормативний рівень, докази виконання планових завдань.

Наприклад:

– ціль: *розробити плани роботи студентських наукових гуртків*;

– планові завдання:

1) розробити форму плану роботи студентського наукового гуртка та ввести її до реєстру «Форми документів системи менеджменту якості»;

2) контролювати роботу студентських наукових гуртків через представлення новин про засідання на інформаційних ресурсах (сайти НАУ, ГМІ НАУ, Facebook);

– відповідальні особи: *заступник директора з наукової роботи, завідувачі кафедр;*

– ресурси (виконавці, обладнання тощо): *керівники наукових гуртків, відповідальні за інформаційне представлення кафедр;*

– термін: *протягом навчального року;*

– нормативний рівень: *12 планів студентських наукових гуртків;*

– докази виконання планових завдань: *плани роботи студентських наукових гуртків; інформаційні ресурси інституту та університету (де розміщено інформацію про проведені наукові заходи)*.

Щоб виконати заплановане, в дирекції інституту розроблено форму «План роботи студентського наукового гуртка», в якій названо та розміщено всі необхідні для такого документа реквізити. Оформлення реквізитів документа має свої особливості. На кожній сторінці документа подано колонтитул, де розташовані інформаційні відомості про документ: повна назва університету, зазначена належність документа до СМЯ, назва документа та його шифр, номер сторінки і загальна кількість сторінок. Для управління документом та його копіями на наступній сторінці записують такі дані: відповідальний за розробку, узгодження; затвердження; рівень документа; плановий термін між ревізіями; відмітка про ідентифікацію документа «Контрольний примірник» або «Врахований примірник №___». Контроль за випуском та ідентифікацією документів здійснює Сектор менеджменту якості, а структура ідентифікації документів наведена в «Інструкції з діловодства НАУ».

Таким чином, «План роботи студентського наукового гуртка» обговорюється та ухвалюється на засіданні кафедри, а також на засіданні науково-методично-редакційної ради Гуманітарного інституту. У плані визначена мета функціонування гуртка. Під час проведення засідань повинні реалізовуватися завдання гуртка (наприклад: залучити студентів до участі в наукових заходах, розвивати навички самостійної роботи з історіографією та джерельною базою досліджень та ін.). Для участі в гуртку студент також повинен бути обізнаним у теоретичних аспектах обраної проблеми, а також вміти реалізовувати набуті знання на практиці. У плані обов'язково по-

дається тематичний план роботи, відомості про час та місце проведення засідання гуртка, тему й питання, які винесені на обговорення. Паралельно інформація про діяльність гуртка висвітлюється на офіційному сайті Гуманітарного інституту НАУ. Для забезпечення діяльності гуртка у плані наведений перелік рекомендованих джерел, наочних та інших методичних матеріалів. Важливо, окремим розділом плану є підведення підсумків про наукові здобутки, отримані під час відвідування гуртка студентами. Така форма «План роботи студентського наукового гуртка» сприяє упорядкуванню навчального процесу.

Розроблені в Гуманітарному інституті форми документів обговорюють і затверджують на засіданнях комісії з якості інституту, а потім реєструються у відповідних документах – «Форми документів ГМІ СМЯ» і «Реєстр форм ГМІ СМЯ». Ці форми використовуються тільки у діяльності цього інституту і не є обов'язковими для всього університету, наприклад: «Журнал обліку (реєстрації) листування з батьками», «Картка студентської групи ГМІ», «Офіційний лист ГМІ», «Перспективний план роботи кафедри» тощо. Наприклад, зазначена форма «План роботи студентського наукового гуртка» внесена в «Форми документів ГМІ СМЯ», а також зареєстрована у журналі «Реєстр форм ГМІ СМЯ» за ідентифікаційним номером – *Ф 12-15*.

Усі структурні підрозділи Гуманітарного інституту, що задіяні в освітній і науковій діяльності, менеджменті та забезпечувальних процесах, послуговуються «Реєстром документів ГМІ СМЯ». Реєстр містить перелік документів системи менеджменту якості, якими користуються в дирекції Гуманітарного інституту, та розроблений з метою оперативного управління документацією. Відповідальність за ведення та актуалізацію цього реєстру покладено на директора ГМІ. Наразі Реєстр містить 64 найменування документів, які функціонують у Гуманітарному інституті.

Однак документація СМЯ потребує певного доопрацювання. З одного боку, вона деталізує освітні, наукові, виховні процеси, передбачає коригувальні й запобіжні дії, але з другого боку, вона ведеться паралельно до загальноприйнятої системи діловодства в установі. Це збільшує потік документації, спричинює певною мірою дублювання інформації. Також виникають деякі проблеми під час передавання документів на зберігання в архів НАУ. Тому в подальших дослідженнях опрацюємо документацію СМЯ, впроваджену в інших навчальних закладах, і на основі аналізу запропонуємо шляхи до розв'язання цих проблем.

Отже, в Національному авіаційному університеті накопичено великий досвід роботи з документами, відповідно до вимог СМЯ. Створення, затвердження, зміна документів, аналіз, актуалізація, ідентифікація, збереження документів, а також визначення статусу, вилучення недійсних документів – усі ці процеси забезпечують ефективність системи менеджменту якості університету в цілому та кожного його підрозділу зокрема. Документаційне забезпечення системи менеджменту якості НАУ уможливило створення єдиної системи нумерації та обліку документів, упровадження єдиного порядку реєстрації документів, здійснення наскрізної й ефективної системи контролю за роботою з документами на всіх структурних рівнях університету й т.ін. Це сприяє повноцінному виконанню вищим навчальним закладом своїх функцій та високій якості освітніх послуг.

Використана література

1. Про вищу освіту : Закон України, 1 липня 2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37-38. – 2004 ст.

2. Системи управління якістю. Вимоги : ДСТУ ISO 9001:2009 [Текст]. – Чинний від 2009-06-22. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – 34 с.

3. Положення про Гуманітарний інститут [Текст] / розроб. А. Г. Гудманян. – К. : НАУ, 2011. – 22 с.

4. Інструкція з діловодства у Національному авіаційному університеті [Електронний ресурс] // Національний авіаційний університет : офіційний сайт.URL:http://nau.edu.ua/ua/menu/un%D1%96versitet/departments. – Заголовок з екрана.

5. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості / В. Александров // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – № 1. – С. 156-164.

6. Виноградова О. Інформаційно-документальне забезпечення діяльності вищих навчальних закладів – об'єктивна необхідність / О. Виноградова // Вісник Книжкової палати. – 2002. – № 5. – С. 34-36.

7. Наєнко С. Удосконалення організаційної структури управління державним вищим навчальним закладом / С. Наєнко // Освіта і управління. – 2007. – Т. 10. – С. 61-67.

8. Наливайко А. Стратегічні аспекти управління факультетом в умовах турбулентного середовища / А. Наливайко // Вища школа. – 2012. – № 1. – С. 86-92.

9. Пономарьова Г. Демократизація управління і контролю за вищим навчальним закладом / Г. Пономарьова // Вища школа. – 2006. – № 5-6. – С. 5-9.

10. Якимюк Ю. Комунікаційна система документаційного забезпечення управління вищим навчальним закладом : автореф. … канд. наук із соц. комунікацій / Ю. Якимюк. – К. : НАКККіМ, 2011. – 20 с.

References transliterated

1. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy, 1 lypnia 2014 r. № 1556-VII // Vidomosti Verkhovnoi Rady. – 2014.– № 37-38. – 2004 st.

2. Systemy upravlinnia yakistiu. Vymohy : DSTU ISO 9001:2009 [Tekst]. – Chynnyi vid 2009-06-22. – K. : Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2009. – 34 p.

3. Polozhennia pro Humanitarnyi instytut [Tekst] / rozrob. A. H. Hudmanian. – K. : NAU, 2011. – 22 p.

4. Instruktsiia z dilovodstva u Natsionalnomu aviatsiinomu universyteti [Elektronnyi resurs] // Natsionalnyi aviatsiinyi universytet : ofitsiinyi sait.URL:http://nau.edu.ua/ua/menu/un%D1%96versitet /departments. – Zaholovok z ekrana.

5. Aleksandrov V. Osvitnia posluha: sut ta modeli yakosti / V. Aleksandrov // Osvita i upravlinnia. – 2006. – T. 9. – № 1. – P. 156-164.

6. Vynohradova O. Informatsiino-dokumentalne zabezpechennia diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv – obiektyvna neobkhidnist / O. Vynohradova // Visnyk Knyzhkovoi palaty. – 2002. – № 5. – P. 34-36.

7. Naienko S. Udoskonalennia orhanizatsiinoi struktury upravlinnia derzhavnym vyshchym navchalnym zakladom / S. Naienko // Osvita i upravlinnia. – 2007. – T. 10. – P. 61-67.

8. Nalyvaiko A. Stratehichni aspekty upravlinnia fakultetom v umovakh turbulentnoho seredovyshcha / A. Nalyvaiko // Vyshcha shkola. – 2012. – № 1. – P. 86-92.

9. Ponomarova H. Demokratyzatsiia upravlinnia i kontroliu za vyshchym navchalnym zakladom / H. Ponomarova // Vyshcha shkola. 2006. – № 5-6. – P. 5-9.

10. Yakymiuk Yu. Komunikatsiina systema dokumentatsiinoho zabezpechennia upravlinnia vyshchym navchalnym zakladom : avtoref. … kand. nauk iz sots. komunikatsii / Yu. Yakymiuk. – K. : NAKKKiM, 2011. – 20 p.

УДК [007:304]: 004.01

О.В. Шевченко

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ТОРГОВЕЛЬНУ ДОКУМЕНТАЦІЮ

У статті розглянуто ключові проблеми представлення торговельної документації з наукового погляду в галузевому документознавстві, проведено детальний аналіз наукових поглядів на торговельну документацію в економічних працях, дисертаціях, монографіях, збірниках, періодиці та ін.

Ключові слова: *наукові праці, торговельна документація, дисертаційні дослідження, комерційна діяльність.*

А.В. Шевченко

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ НАУЧНОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ НА ТОРГОВУЮ ДОКУМЕНТАЦИЮ

В статье рассмотрены ключевые проблемы представления торговой документации с научной точки зрения в отраслевом документоведения, проведен детальный анализ научных взглядов на торговую документацию в экономических трудах, диссертациях, монографиях, сборниках, периодике и др.

Ключевые слова: *научные труды, торговая документация, диссертационные исследования, коммерческая деятельность.*

O.V. Shevchenko

PROBLEM RESEARCH GUESTIONS OF SCIENTIFIC VIEWS ON TRADE DOCUMENTATION

The article considers the key issues of trade documentation presentation from a scientific point of view in the industry of documentation, a detailed analysis of scientific views on trade documentation in economic papers, theses, monographs, books, periodicals, etc.

Keywords: *scientific papers, trade documentation dissertation research, commercial activity.*

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в умовах ринкової економіки торговельна документація виражає економічні відносини та інтереси держави, забезпечує функціонування достовірної інформації в галузі. Комерція відіграє важливу роль у формуванні загального економічного потенціалу країни, а незадовільне функціонування торговельної документації підриває принципи реформування економічних відносин у державі, ведення господарської діяльності торговельних підприємств.

Метою наукової публікації є висвітлення стану дослідження торговельної документації в документно-комунікаційних процесах галузі; дослідження вагомості представлення торговельної документації у документознавстві; обґрунтування необхідності дослідження зазначеного виду документації.

Можна виокремити три напрями наукових досліджень щодо торговельної документації. Перший напрям пов'язаний із представленням торговельної документації в економічній літературі.

Обґрунтування концепції стратегічного розвитку комерції в сучасних ринкових умовах, у яких функціонує торговельна документація, досліджували А.А. Мазаракі, Н.О. Полушубова, О.В. Виноградова, Н.О. Власова, Л.О. Лігоненко, Л.І. Абалкін, А.І. Анчишкін, Д.А. Черніков, Н.М. Ушакова та ін. [1].

Окремі відомості про інноваційні впровадження в документаційне середовище комерційних підприємств України публікували

© Шевченко О.В.

Н.І. Чухрай, О.Г. Череп та ін. Теоретичні позиції щодо автоматизації комерційних підприємств було висвітлено в наукових працях Н.Ю. Алексєєвої, С.О. Силантьєва та ін. Проблемами управління інноваційною діяльністю торговельних підприємств займалися такі вчені, як І.Т. Балабанов, М.П. Демиденко, В.О. Василенко, І.А. Павленко, В.І. Ландик та ін. [2-5].

Деякі аспекти рекламної діяльності торговельних підприємств розглядали такі вчені, як М. Горкіна, Г. Петрова, С. Москалюк та ін., проте питання документаційного забезпечення, діловодного супроводу рекламної діяльності торговельних підприємств України вони не висвітлювали [6-8].

Інформація про документаційне забезпечення діяльності товарних бірж фрагментарно представлена в економічних словниках, довідниках, побіжно висвітлено в навчальних підручниках економічно-торговельного спрямування таких авторів, як: В.К. Збарський, В.В. Апопій, А.М. Виноградська, М.І. Фединський, Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич та ін. [9-14].

На окрему увагу заслуговують монографії економічного змісту: В.І. Перебийноса «Логістичне управління запасами на підприємствах», В.Р. Кігель «Методи і моделі підтримки прийняття рішень у ринковій економіці», О.В. Березіна «Теорія і практика забезпечення ефективного використання потенціалу торговельних підприємств» і «Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади функціонування і розвитку», В.А. Гросул «Соціально-економічна стійкість підприємства: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій», М.М. Хурси «Мале підприємництво: економіко-організаційні аспекти діяльності», В.В. Іванової «Інформаційне забезпечення економіки, заснованої на знаннях» та інших учених, у яких побіжно згадуються окремі складові документаційного забезпечення комерції [15-21].

Ціла низка дисертаційних досліджень економічного спрямування присвячена торгівлі, де фрагментарно згадуються складові документаційного забезпечення галузі. Наприклад, у дисертаційному дослідженні Л.А. Гончар «Підвищення ефективності комерційної логістики на підприємствах роздрібної торгівлі» запропоновано шляхи підвищення ефективності комерційної логістики на підприємствах роздрібної торгівлі як сукупність взаємодіючих функціональних підсистем, серед яких основною є інформаційна [22, 149-169]; теоретико-методичні аспекти механізму ринкової діяльності консалтингового підприємства розглядала О.В. Бондар [23].

Механізму стратегічного інноваційного розвитку підприємств присвячена дисертація К.Ю. Вергал, де автор будує модель інноваційного розвитку підприємства, подає визначення термінів *інноваційний розвиток* та *інноваційний потенціал,* що в подальшому можна буде використати для дослідження системи документаційного забезпечення галузевого комунікаційного середовища України, визначення стратегічних напрямів удосконалення та ін. [24].

Інвестиційним складовим національної економічної безпеки присвячує дисертаційне дослідження О.К. Малютін [25], а використанню інтернет-торгівлі в господарській діяльності торговельних підприємств, її маршруту руху – Ю.В. Карпенко, що досить актуально для застосування в дослідженні документаційного забезпечення електронної торгівлі [26].

В.С. Загорський, В.Г. Козак, О.М. Шевченко займаються дослідженням сутності цінних паперів, їхнім формуванням, класифікацією та оцінкою, їхні доробки можна використовувати в подальших дослідженнях цінних паперів як основного виду торговельної документації [27-29].

Комунікаційні особливості управління ефективністю діяльності підприємств розкриває А.В. Куценко; маркетингову активність підприємств торгівлі досліджує О.В. Кузьменко; економічну діагностику діяльності торговельних підприємств здійснює Н.О. Сагалакова, яка також висвітлює особливості діяльності торговельних підприємств України у сучасних умовах; роздрібну торгівлю України, її сучасний стан і проблеми розвитку розкриває О.О. Тараненко, що допомагає охарактеризувати структуру комунікаційного середовища комерційної діяльності, де функціонує торговельна документація [30-32].

Зростаюче значення інтернет-технологій у складі інструментів управління торговельними підприємствами розглядає І.І. Ярова, що актуально при дослідженні особливостей ор-

ганізації документаційного забезпечення комерційних підприємств на базі комп'ютерних технологій [34], а особливості управління інвестиційними проектами в торгівлі висвітлює С.С. Штапаук [35].

Дослідивши деякі дисертаційні роботи з економічного напряму, зауважимо, що дослідження торговельної документації у вітчизняній науці не проводиться. Незаперечним є факт необхідності включення торговельної документації до стратегічних напрямків галузевих документознавчих досліджень. В економічній літературі простежуються загальні підходи до висвітлення торговельної документації.

Другий напрям представлення торговельної документації пов'язаний із питаннями класифікації документації, що було враховано при розгляді досліджуваної документації.

Зазначена тема залишається предметом дискусій серед вітчизняних документознавців і практиків не один рік. Аналіз літератури свідчить про постійне зацікавлення науковців цією проблемою. Вчені по-різному трактують класифікацію документів. Професор С.Г. Кулешов зауважує, що проблеми розробки класифікації систем документації до кінця не розв'язані [36].

Дуже докладно з цієї проблематики висловилася професор В.В. Безрабко, нею опрацювано й упорядковано погляди на класифікацію документів визначних українських документознавців [37; 38].

Існують позиції науковців О.Є. Кузьміна, М.Є. Адамів щодо інформаційного забезпечення управління підприємств, у своїй праці «Інформаційне забезпечення антисипативного управління підприємствами» вони сформували розгорнуту класифікацію інформаційних джерел [39].

Проблематичним залишається питання визначення місця електронного документа в класифікаційних схемах торговельної документації, галузі взагалі, оскільки сучасна комерційна діяльність ґрунтується на інформаційних технологіях, які діють у мережі єдиного інформаційного обслуговування та базуються на новітніх технологіях електронного обміну даними. Наприклад, у науковій публікації В.Т. Савицького «До питання класифікації управлінської документації» наведено 45 критеріїв класифікації управлінської документації за трактуванням 14 авторів: (Л.В. Балабанової, М.І. Басакова, Т.М. Бондирєвої, А.С. Головач, А.Н. Діденко, М.В. Кірсанової, А. П. Коваля, А.Н. Кузнєцової, М.І. Молдаванова, Г.М. Сидорової, А.Б. Фельзера, М.О. Міссермана, Ю.І. Палєхи, О.В. Сардака), проте класифікаційних ознак електронних документів досліджуваної галузі не виявлено [40].

Питання про місце електронного документа в системі електронної комерції вивчають В.М. Андрієнко, Ю.С. Ковтанюк, В.О. Кудлай та ін. [41-43].

Детальний аналіз розроблених українськими та російськими документознавцями класифікацій документів з електронними носіями інформації представив Ю.С. Ковтанюк у науковій публікації «Класифікація документів з електронними носіями інформації» [44]. Заслуговують на увагу класифікаційні схеми, запропоновані В.В. Рудюком [45], чотири блоки ознак класифікації електронних документів російського документознавця О.Ю. Єлісіної [46; 47].

Отже, у вітчизняній науці немає публікацій, у яких були б висвітлені питання класифікації торговельної документації, в т. ч. й електронного документа. Нині триває пошук критеріїв галузевої класифікації, і до цієї проблеми необхідно підходити виважено, оскільки саме торговельна документація представляє економічні інтереси країни.

Третій напрям досліджень пов'язаний із висвітленням питань укладання торговельної документації.

Значна увага приділена господарським договорам, які є основою всієї функціонуючої торговельної документації, їхня суть розкрита в основних актах цивільного та господарського законодавства України – Цивільному кодексі України і Господарському кодексі України. Також вимоги до господарських договорів розкрито у ст. 6 «Акти цивільного законодавства і договір» і ст. 10 «Міжнародні договори» Цивільного кодексу України, а саме: договір купівлі-продажу – ст. 655 ЦК України і загальні положення про купівлю-продаж – гл. 54 ЦК України, договір міни – ст. 715, 716 ЦК України, договір комісії – глава 69 ЦК України, договір поставки – ст. 712 ЦК Украї-

ни, договір комерційної концесії (франчайзингу) – гл. 76 ЦК України, договір доручення – гл. 68 ЦК України [48; 49].

Крім того, науковці фрагментарно висвітлюють окремі види торговельної документації. Біржовим угодам і їхнім видам присвячені праці Т.М. Циганкової та В.С. Щербини [50, 51].

Класифікаційну характеристику видів лізингу та договорів лізингу розкривають В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська [52], І.М. Шаркова в праці «Правове регулювання ринку нерухомості в Україні» [53], В.А. Горемикін [54]. Детальну характеристику одного з основних лізингових документів – акту приймання-передачі об'єкта лізингу в експлуатацію здійснює професор М.І. Лещенко [55].

Знайомлять із термінологією торговельної документації тлумачні словники економічних термінів відомих вітчизняних економістів, а саме: «Фінансово-економічний словник» (А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк) [56], «Торгівля, маркетинг, реклама: термінологічний словник» (А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, І.М. Комарницький) [57], «Економічний словник» (Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський) [58], «Економічний словник» (В.А. Конопліцький, Г.І. Філіна) [59], «Тлумачний словник економіста» (С.М. Гончаров) [60], «Економічний словник-довідник» (С.В. Мочерний) [61], економічна енциклопедія в трьох томах [62] та інші довідкові видання, в яких, крім спеціалізованої термінології, вміщені визначення окремих видів торговельної документації (договорів і їхніх видів, угод, рахунку-фактури, товарних векселів, комерційних паперів, тендерної документації та ін.).

Отже, у процесі проведеного дослідження встановлено, що в наукових розвідках, якими були репрезентовані певні аспекти досліджуваної нами проблеми, неможливо відтворити повну картину торговельної документації, її місця в комерційній діяльності.

У наявній джерельній базі (економічна література та дисертаційні дослідження, окремі наукові публікації, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, термінологічні словники та ін.) є лише деяка інформація, що опосередковано може свідчити про окремі аспекти документаційного забезпечення комерційної діяльності України, в т. ч. висвітлення функціонування торговельної документації. Ретельний аналіз наукових праць вітчизняних документознавців і економістів показав, що чимало цих проблем не розв'язано, зокрема, побіжно розглянуто окремі аспекти торговельної документації в комерційній діяльності.

Загалом, слід відмітити, що рівень дослідження торговельної документації досить низький, тому необхідно активізувати наукову роботу в цьому напрямі, оскільки питання складне і дискусійне з теоретичного погляду: потрібно, зокрема, розв'язати основні проблеми: формування нормативно-законодавчої бази функціонування торговельної документації, об'єднання наявного наукового потенціалу вітчизняних документознавців для узагальнення єдиного бачення процесу функціонування торговельної документації в галузевому документаційному середовищі України.

Використані джерела

1. Виноградова С.Н. Коммерческая деятельность : учеб. пособие / С.Н. Виноградова. – Минск : Высш. шк., 1998. – 235 с.

2. Чухрай Н.І. Інноваційна діяльність в Україні в контексті сучасних тенденцій розвитку світової економіки / Н.І. Чухрай // Маркетинг в Україні. – 2000. – № 4. – С. 122-123.

3. Череп О.Г. Системний підхід до оцінки ефективності реалізації інноваційних проектів / О.Г. Череп // Теорія і практика забезпечення ефективного розвитку суб'єктів ринку : зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф., 20 листопада 2012 р. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2012. – 308 с. – С. 292- 295.

4. Алексєєва Н.Ю. Автоматизація облікового процесу на підприємствах роздрібної торгівлі: проблеми та шляхи оптимізації [Електронний ресурс] / Н.Ю. Алексєєва. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua. – Назва з титул. екрана.

5. Силантьєв С.О. Економічні механізми інноваційних активних підприємств / С.О. Силантьєв // Економіка та управління підприємствами. – 2013. – № 1. – С. 132-140.

6. Петрова Г.Є. Ефективність діяльності українських підприємств на світовому ринку / Г.Є. Петрова // Держава та регіони. – 2009. – № 4. – С. 151-157.

7. Горкина М. Бизнес на 100%. Как стать хорошим менеджером по PR / М. Горкина, А. Мамонтов, И. Манн. – М. : Альбина Паблишер, 2003. – 147 с.

8. Москалюк С. Бренд у стратегічному управлінні підприємством / С. Москалюк // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2005. – № 4. – С. 71-77.

9. Збарський В.К. Біржі і біржова діяльність: їх роль та призначення в становленні ринкової економіки : курс лекцій для системи післядип. навч. сільськогосп. кадрів / В.К. Збарський [Електронний ресурс]. – К., 1998. – Режим доступу: http: // works.tarefer.ru›11/100005/index.html. – Назва з титул. екрана.

10. Осовська Г.В. Економічний словник / Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич. – К. : Кондор, 2007. – 358 с.

11. Фединский Ю.И. Справочник официальных определений и терминов по экономике и финансам / Ю.И. Фединский. – М. : Экзамен, 2002. – 640 с.

12. Апопій В.В. Організація торгівлі : підручник / В.В. Апопій, І.П. Мащук, В.М. Рябицький. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 617 с.

13. Апопій В.В. Комерційна діяльність : підруч. / В.В. Апопій. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 558 с.

14. Виноградська А.М. Технологія комерційного підприємництва : навч. посіб. / А.М. Виноградська. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 780 с.

15. Перебийніс В.І. Логістичне управління запасами на підприємствах : монографія / В.І. Перебийніс, Я.А. Дроботя. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 279 с.

16. Кігель В.Р. Методи і моделі підтримки прийняття рішень у ринковій економіці : монографія / В.Р. Кігель. – К. : ЦУЛ, 2003. – 202 с.

17. Іванова В.В. Інформаційне забезпечення економіки, заснованої на знаннях : монографія / В.В. Іванова. – К. : Логос, 2011. – 277 с.

18. Березін О.В. Теорія і практика забезпечення ефективного використання потенціалу торговельних підприємств : монографія / О.В. Березін, Ю.В. Карпенко. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2012. – 204 с.

19. Березін О.В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади функціонування і розвитку : монографія / О.В. Березін. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 184 с.

20. Гросул В.А. Соціально-економічна стійкість підприємства: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / В.А. Гросул. – Харків : ХДУХТ, 2007. – 304 с.

21. Хурса М.М. Мале підприємництво: економіко-організаційні аспекти діяльності : монографія / М.М. Хурса. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – 220 с.

22. Гончар Л.А. Підвищення ефективності комерційної логістики на підприємствах роздрібної торгівлі : дис. ... канд. економ. наук: спец. 08.00.04 / Л.А. Гончар. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський ун-т економіки та права, 2009. – 239 с.

23. Бондар О.В. Консалтингове підприємство як суб'єкт господарювання на ринку послуг : дис. … канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О.В. Бондар. – К. : Укр. держ. ун-т фінансів та міжнародної торгівлі, 2010. – 198 с.

24. Вергал К.Ю. Формування механізму стратегічного інноваційного розвитку підприємств : дис. … канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / К.Ю. Вергал. – Полтава : ПУСКУ, 2010. – 239 с.

25. Малютін О.К. Формування інвестиційної складової національної економічної безпеки України : дис. … доктора економ. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О.К. Малютін. – Суми : Сумський нац. аграрний ун-т, 2014. – 415 с.

26. Карпенко Ю.В. Формування та використання потенціалу торговельних підприємств : дис. … канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Ю.В. Карпенко. – Полтава : ПУСКУ, 2009. – 234 с.

27. Козак В.Г. Облік і аналіз корпоративних цінних паперів (на прикладі ВАТ асоціації «Укрсортнасіннєовоч») : дис. … канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / В.Г. Козак. – К. : КНЕУ, 2001. – 211 с.

28. Загорський В.С. Проблеми становлення і функціонування ринку цінних паперів в перехідній економіці України : дис. … доктора економ. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / В.С. Загорський. – Львів, 1996. – 360 с.

29. Шевченко О.М. Формування ринку цінних паперів в трансформаційній економіці : дис. … канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / О.М. Шевченко. – Полтава : ПУСКУ, 2005. – 203 с.

30. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств : дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / А.В. Куценко. – Полтава : ПУСКУ, 2007. – 258 с.

31. Кузьменко О.В. Оцінка ефективності маркетингових інвестицій підприємств торгівлі : дис. … канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О.В. Кузьменко. – Донецьк : ДУЕТ, 2010. – 203 с.

32. Сагалакова Н.О. Економічна діагностика діяльності торговельних підприємств : дис. … канд. екон. наук: спец. 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» / Н.О. Сагалакова. – Полтава : ПУСКУ, 2006. – 200 с.

33. Тараненко О.О. «Організаційно-економічний механізм забезпечення економічної стійкості торговельних підприємств : дис. … канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О.О. Тараненко. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 312 с.

34. Ярова І.І. Управління просуванням товаропотоків підприємств засобами Інтернет-технологій : дис. … канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / І.І. Ярова. – Полтава : ПУСКУ, 2008. – 223 с.

35. Штапаук С.С. Організаційне проектування інвестиційного процесу на торговельному підприємстві : дис. … канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / С.С. Штапаук. – Луганськ : СНУ імені В. Даля, 2009. – 247 с.

36. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов. – К., 2000. – 126 с.

37. Бездрабко В.В. Класифікація документів: здобутки і нагальні завдання сьогодні / В.В. Бездрабко // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія : Історія. – Ужгород, 2009. – Вип. 22 – С. 162-175 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/ Nvuu/Ist/2009_22/023.htm. – Назва з титул. екрана.

38. Бездрабко В.В. Класифікація документів як теоретична проблема історичної науки. Новітні здобутки / В.В. Бездрабко // Вісник Черкаського університету. – 2009. – Вип. 160-161. – С. 3-10.

39. Кузьмін О.Є. Інформаційне забезпечення антисипативного управління підприємствами / О.Є. Кузьмін, М.Є. Адамів // Регіональна економіка. – 2012. – № 1 (63). – С. 81-91.

40. Савицький В.Т. До питання класифікації управлінської документації [Електронний ресурс] / В.Т. Савицький // Університетські наукові записки. – 2007. – №3 (23). – С. 48-55. – Режим доступу: http://www.univer.km.ua›visnyk/1358.pdf. – Назва з титул. екрана.

41. Андрієнко В.М. Інформаційна діяльність як складова розвитку національної економіки / В.М. Андрієнко ; наук. ред. М. С. Слободяник // Документознавство. Бібліотекознавсто. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17-19 трав. 2011 р. – К. : НАКККіМ, 2011. – С. 172-173.

42. Ковтанюк Ю.С. Основні завдання електронного документознавства в Україні / Ю.С. Ковтанюк ; наук. ред. М.С. Слободяник // Документознавство. Бібліотекознавсто. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17-19 трав. 2011 р. – К. : НАКККіМ, 2011. – С. 8-10.

43. Кудлай В.О. Система електронного документообігу підприємств: історія та сучасний стан / В.О. Кудлай // Проблеми формування інформаційної культури особистості : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Маріуполь, 01 листоп. 2013 р. – Маріуполь : МДУ, 2013. – С. 61-63.

44. Ковтанюк Ю.С. Класифікація документів з електронними носіями інформації [Електронний ресурс] / Ю.С. Ковтанюк. – Режим доступу: http:// www.archive.nbuv.gov.ua› Портал Наукова періодика›…/ au/2012_2/AU_2/05.pdf. – Назва з титул. екрана.

45. Рудюк В.В. Адаптація класифікації електронних ділових документів для використання в мережі Інтернет / В.В. Рудюк // Архіви України. – 2006. – № 1-6. – С. 94.

46. Елисина Е.Ю. Классификация электронных документов / Е.Ю. Елисина // Библиотековедение. – 2007. – № 4. – С. 49-50.

47. Елисина Е.Ю. Классификация электронных документов / Е.Ю. Елисина // Библиотековедение. – 2007. – № 5. – С. 54-60.

48. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] № 436-IV від 16 січня 2003 р. – Режим доступу : http: // www:zakon.rada.gov.ua. – Назва з титул. екрана.

49. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] № 435-IV від 16 січня 2003 р. – Режим доступу : http: //www: zakon.rada.gov.ua. – Назва з титул. екрана.

50. Циганкова Т.М. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ : монографія / Т.М. Циганкова. – К. : КНЕУ, 2008. – 660 с.

51. Щербина В.С. Господарське право : підручник / В.С. Щербина. – 4-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 640 с.

52. Слав'янська Н. Лізинг як перспективна форма господарських відносин: проблеми розвитку фінансового менеджменту / Н. Слав'янська. – Київ-Суми, 1995. – С. 34-36.

53. Шаркова І.М. Правове регулювання ринку нерухомості в Україні / І.М. Шаркова. – К. : КНЕУ, 2005. – 180 с. – С. 92-121.

54. Горемыкин В.А. Лизинг / В.А. Горемыкин. – М. : Дашков и К, 2003. – 944 с. – С. 117-232.

55. Лещенко М.И. Основы лизинга / М.И. Лещенко. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 337 с. – С. 267-273.

56. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – Львів : Львівська політехніка, 2005. – 714 с.

57. Загородній А.Г. Торгівля, маркетинг, реклама : термінологічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, І.М. Комарницький. – Львів : Львівська політехніка, 2011. – 312 с.

58. Осовська Г.В. Економічний словник / Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський. – К. : Кондор, 2009. – 358 с.

59. Конопліцький В.А. Економічний словник : тлумачно-термінологічний словник / В.А. Конопліцький, Г.І. Філіна. – К. : КНТ, 2007. – 580 с.

60. Гончаров С.М. Тлумачний словник економіста / С.М. Гончаров, Н.Б. Кушнір; за ред. проф. С.М. Гончарова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 264 с.

61. Мочерний С.В. Економічний словник-довідник / С.В. Мочерний. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.

62. Економічна енциклопедія: у трьох томах Т. 1 / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2000. – 864 с.; Т. 2 / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2001. – 848 с.; Т. 3 / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2002. – 952 с.

References transliterated

1. Vinogradova S.N. Kommercheskaia deiatel'nost' : ucheb. posobie / S.N. Vinogradova. – Minsk : Vyssh. shk., 1998. – 235 p.

2. Chukhrai N.I. Innovatsiina diialnist v Ukraini v konteksti suchasnykh tendentsii rozvytku svitovoi ekonomiky / N.I. Chukhrai // Marketynh v Ukraini. – 2000. – № 4. – P. 122-123.

3. Cherep O.H. Systemnyi pidkhid do otsinky efektyvnosti realizatsii innovatsiinykh proektiv / O.H. Cherep // Teoriia i praktyka zabezpechennia efektyvnoho rozvytku subiektiv rynku : zb. materialiv I Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 20 lystopada 2012 r. – Poltava : InterHrafika, 2012. – 308 p. – P. 292-295.

4. Alekseieva N.Yu. Avtomatyzatsiia oblikovoho protsesu na pidpryiemstvakh rozdribnoi torhivli: problemy ta shliakhy optymizatsii [Elektronnyi resurs] / N.Yu. Alekseieva. – Rezhym dostupu: http://www.economy.nayka.com.ua. – Nazva z tytul. ekrana.

5. Sylantiev S.O. Ekonomichni mekhanizmy innovatsiinykh aktyvnykh pidpryiemstv / S.O. Sylantiev // Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy. – 2013. – № 1. – P. 132-140.

6. Petrova H.Ye. Efektyvnist diialnosti ukrainskykh pidpryiemstv na svitovomu rynku / H.Ye. Petrova // Derzhava ta rehiony. – 2009. – № 4. – P. 151-157.

7. Gorkina M. Biznes na 100%. Kak stat' khoroshim menedzherom po PR / M. Gorkina, A. Mamontov, I. Mann. – M. : Al'bina Pablisher, 2003. – 147 p.

8. Moskaliuk S. Brend u stratehichnomu upravlinni pidpryiemstvom / S. Moskaliuk // Visnyk Ternopilskoi akademii narodnoho hospodarstva. – 2005. – № 4. – P. 71-77.

9. Zbarskyi V.K. Birzhi i birzhova diialnist: yikh rol ta pryznachennia v stanovlenni rynkovoi ekonomiky : kurs lektsii dlia systemy pisliadyp. navch. silskohosp. kadriv / V.K. Zbarskyi [Elektronnyi resurs]. – K., 1998. – Rezhym dostupu: http: // works.tarefer.ru›11/100005/index.html. – Nazva z tytul. ekrana.

10. Osovska H.V. Ekonomichnyi slovnyk / H.V. Osovska, O.O. Yushkevych. – K. : Kondor, 2007. – 358 p.

11. Fedinskii Iu.I. Spravochnik ofitsial'nykh opredelenii i terminov po ekonomike i finansam / Iu.I. Fedinskii. – M. : Ekzamen, 2002. – 640 p.

12. Apopii V.V. Orhanizatsiia torhivli : pidruchnyk / V.V. Apopii, I.P. Mashchuk, V.M. Riabytskyi. – [2-e vyd., pererob. i dop.]. – K. : Tsentr navch. lit-ry, 2005. – 617 p.

13. Apopii V.V. Komertsiina diialnist : pidruch. / V.V. Apopii. – 2-e vyd., pererob. i dop.]. – K. : Znannia, 2008. – 558 p.

14. Vynohradska A.M. Tekhnolohiia komertsiinoho pidpryiemnytstva : navch. posib. / A.M. Vynohradska. – K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2006. – 780 p.

15. Perebyinis V.I. Lohistychne upravlinnia zapasamy na pidpryiemstvakh : monohrafiia / V.I. Perebyinis, Ya.A. Drobotia. – Poltava : PUET, 2012. – 279 p.

16. Kihel V.R. Metody i modeli pidtrymky pryiniattia rishen u rynkovii ekonomitsi : monohrafiia / V.R. Kihel. – K. : TsUL, 2003. – 202 p.

17. Ivanova V.V. Informatsiine zabezpechennia ekonomiky, zasnovanoi na znanniakh : monohrafiia / V.V. Ivanova. – K. : Lohos, 2011. – 277 p.

18. Berezin O.V. Teoriia i praktyka zabezpechennia efektyvnoho vykorystannia potentsialu torhovelnykh pidpryiemstv: monohrafiia / O.V. Berezin, Yu.V. Karpenko. – Poltava : InterHrafika, 2012. – 204 p.

19. Berezin O.V. Prodovolchyi rynok Ukrainy: teoretyko-metodolohichni zasady funktsionuvannia i rozvytku : monohrafiia / O.V. Berezin. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2008. – 184 p.

20. Hrosul V.A. Sotsialno-ekonomichna stiikist pidpryiemstva: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyi instrumentarii : monohrafiia / V.A. Hrosul. – Kharkiv : KhDUKhT, 2007. – 304 p.

21. Khursa M.M. Male pidpryiemnytstvo: ekonomiko-orhanizatsiini aspekty diialnosti : monohrafiia / M.M. Khursa. – Poltava : RVV PUSKU, 2009. – 220 p.

22. Honchar L.A. Pidvyshchennia efektyvnosti komertsiinoi lohistyky na pidpryiemstvakh rozdribnoi torhivli : dys. ... kand. ekonom. nauk: spets. 08.00.04 / L.A. Honchar. – Dnipropetrovsk : Dnipropetrovskyi un-t ekonomiky ta prava, 2009. – 239 p.

23. Bondar O.V. Konsaltynhove pidpryiemstvo yak subiekt hospodariuvannia na rynku posluh : dys. … kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)» / O.V. Bondar. – K. : Ukr. derzh. un-t finansiv ta mizhnarodnoi torhivli, 2010. – 198 p.

24. Verhal K.Yu. Formuvannia mekhanizmu stratehichnoho innovatsiinoho rozvytku pidpryiemstv : dys. … kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)» / K.Yu. Verhal. – Poltava : PUSKU, 2010. – 239 p.

25. Maliutin O.K. Formuvannia investytsiinoi skladovoi natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky Ukrainy : dys. … doktora ekonom. nauk: spets. 08.00.03 «Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom» / O.K. Maliutin. – Sumy : Sumskyi nats. ahrarnyi un-t, 2014. – 415 p.

26. Karpenko Yu.V. Formuvannia ta vykorystannia potentsialu torhovelnykh pidpryiemstv : dys. … kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)» / Yu.V. Karpenko. – Poltava : PUSKU, 2009. – 234 p.

27. Kozak V.H. Oblik i analiz korporatyvnykh tsinnykh paperiv (na prykladi VAT asotsiatsii «Ukrsortnasinnieovoch») : dys. … kand. ekon. nauk: spets. 08.06.04 «Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt» / V.H. Kozak. – K. : KNEU, 2001. – 211 p.

28. Zahorskyi V.S. Problemy stanovlennia i funktsionuvannia rynku tsinnykh paperiv v perekhidnii ekonomitsi Ukrainy : dys. … doktora ekonom. nauk: spets. 08.01.01 «Ekonomichna teoriia» / V.S. Zahorskyi. – Lviv, 1996. – 360 p.

29. Shevchenko O.M. Formuvannia rynku tsinnykh paperiv v transformatsiinii ekonomitsi : dys. … kand. ekon. nauk: spets. 08.01.01 «Ekonomichna teoriia» / O.M. Shevchenko. – Poltava : PUSKU, 2005. – 203 p.

30. Kutsenko A.V. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia efektyvnistiu diialnosti pidpryiemstv : dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)» / A.V. Kutsenko. – Poltava : PUSKU, 2007. – 258 p.

31. Kuzmenko O.V. Otsinka efektyvnosti marketynhovykh investytsii pidpryiemstv torhivli : dys. … kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)» / O.V. Kuzmenko. – Donetsk : DUET, 2010. – 203 p.

32. Sahalakova N.O. Ekonomichna diahnostyka diialnosti torhovelnykh pidpryiemstv : dys. … kand. ekon. nauk: spets. 08.07.05 «Ekonomika torhivli ta posluh» / N.O. Sahalakova. – Poltava : PUSKU, 2006. – 200 p.

33. Taranenko O.O. «Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi stiikosti torhovelnykh pidpryiemstv : dys. … kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)» / O.O. Taranenko. – Poltava : PUET, 2013. – 312 p.

34. Yarova I.I. Upravlinnia prosuvanniam tovaropotokiv pidpryiemstv zasobamy Internet-tekhnolohii : dys. … kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)» / I.I. Yarova. – Poltava : PUSKU, 2008. – 223 p.

35. Shtapauk S. S. Orhanizatsiine proektuvannia investytsiinoho protsesu na torhovelnomu pidpryiemstvi : dys. … kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)» / S.S. Shtapauk. – Luhansk : SNU imeni V. Dalia, 2009. – 247 p.

36. Kuleshov S.H. Dokumentoznavstvo: Istoriia. Teoretychni osnovy / S.H. Kuleshov. – K., 2000. – 126 p.

37. Bezdrabko V.V. Klasyfikatsiia dokumentiv: zdobutky i nahalni zavdannia sohodni / V.V. Bezdrabko // Nauk. visn. Uzhhorod. un-tu. Seriia : Istoriia. – Uzhhorod, 2009. – Vyp. 22 – P. 162-175 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/ Nvuu/Ist/2009_22/023.htm. – Nazva z tytul. ekrana.

38. Bezdrabko V.V. Klasyfikatsiia dokumentiv yak teoretychna problemy istorychnoi nauky. Novitni zdobutky / V.V. Bezdrabko // Visnyk Cherkaskoho universytetu. – 2009. – Vyp. 160-161. – P. 3-10.

39. Kuzmin O.Ye. Informatsiine zabezpechennia antysypatyvnoho upravlinnia pidpryiemstvamy / O.Ye. Kuzmin, M.Ye. Adamiv // Rehionalna ekonomika. – 2012. – № 1 (63). – P. 81-91.

40. Savytskyi V.T. Do pytannia klasyfikatsii upravlinskoi dokumentatsii [Elektronnyi resurs] / V.T. Savytskyi // Universytetski naukovi zapysky. – 2007. – №3 (23). – P. 48-55. – Rezhym dostupu: http://www.univer.km.ua›visnyk/1358.pdf. – Nazva z tytul. ekrana.

41. Andriienko V.M. Informatsiina diialnist yak skladova rozvytku natsionalnoi ekonomiky / V.M. Andriienko; nauk. red. M. S. Slobodianyk // Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavsto. Informatsiina diialnist: problemy nauky, osvity, praktyky : zb. materialiv VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 17-19 trav. 2011 r. – K. : NAKKKiM, 2011. – P. 172-173.

42. Kovtaniuk Yu.S. Osnovni zavdannia elektronnoho dokumentoznavstva v Ukraini / Yu.S. Kovtaniuk ; nauk. red. M.S. Slobodianyk // Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavsto. Informatsiina diialnist: problemy nauky, osvity, praktyky : zb. materialiv VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 17-19 trav. 2011 r. – K. : NAKKKiM, 2011. – P. 8-10.

43. Kudlai V.O. Systema elektronnoho dokumentoobihu pidpryiemstv: istoriia ta suchasnyi stan / V.O. Kudlai // Problemy formuvannia informatsiinoi kultury osobystosti : zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu, Mariupol, 01 lystop. 2013 r. – Mariupol : MDU, 2013. – P. 61-63.

44. Kovtaniuk Yu.S. Klasyfikatsiia dokumentiv z elektronnymy nosiiamy informatsii [Elektronnyi resurs] / Yu.S. Kovtaniuk. – Rezhym dostupu: http:// www.archive.nbuv.gov.ua› Portal Naukova periodyka›…/ au/2012_2/AU_2/05.pdf. – Nazva z tytul. ekrana.

45. Rudiuk V.V. Adaptatsiia klasyfikatsii elektronnykh dilovykh dokumentiv dlia vykorystannia v merezhi Internet / V.V. Rudiuk // Arkhivy Ukrainy. – 2006. – № 1-6. – P. 94.

46. Elisina E.Iu. Klassifikatsiia elektronnykh dokumentov / E.Iu. Elisina // Bibliotekovedenie. – 2007. – № 4. – P. 49-50.

47. Elisina E.Iu. Klassifikatsiia elektronnykh dokumentov / E.Iu. Elisina // Bibliotekovedenie. – 2007. – № 5. – P. 54-60.

48. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs] № 436-IV vid 16 sichnia 2003 r. – Rezhym dostupu : http: // www:zakon.rada.gov.ua. – Nazva z tytul. ekrana.

49. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs] № 435-IV vid 16 sichnia 2003 r. – Rezhym dostupu : http: //www: zakon.rada.gov.ua. – Nazva z tytul. ekrana.

50. Tsyhankova T.M. Hlobalna torhova systema: rozvytok instytutiv, pravyl, instrumentiv SOT : monohrafiia / T.M. Tsyhankova. – K. : KNEU, 2008. – 660 p.

51. Shcherbyna V.S. Hospodarske pravo : pidruchnyk / V.S. Shcherbyna. – 4-e vyd., pererob. i dopov. – K. : Yurinkom Inter, 2009. – 640 p.

52. Slavianska N. Lizynh yak perspektyvna forma hospodarskykh vidnosyn: problemy rozvytku finansovoho menedzhmentu / N. Slavianska. – Kyiv-Sumy, 1995. – P. 34-36.

53. Sharkova I.M. Pravove rehuliuvannia rynku nerukhomosti v Ukraini / I.M. Sharkova. – K. : KNEU, 2005. – 180 p. – P. 92-121.

54. Goremykin V.A. Lizing / V.A. Goremykin. – M. : Dashkov i K, 2003. – 944 p. – P. 117-232.

55. Leshchenko M.I. Osnovy lizinga / M.I. Leshchenko. – M. : Finansy i statistika, 2000. – 337 p. – P. 267-273.

56. Zahorodnii A.H. Finansovo-ekonomichnyi slovnyk / A.H. Zahorodnii, H.L. Vozniuk. – Lviv : Lvivska politekhnika, 2005. – 714 p.

57. Zahorodnii A.H. Torhivlia, marketynh, reklama : terminolohichnyi slovnyk / A.H. Zahorodnii, H.L. Vozniuk, I.M. Komarnytskyi. – Lviv : Lvivska politekhnika, 2011. – 312 p.

58. Osovska H.V. Ekonomichnyi slovnyk / H.V. Osovska, O.O. Yushkevych, Y.S. Zavadskyi. – K. : Kondor, 2009. – 358 p.

59. Konoplitskyi V.A. Ekonomichnyi slovnyk : tlumachno-terminolohichnyi slovnyk / V.A. Konoplitskyi, H.I. Filina. – K. : KNT, 2007. – 580 p.

60. Honcharov S.M. Tlumachnyi slovnyk ekonomista / S.M. Honcharov, N.B. Kushnir; za red. prof. S.M. Honcharova. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2009. – 264 p.

61. Mochernyi S.V. Ekonomichnyi slovnyk-dovidnyk / S.V. Mochernyi. – K. : Femina, 1995. – 368 p.

62. Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh T. 1 / redkol.: S.V. Mochernyi (vidp. red.) ta in. – K. : Akademiia, 2000. – 864 p.; T. 2 / redkol.: S.V. Mochernyi (vidp. red.) ta in. – K. : Akademiia, 2001. – 848 p.; T. 3 / redkol.: S.V. Mochernyi (vidp. red.) ta in. – K. : Akademiia, 2002. – 952 p.

ІСТОРІЯ

УДК 021:061.3:94(477) «1926»

В.Ю. Соколов

ПЕРШИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД БІБЛІОТЕЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ (1926) ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

На основі аналізу рішень Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників (1926) та наукових публікацій, розглянуті основні завдання та тенденції розвитку бібліотечної справи в Україні у другій половині 20-х рр. XX ст. Досліджено значення резолюцій з'їзду для розвитку бібліотечної теорії та практики в зазначений період, зокрема для організації в країні бібліотечної мережі, удосконалення типології бібліотек, форм і методів їхньої культурно-масової роботи, покращення комплектування бібліотечних фондів, підготовки та перепідготовки бібліотечних кадрів та ін.

***Ключові слова**: 1920-і рр.; Україна; бібліотекознавство; бібліотечна справа; історія бібліотечної справи; бібліотечні з'їзди; державна політика в бібліотечній справі; Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників.*

В.Ю. Соколов

ПЕРВЫЙ ВСЕУКРАИНСКИЙ СЪЕЗД БИБЛИОТЕЧНЫХ РАБОТНИКОВ (1926) И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ БИБЛИОТЕЧНОГО ДЕЛА В УКРАИНЕ

На основе анализа решений Первого Всеукраинского съезда библиотечных работников (1926) и научных публикаций, рассмотрены основные задачи и тенденции развития библиотечного дела в Украине во второй половине 20-х гг. XX ст. Исследовано значение резолюций съезда для развития библиотечной теории и практики в указанный период, в частности для организации в стране библиотечной сети, совершенствования типологии библиотек, форм и методов их культурно-массовой работы, улучшения комплектования библиотечных фондов, подготовки и переподготовки библиотечных кадров и др.

***Ключевые слова:** 1920-е гг.; Украина; библиотековедение; библиотечное дело; история библиотечного дела; библиотечные съезды; государственная политика в библиотечном деле; Первый Всеукраинский съезд библиотечных работников.*

Viktor Sokolov

FIRST ALL-UKRAINIAN CONGRESS OF LIBRARY WORKERS (1926) AND ITS IMPORTANCE IN THE DEVELOPMENT OF LIBRARIES IN UKRAINE

On the basis of the decisions of the First All-Ukrainian Congress of library workers (1926) and scientific publications, the basic tasks and trends of librarianship in Ukraine in the second half of the 20's. XX century. Investigated mentioned resolutions of the Congress for the development of library theory and practice in the period, in particular for organizing the country's library network, improving the typology of libraries, forms and methods of their cultural and media work, improve the acquisition of library collections, training and re-training of library staff and others.

***Keywords:** 1920's.; Ukraine; library; librarianship; history of librarianship; Library Congress; public policy in librarianship; First All-Ukrainian Congress of library workers.*

© *Соколов В.Ю.*

Із розвитком бібліотекознавчих досліджень у галузі історії бібліотечної справи все глибше осмислюється розуміння багатьох подій бібліотечного будівництва в Україні 1920-х рр. XX ст. Попередня критика всього «радянського» поступово змінюється на виважений об'єктивний аналіз недоліків і досягнень «соціалістичного будівництва» в різних галузях і сферах суспільного життя, зокрема в бібліотечній справі. Певною мірою це стосується й аналізу матеріалів з'їздів, конференцій, пленумів, семінарів у сферах політики, науки, освіти, культури. Зокрема, матеріали Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників 1926 р. неодноразово привертали увагу вітчизняних бібліотекознавців. Про важливе значення цієї події свідчить той факт, що 2006 р. у ХДНБ ім. В.Г. Короленка було здійснено окреме наукове дослідження «Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотекарів та ХДНБ ім. В.Г. Короленка» [15, 61]. Певні аспекти роботи з'їзду, окремі питання, що розглядалися на з'їзді, або вивчення його значення для розвитку вітчизняної бібліотечної справи в цілому досліджувалися в працях Н. Білопольої, Л. Ворон, Л. Дубровіної, І. Дьомкіна, С. Зворського, Н. Капустіної, Л. Одинокої, О. Онищенка, П. Рогової, В. Сєдих, С. Сірополка та ін. Отже, актуальність вивчення діяльності та матеріалів зазначеного з'їзду зумовлена важливістю переосмислення та аналізу переломних історичних подій у становленні бібліотечної справи 1920-х рр. для подальшого розвитку теорії та практики бібліотечного будівництва, української освіти та культури в цілому. *Метою запропонованої статті* є дослідження історичних передумов, політичних і соціально-культурних чинників організації та проведення Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників, формування проблематики та основних питань, що були порушені на з'їзді, та аналіз значення його рішень для подальшого розвитку бібліотечної справи в Україні у другій половині 1920-х рр.

У 1920-і рр. бібліотечна справа в радянській Україні, в цілому, розвивалася досить суперечливо. В основі її розвитку була покладена ленінська концепція, суть якої зводилася, з одного боку, до широкої демократизації бібліотечної справи, впровадження передової зарубіжної техніки, пошуку нових рішень, а з другого – до тотального панування у бібліотеках «комуністичної ідеології», до перетворення всіх без винятку бібліотек в опорні пункти партійної пропаганди та політики, причому без належного матеріального забезпечення. Поступово політичний режим встановлював жорсткий контроль за всіма сферами громадського та професійного життя, зокрема в бібліотечній справі. Резолюції та постанови комуністичної партії, спеціальні рішення ВКП(б) та радянського уряду з питань розвитку бібліотечної справи в перші роки радянської влади містили теоретичні та практичні вказівки, які регулювали діяльність бібліотек на нових засадах. Зокрема, головними принципами організації бібліотечної справи визначалися: партійність; народність, масовість та загальнодоступність бібліотек; усіляка турбота про читачів – представників робітничого класу та селянства, створення певних зручностей для користування багатствами бібліотек; розвиток громадських засад, ініціативи та самодіяльності населення в бібліотечному будівництві; єдина планомірна організація бібліотечної справи в країні та державне керівництво нею.

Із встановленням радянської влади в Україні поступово втілювалося завдання державного управління бібліотечною справою та створення єдиної мережі безоплатних державних бібліотек різного рівня. Усі бібліотеки, за винятком галузевих та відомчих, були передані у ведення Наркомату освіти (Наркомосвіти, Наркомос). Декрет «Про централізацію бібліотечної справи в РРФСР» (1921) вплинув на всю подальшу бібліотечну політику союзних республік створеного 1922 р. СРСР. В Україні під егідою Наркомосу 1921 р. було створено Українську центральну міжвідомчу бібліотечну комісію для здійснення централізації організації та управління бібліотечною справою. Бібліотеки розглядалися як державні культурно-освітні заклади, для яких розроблялися єдині методичні засади. Ще 1919 р. перша бібліотечна сесія Наркомосу порушила питання організації мережі масових бібліотек та затвердила

проект, в якому вони оголошувалися загальнодоступними та об'єднувалися в єдину для країни систему (обмін книгами, координація комплектування фондів та роботи з обслуговування читачів тощо).

Найважливішою умовою успішного розвитку бібліотечної справи стало відновлення народного господарства після періоду визвольних змагань (1917-1921). На початок 1926 р. розруха в державі була, в цілому, подолана. Зі зміцненням народного господарства почала поступово посилюватися матеріальна підтримка сфери культури, зокрема бібліотечної справи, що призвело до повільного розвитку мережі масових (політосвітніх) бібліотек. В Україні у другій половині 1920-х рр. стало можливим реалізовувати державну бібліотечну політику на практиці. Проголошена 1923 р. українізація в політичній сфері трансформувалася у розвиток націонал-комунізму, а в культурно-освітній – у формування національної школи та культури. У цей період характерною особливістю було створення своєї оригінальної національної наукової думки в різних галузях знань, зокрема в бібліотекознавстві. Перед бібліотекознавцями постало завдання розробити й обґрунтувати нові основи та напрями бібліотечної справи в період «соціалістичної реконструкції» народного господарства. Протягом цього періоду відбувалося становлення та розвиток державної системи бібліотек, пошуки місця та визначення їхнього соціального призначення (розвивалися профспілкові, наукові, педагогічні та інші види і типи бібліотек). У «Кодексі законів про народну освіту УРСР», ухваленому 1922 р., називалися лише два типи бібліотек: масові (публічні) і спеціальні (наукові). Характеризувалися також різні види масових бібліотек: сільські, волосні, районні, партійні, кооперативні, клубні, військові та ін. [24, 83]. Поступово формувалася спеціалізація книжкового фонду зазначених бібліотек, було визначено коло їхніх читачів. 1922 р. у Києві було засновано Український науковий інститут книгознавства (УНІК) (з 1926 р. – науково-дослідний), завданням якого було дослідження питань книгознавства в широкому розумінні цього поняття, включаючи бібліографію та бібліотекознавство. 1925 р. при Всенародній бібліотеці України (ВБУ) (нині – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського (НБУВ)) відкрився Кабінет бібліотекознавства та була створена Науково-дослідна комісія бібліотекознавства і бібліографії. Значний внесок у розвиток українського бібліотекознавства зробила Перша Всеукраїнська нарада працівників книги (Харків, 1923), де обговорювалися проблеми реорганізації та координації роботи бібліотек, а також вилучення з фондів бібліотек ідеологічно ворожої літератури [23]. У 1920-і рр., з розвитком ідеї нової пролетарської культури пропонувалося повністю очистити фонди бібліотек від усієї дореволюційної літератури [35]. Для обговорення цих та інших проблем по всій країні проводилися конференції, семінари, наради, на яких узагальнювався досвід бібліотечної роботи та намічалися шляхи кооперації та координації роботи бібліотек. Обговорювалися також окремі питання розвитку бібліотечної справи. Наприклад, напередодні Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників (1926), у Харкові було проведено семінар з проблем розвитку предметного каталогу. Харків у цей період, у зв'язку з перебуванням там уряду УРСР, перетворився на центр радянського впливу на бібліотечну справу і розвиток основних правових та організаційних засад діяльності масових бібліотек [11, 141]. Активізувалося вивчення читачів бібліотек, у бібліотекознавстві сформувалися основні теоретико-методологічні принципи та основи термінологічної та класифікаційної систем, удосконалювалися методи досліджень. Зокрема, гострі дискусії точилися з питань методології досліджень бібліотекознавства, зокрема щодо соціологічних методів дослідження різних сторін бібліотечної діяльності.

Велике значення для розвитку бібліотечної справи мали бібліотечні з'їзди та конференції, що проводилися в зазначений період, на яких обговорювалося багато теоретичних і практичних питань, спірних проблем, обґрунтовувалися провідні положення, шляхи подальшого розвитку науково-дослідної роботи в бібліотекознавстві. Особлива роль у формуванні у Радянському Союзі принципів роботи бібліотек, бібліотечної теорії, організації комплектування фондів бібліотек, підготовки та перепідготовки кадрів, нормування

та умов праці бібліотекарів, упорядкування довідково-бібліографічної діяльності, вивчення читачів тощо належала Першому Всеросійському з'їзду бібліотечних працівників, що відбувся в липні 1924 р. в Москві. Московський з'їзд спирався на фундаментальні принципи бібліотечного будівництва, сформульовані В.І. Леніним. Основними завданнями радянських бібліотек на зазначеному з'їзді визначено: комуністичне виховання трудящих; формування класової свідомості серед робітників та селян; організація систематичного керівництва читанням; сприяння політехнічному навчанню, загальнокультурній освіті та соціалістичному будівництву; координацію і взаємозв'язок роботи масових та наукових бібліотек; розгортання пропаганди виробничої та сільськогосподарської книги; активну участь бібліотек у боротьбі з неписьменністю; розширення мережі пересувних та стаціонарних бібліотек; виховання потреби у систематичному читанні; формування книжкового ядра на засадах партійності, науковості, відповідності профілю бібліотеки (на з'їзді було обґрунтовано «принцип локалізації», за яким завдання бібліотеки формувалися згідно з врахуванням соціально-економічних і культурних умов певної місцевості); вивчення читацьких інтересів; поглиблення керівництва читанням на основі диференціації читачів та формування читацьких груп (робітники, селяни, червоноармійці, творча інтелігенція та ін.) тощо [26; 29]. Постанови даного з'їзду були певною канвою для резолюцій майбутніх бібліотечних конференцій і з'їздів, які відбувалися у багатьох областях і республіках Радянського Союзу. Зокрема, можна провести певні паралелі між змістом цих рішень та резолюцій Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників 1926 р., наприклад, в таких питаннях, як робота сільських бібліотек, довідкова діяльність, культурно-масова робота бібліотек, робота з газетою та з книгою, формування книжкового ядра, принципи комплектування фонду (насамперед – партійності, планомірності, науковості та ін.), робота з читачами, професійна підготовка бібліотекарів та ін. [24, 82].

Одним із чинників формування певного кола питань Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників та впливу на його рішення стала Конференція працівників дитячих бібліотек, що була організована на республіканському рівні відділом Головполітосвіти (Головного політико-освітнього комітету або Головного управління політичної освіти) Наркомосу України у березні 1925 р., на якій поряд з організаційними питаннями бібліотечного будівництва були поставлені питання організації мережі дитячих бібліотек, вивчення читацьких потреб дітей, форм і методів бібліотечної роботи з ними, а також розглядалися проблеми нової дитячої книжки. З доповіддю «Бібліотеки для дітей та юнацтва» на з'їзді виступила Г. Марголіна (1888-1960), яка охарактеризувала стан бібліотечного обслуговування дітей в країні та поставила завдання подальшого удосконалення діяльності дитячих бібліотек [28]. До середини 1920-х рр. розвиток мережі бібліотек для дітей відбувався ще досить повільно. Функціонували Державні міжокружні бібліотеки для дітей у м. Києві та в м. Миколаєві, бібліотеки для дітей в Одесі (з 1915 р.), Харкові, Херсоні. В більшості міст були створені «дитячі» відділи та філії при публічних бібліотеках, а в селах дитяча книжка виставлялася на окремих стелажах. Усього до 1926 р. в Україні діяло 23 дитячих бібліотеки (з них 14 – у Києві). Продовжували свою діяльність шкільні бібліотеки, у фондах яких збиралися переважно підручники та методично-педагогічна література. Більшість книг учні отримували переважно через пересувні бібліотеки при школах. Завдяки рішенням зазначеної конференції про доцільність створення спеціальних дитячих бібліотек, а також завдяки полеміці про діяльність бібліотек для дітей, що розгорнулася в цей час на сторінках фахових періодичних видань, на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних працівників (1926) було утворено спеціальну секцію дитячих бібліотек.

За півроку до зазначеного з'їзду, в грудні 1925 р., у Києві відбулася Перша конференція наукових бібліотек УРСР, де знайшли своє продовження дискусії з актуальних загальних питань розвитку бібліотечної справи в Україні. Зокрема, активно обговорювалися питання організації мережі наукових бібліотек, планової підготовки кадрів, координації діяльності зазначених книгозбірень, їхня науково-бібліографічна,

науково-дослідна робота, питання централізованого комплектування (зокрема, одержання обов'язкового примірника центральними науковими бібліотеками Харкова, Києва, Одеси, Катеринослава), каталогізації (наприклад, переваги та недоліки запровадження предметного каталогу, вдосконалення систематичного каталогу, створення зведеного каталогу наукових бібліотек УРСР) та ін. Проте, вітчизняне бібліотекознавство на той час ще не сформулювало єдиної позиції щодо теоретичних засад практичної діяльності як масових, так і наукових бібліотек. У середині 1920-х рр. відбувався процес формування основних уявлень про систему бібліотек в Україні та принципи їхньої діяльності [25, 6]. На зазначеній конференції значну увагу звертали на пошуки нових форм і методів роботи наукових бібліотек, визначення їхніх основних завдань і соціального призначення у соціалістичному суспільстві. Обговорювалися також питання необхідності кооперування роботи наукових книгозбірень з бібліотеками інших відомств із метою кращого задоволення інформаційних потреб читачів, утворення бібліотечних громадських організацій (об'єднань, асоціацій, товариств). На конференції деякі бібліотекознавці доводили, що в Радянському Союзі не може бути різкої межі між громадською й академічною бібліотекою, що вони обидві орієнтовані на політосвітню роботу [17, 34]. Зазначалося також про певні недоліки роботи академічних бібліотек. Наприклад, за соціологічними дослідженнями, що були проведені 1925 р., було встановлено, що в наукових бібліотеках низький коефіцієнт (0,54) книговидачі [34, 828]. В цілому, рішення цієї конференції були певним підґрунтям у формуванні проблематики Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників і справили значний вплив на його роботу та резолюції, проведення та втілення яких (так само як і рішень інших конференцій) відбувалося в другій половині 1920-х рр., коли, поряд із процесами поглиблення політики українізації, формувався механізм концентрації політичної влади та організації партійно-бюрократичного терору, що призвело до руйнації демократичних основ радянської системи керівництва, зокрема в бібліотечній справі.

Отже, для вирішення подальших практичних завдань розвитку бібліотечного будівництва в Україні було скликано Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників, організований клубно-бібліотечним відділом Управління політосвіти Наркомату освіти УСРР. З'їзд відбувався в урочистій атмосфері 1-6 червня 1926 р. у Харкові на базі однієї з найбільших бібліотек України того часу – Харківської громадської бібліотеки ім. В.Г. Короленка (нині – Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка). За спогадами учасників з'їзду, урочистість самої обстановки мала велике виховне значення, а найбільше запам'яталися виступи представників передових бібліотек, особливо повідомлення про досвід роботи з читачами одеських бібліотекарів [19, 18]. Цікаво, що під час з'їзду було організовано книжкову виставку з розвитку бібліотечної справи. На зазначеному форумі були поставлені важливі організаційні завдання бібліотечного будівництва в Україні з урахуванням потреб робітничого та селянського читача в контексті планів соціалістичного будівництва [25, 6]. З переліку питань, що обговорювалися на з'їзді (робота з читачами, методи вивчення читацьких інтересів, культурно-масова робота бібліотек, створення бібліотечних об'єднань, підготовка кадрів для бібліотек, забезпечення книгами дітей та ін.), можна стверджувати, що робота в масових бібліотеках набрала значних масштабів, а бібліотечне будівництво вийшло на рівень необхідності узагальнення емпіричного матеріалу та теоретико-методологічного вирішення питань, що виникали в повсякденній бібліотечній практиці.

У роботі Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників брали участь понад 200 осіб, з яких 130 делегатів мали право вирішального голосу (з них 41 – представляли центрально-окружні бібліотеки (30% делегатів), 14 – державні (9%), 34 – клубні (25%), 20 – бібліотеки при райсельбудах (15%), 4 – наукові бібліотеки (3%), решту становили представники військових, профспілкових, дитячих та інших бібліотек) [30, 3]. Більшість делегатів були з політосвітніх (масових) бібліотек [5, 79]. Зі 130 делегатів 32% мали вищу освіту, 50% – середню, 17% – нижчу (початкову). Більше по-

ловини делегатів мали стаж бібліотечної роботи понад п'яти років, 23% – від трьох до п'яти років, стільки само – до трьох років бібліотечної роботи [30, 3].

Делегатів з'їзду привітали секретар ЦК КП(б)У В. Затонський (1888-1938), заступник Наркомосвіти А. Приходько, голова профспілки Робос (Працівники освіти) О. Мізерницький, представники Головполітосвіти (Головного політико-освітнього комітету) РСФСР І. Цареградський та З. Шнеєрсон [40, 65]. Після привітань делегати з'їзду зосередилися на роботі в пленарних та секційних засіданнях. Вони розглянули стан і перспективи бібліотечного будівництва в республіці, питання роботи з масовим читачем і методи вивчення його інтересів, особливості обслуговування дітей і підлітків, формування книжкового ядра бібліотеки, проблеми організації предметного каталогу, необхідності широкого впровадження методів раціоналізації бібліотечної роботи, централізованої обробки книг, централізації бібліотечної мережі та усунення зайвого паралелізму бібліотечних процесів, підготовки і перепідготовки бібліотечних кадрів тощо. За основними доповідями (їхні автори – відомі діячі бібліотечної справи і бібліотекознавства: Д. Балика (1894-1971), Б. Борович (1883-1938), І. Вугман (1890-1964), Г. Марголіна (1888-1960), Я. Розанов (1889-1936), В. Шенфінкель (1867-1928) та ін.) було прийнято низку конструктивних резолюцій і постанов, що мали загально-організаційний і методичний характер. Видані 1927 р., ці документи кілька років визначали зміст і спрямованість діяльності бібліотек в Україні. Наприклад, за державними бібліотеками закріплювалися обов'язки центрів бібліографічної та науково-дослідної роботи з бібліотекознавства та книгознавства; у кожному окружному місті пропонувалося створювати центральні окружні (з 1930 р. – обласні) бібліотеки, а також центральні окружні бібліотеки для дітей та ін. [13, 29]. На з'їзді також порушувалися питання загальної класифікації видань та бібліографії, зокрема було визнано неприйнятою для радянської бібліотечної справи систему УДК [3, 7]. У загальних рисах на з'їзді було розглянуто питання про роль та значення масової бібліотеки у справі самоосвіти. Визначено, що бібліотеки повинні бути опорним пунктом і головною базою в політосвіті та самоосвіті, від методів і цілей яких залежать організація комплектування фондів бібліотек, ефективність керівництва читанням та ін. Для розгортання справи самоосвіти пропонувалося утворити при центрально-окружних бібліотеках або при кабінетах політпросвітпрацівників – центральні окружні бюро самоосвіти, які повинні координувати свою діяльність з центральними бюро бібліотечних об'єднань. Делегати з'їзду констатували тенденцію до зростання бібліотечної мережі на організаційно-планових державних засадах; підвищення вагомої ролі бібліотек системи Наркомосу в розвитку освіти; важливість посилення тісної праці бібліотекарів з педагогічними працівниками та ін. Хоча на з'їзді розглядалися, здебільшого, питання організації роботи бібліотек масового користування, його рішення стосувалися діяльності всіх книгозбірень країни – як масових, так і наукових, військових, профспілкових та ін. Делегати з'їзду з різних регіонів України в своїх доповідях неодноразово підтверджували, що зростання бібліотечної мережі в місті і в селах відбувалося у напрямі створення стаціонарних сільських бібліотек та бібліотек при великих фабриках і заводах [30, 7]. Проте, вони неодноразово повідомляли про недостатню забезпеченість районних центрів та селищ стаціонарними бібліотеками (у селах на той час проживало близько 80% населення України). Делегати з'їзду ухвалили плани та принципи розгортання мережі стаціонарних бібліотек у селах, що здійснювало Управління політосвіти (УПО). Планувалося, що УПО за держбюджетом буде комплектувати в районних центрах та селищах, що не мають відповідних бібліотек, протягом найближчих трьох років приблизно 5 500 нових стаціонарних сільських бібліотек (1926 р. – 1 200 бібліотек, 1927 р. – 2 000, 1928 р. – 2 300) [30, 9]. Фіксування штатів бібліотекарів, рухомого фонду, подальшого зміцнення основних фондів покладалося на місцевий бюджет [16, 166]. Учасники з'їзду висловили побажання про збільшення асигнувань на бібліотечну справу з державного і з місцевого бюджетів, не припускаючи ніяких переміщень коштів на інші потреби Наркомосу, як це траплялося до цього часу, для чого

необхідним було б запровадження окремих кошторисів на розвиток бібліотечної справи. Делегати з'їзду зазначили, що в селах основне навантаження із задоволення читацьких потреб припадало на нестаціонарні форми бібліотечної роботи. Тому вони рекомендували всім бібліотекам утворювати пересувні фонди. У селі книжкові фонди утворювалися, здебільшого, при «райсельбудських» та при окремих «сельбудських» бібліотеках. Пересувну діяльність бібліотек слід було б розвивати, як наголошувалося на з'їзді, за рахунок пересувних клубних фондів, а також центрально-окружних бібліотек, де необхідно було б створити окружне бюро з пересувної роботи бібліотек. Незважаючи на певний розвиток діяльності пересувних бібліотек, стан бібліотечного обслуговування, особливо на селі, не відповідав поставленим завданням. Наприклад, через три роки після з'їзду, в травні 1929 р., постанова XI Всеукраїнського з'їзду Рад зобов'язувала низові органи Радянської влади забезпечити всі села України, де були сільські Ради, стаціонарними бібліотеками з пересувним фондом [12, 9]. Поруч з розвитком стаціонарних бібліотек у селі, передбачалося розгортання профспілкових, кооперативних та інших книгозбірень громадських організацій. Масові (політосвітні) бібліотеки підпорядковувалися єдиному керівництву. Провідну роль у керівництві та координації роботи всіх видів масових бібліотек належала Головполітосвіті Наркомату освіти УРСР [12, 8]. Керівництво бібліотечною справою здійснювали не тільки структури Наркомосу, а й установи профспілок, споживчої кооперації, різних відомств і добровільних організацій, що мали свої бібліотеки або навіть невелику мережу бібліотек.

На Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників кожна доповідь була своєрідним підсумком роботи на певній ділянці бібліотечного будівництва за роки Радянської влади в Україні та розгорнутою пропозицією щодо шляхів подальшого розвитку бібліотечної справи з відповідного питання. Важливим організаційним рішенням з'їзду було визначення та погодження структури бібліотечної мережі й основних типів державних бібліотек в Україні. Основними типами бібліотек було визначено: центральні окружні бібліотеки; районні бібліотеки в містах для обслуговування певного міського району; дитячі бібліотеки; профспілкові, які були зосереджені в основному в промислових районах України; наукові бібліотеки; книгозбірні вишів, науково-дослідних інститутів, кооперативних установ, відомств, громадських організацій; сільські або місцеві бібліотеки, які були найбільш поширеним типом бібліотек в Україні, що існували найчастіше при хатах-читальнях і сельбудах (сельбуд – «селянський будинок» – сільська культурно-освітня установа в УРСР, що була створена на початку 1920-х рр. на противагу установам «Просвіти», які діяли в Радянській Україні до 1922 р. (1921 р. в УРСР було більше чотирьох тисяч «Просвіт» і 111 сельбудів; 1925 р. було вже 3 161 сельбудів, у 1928 та 1929 рр. – 4 550 і 5 707 відповідно) [14, 132]. У рік проведення з'їзду в Україні діяло 6 263 масових бібліотек та 35 спеціальних. Масові бібліотеки поділялися на: державні (12), центральні окружні (36), районні (749), місцеві (сільські) (5 373), дитячі (23). В середньому на одну сільську бібліотеку припадало 657 книг, на хату-читальню – 236 [32, 148]. Аналізуючи резолюції з'їзду, можна констатувати, що в основу класифікації бібліотек було покладено два принципи: адміністративно-територіальний і функціональний. 1923 р. в СРСР почалася адміністративно-територіальна реформа, метою якої було скорочення числа адміністративно-територіальних одиниць, спрощення та здешевлення апарату управління. Замість старого губернського поділу планувалося провести районування країни. 1925 р. завершився перехід від чотириступеневої системи управління (центр-губернія-повіт-волость) до триступеневої (центр-округ-район). Округ дуже швидко перетворився на непотрібну ланку між областю та районом, тому 1930 р. ліквідували округи та перейшли на двоступеневу систему управління (область-район). На з'їзді було встановлено, що за нових (з 1925 р.) адміністративно-територіальних умов організаційно-методичними центрами в бібліотечній роботі визначаються «центрально-окружні» (як обласні) та «районово-селянські» (районні сільські) бібліотеки. Було наголошено на необхідності створення центрально-

окружних бібліотек у тих округах, де їх ще не було. За своїм призначенням бібліотеки розподілялися на масові (політосвітні, профспілкові, кооперативні) і спеціальні (вишівські, військові та ін.) [24, 83]. Від типу бібліотеки залежали організація роботи з читачами, довідкова робота, комплектування бібліотеки, формування книжкового ядра, каталогів, картотек та ін. Процес розробки типології бібліотек у той час ускладнювався через відсутність єдиної бібліотечної термінології (до речі, така проблема залишається актуальною і в наші дні). Удосконалення класифікації бібліотек, що було зафіксовано в рішеннях з'їзду, дозволяло не лише зробити ефективнішим підпорядкування бібліотек різного типу, а й організувати таку систему бібліотек, яка легко могла б контролюватися урядовими структурами. Наркомат освіти України здійснював загальне керівництво державними бібліотеками, які були «книжковою базою» для економічного, культурного та політичного «соціалістичного будівництва» та «поширювали наукові знання серед широких кіл робітничо-селянського активу, шкільної молоді та радянської інтелігенції, давали регулярну методичну й бібліографічну допомогу іншим бібліотекам республіки». Усі бібліотеки вважалися допоміжними установами в системі народної освіти, що і визначало характер, форми і методи їхньої роботи, а також основний їхній розподіл на бібліотеки масового користування, бібліотеки шкільного типу, державні бібліотеки та бібліотеки спеціального призначення [25, 7]. Через рік після з'їзду, 1927 р. у матеріалах державного науково-методичного кабінету Наркомосу УРСР про завдання бібліотечного будівництва в Україні зазначалося про необхідність подальшого розвитку типів бібліотек, що розподілялися на масові (політосвіти, клубів та ін.), спеціальні (наукові, музейні, вишів, відомств та ін.) та шкільного типу. В зазначених матеріалах відмічалося, що вдосконалено структуру бібліотечної мережі, яка є мережею синтетичного типу [31, 195]. Цього само року було проведено всеукраїнське обстеження бібліотек, що дало багатий матеріал для аналізу бібліотечної справи – кількості та відомчої приналежності бібліотек конкретного регіону, складу фондів, бюджету, кадрової структури, організації обслуговування та вивчення читачів тощо.

На Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників зазначалося, що від середини 1920-х рр. в Україні бібліотечне будівництво значною мірою активізувалося. Найголовнішими завданнями бібліотечної справи було намічено кооперацію роботи та об'єднання громадських організацій, які займаються бібліотечним обслуговуванням, централізацію та координацію бібліотечної діяльності різних відомств, посилення методичного керівництва бібліотеками, планування, контроль та перевірку всіх ланок бібліотечної діяльності. Зокрема, було вирішено організувати в центрі при Управлінні політосвіти (УПО) бібліотечну раду з представників усіх відомств та організацій, що здійснювали бібліотечну роботу в Україні. Було постановлено створити аналогічні бібліотечні комісії на рівні округів та районів, які виконували б функції Центральної бібліотечної ради. Окрім того, були затверджені основні принципи організації бібліотек, прийнято низку рішень, що визначали єдність і централізацію бібліотечної мережі, що позитивно вплинуло на розвиток бібліотечної справи в Україні [9, 183]. Визначено, що сукупність масових бібліотек повинна бути мережею загального користування з чіткою координацією дій і субординацією керівних функцій (верховенство вищої бібліотеки (центральної) над нижчою за встановленою ієрархією). В доповіді завідувача клубно-бібліотечного відділу Головполітосвіти І. Розенгауза (1896-1938) та співдоповіді Л. Каспіна зазначалося, що всі масові бібліотеки повинні бути загальнодоступними, а основу бібліотечної мережі повинні складати стаціонарні, а не пересувні бібліотеки, які розглядалися, в основному, як допоміжний засіб у виконанні основних бібліотечних завдань. Загальне керівництво, планування, координацію діяльності та контроль за роботою бібліотек покладено на відповідні підрозділи УПО. Організатором бібліотечної мережі, керівним, методичним та координаційним центром доповідачі вбачали бібліотечний відділ політосвіти Наркомосу. В зазначених доповідях більше уваги приділялося розвитку державних бібліотек, питанням визначення функ-

цій таких типів бібліотек, як міжокружні (їх було п'ять – у Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровську, Херсоні), центрально-окружні, центральні профспілкові, районні, клубні, сільські бібліотеки та бібліотеки підприємств. Було зазначено також про важливість розвитку мережі дитячих бібліотек [4, 11]. У доповідях повідомлялося, що в містах мережа бібліотек складалася з міжокружних бібліотек, центрально-окружних, робітничих міжспілкових, районних міських бібліотек, клубних і бібліотек підприємств, а в селах – з районних бібліотек райцентрів, районних сельбудів, сільських бібліотек сельбудів та хат-читалень. Констатувалося також, що і в селі, і в місті роботу стаціонарних бібліотек доповнювали пересувні бібліотеки, про зміст, форми, методи, особливості та завдання яких повідомлялося в доповіді В. Шенфінкель (1867-1928) (Херсон) та співдоповіді Жислина (Одеса).

Чотири доповіді на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних працівників було присвячено вивченню читачів (в основному, робітників та селян). Першу – загальну доповідь – про вивчення читача-робітника зачитав А. Зільберштейн (1897-1984) (Харків); другою була співдоповідь Н. Фрідьєвої (1894-1982) (Київ), яка, до речі, у середині 1920-х рр. працювала в Українському науково-дослідному інституті книгознавства (УНІК), організувала кабінет бібліотекознавства в Центральній робочій бібліотеці (нині – Національна парламентська бібліотека України) та створила в Києві бібліотечне об'єднання, головою якого вона була у перші роки його існування. Третя доповідь про вивчення сільського читача та книги для селянства була здійснена Т. Акаловською (Харків); четвертою була співдоповідь Жислина (Одеса). А. Зільберштейн і Н. Фрідьєва розглянули існуючі три основні напрями у вивченні читачів: психологічний, що базувався на законах суб'єктивної психології; бібліопсихологічний (теорія М. Рубакіна (1862-1946)), що на перше місце висував вивчення читача, ігноруючи самостійне значення вивчення книги, та педагогічний («вивчення читацьких інтересів»), що одночасно вивчав спільними методами читача і книгу, не розділяючи їх на окремі елементи [30, 22-23]. За доцільне було прийнято синтетичне, а не аналітичне вивчення читача, якому більше відповідав педагогічний напрямок вивчення читачів. Зазначалося, що аналітичне вивчення можливо лише у великих бібліотеках та в спеціальних психологічних лабораторіях. Для вивчення кола читацьких інтересів робітників були поставлені такі завдання: дослідити співвідношення попиту на художню та науково-популярну книгу, з'ясувавши зниження попиту на останню; вивчити інтереси робітника-читача в галузі суспільствознавства і встановити вимоги, що висувалися читачами щодо політичної літератури; виявити відношення читачів до читання російських та українських класиків та сучасних авторів, до літератури з виробництва та профруху; вивчити інтереси робітника-читача до читання белетристики, історичної, пригодницької та перекладної літератури.

За основні методи вивчення читачів визнано: метод спостереження (з контролем відомостей у щоденнику бібліотекаря); фіксація попиту, відгуків та запитів читачів; голосні читання; анкетування; статистичний метод [30, 24]. Щодо вивчення книги та читачів села, то в доповідях Акаловської та Жислина було зазначено про існування певної відмінності в попиті на книги серед різних прошарків селян, залежно від їхнього соціально-економічного становища (виокремлювалися читацькі групи селянської інтелігенції, куркулів, середняків, незаможних та ін.). На з'їзді при обговоренні доповідей делегати наголошували на важливості вивчення читання як на селі, так і в містах, як робітників, так і селян. У промовах визначалося, що вивчення читачів та книги є необхідною передумовою до: розробки методів наближення книги до мас трудівників; ефективного раціонального комплектування фондів бібліотек; формування читацького репертуару; налагодження продуктивної видавничої діяльності; розробки методів керівництва читанням. Було визначено методи і напрями вивчення інтересів читачів (зокрема, метод сукупного вивчення читача і книги). Головною ідеєю вищезгаданих доповідей було те, що вивчення робітничого та сільського читача розглядалося в контексті необхідності ідейно-політичного виховання населення. З цією метою було запропоновано утворити

певну систему кабінетів і комісій: Центральний методичний кабінет, Центральну комісію в справі вивчення інтересів читачів і книги при клубно-бібліотечному відділі Наркомосвіти, Центральний кабінет політосвітпрацівника. Зазначені структури мали здійснювати керівництво бібліотеками з організації досліджень читачів, їхніх інтересів і запитів, а також залучати до цієї діяльності бібліотечні об'єднання, професійні спілки та видавництва з метою накопичення й аналізу відомостей про читання книг, зокрема українською мовою, і впровадження результатів вивчення у покращення роботи видавництв та книгозбірень. Зокрема, зібраний значний фактичний матеріал щодо читання основних соціально-демографічних груп, засвідчив, наприклад, позитивне ставлення читачів до творів української класичної художньої літератури. Було зазначено, що в накопиченні цього матеріалу позитивно виділялася діяльність Одеського кабінету політосвіти, що вивчав читання робітників, селян, жінок, застосовуючи сукупність, у більшості, соціологічних методів (опитування, аналіз бібліотечної документації, статистичних даних та ін.). Подібні дослідження було організовано і проведено на Київщині, у Харкові, Полтаві, Миколаєві. З'ясовано, що більшість читачів (до 87%) мали чітке уявлення про потрібну їм книгу (визначений попит), що дещо ускладнювало процес керівництва читанням.

У вивченні читачів варто відзначити діяльність видатного українського бібліотекознавця Д. Балики (1894-1971), який брав активну участь у роботі з'їзду. Д. Балика, який працював до 1927 р. у Всенародній бібліотеці України (нині – НБУВ) та очолював Кабінет вивчення книги і читача, обґрунтував класифікацію читачів бібліотек за 12-ма основними соціальними групами, окреслив аналітичні та синтетичні методи для вивчення читачів і читання в бібліотеках, а також удосконалив методику організації та проведення досліджень читацьких груп, їхніх інтересів, запитів з урахуванням видів і типів книгозбірень у місті та в селі. Д. Балика також підкреслював важливе значення математичних і статистичних методів у бібліотекознавчих дослідженнях, зокрема у вивченні читачів; необхідність обґрунтування в бібліотекознавстві певних законів, положень і принципів математичними засобами, що сформує умови для створення математичної теорії бібліотечної справи. Д. Балика зазначав, що для розвитку бібліотекознавства, як науки, потрібна праця не кількох учених, а цілого творчого колективу та десятків дослідників. Видатний бібліотекознавець зазначав, що необхідна також робота в особливих лабораторіях експериментального бібліотекознавства, де, зокрема, можна проводити вивчення читачів. До речі, удосконалення методів дослідження читацького контингенту здійснював ще один активний діяч з'їзду опонент Д. Балики, Б. Борович (1883-1938), який справедливо вважав, що анкетування потребує конкретності, доступності, лаконічності при формулюванні запитань. Важливою умовою анкетування при вивченні читачів, на думку вченого, повинна бути анонімність відповідей та придатність використання результатів для систематизації й аналізу даних [37]. Матеріали резолюцій з'їзду та результати досліджень вивчення читачів та читання, проведених у 1920-і рр. в Україні, засвідчують про утвердження у читачезнавстві бібліотечно-соціологічного напряму вивчення користувачів книгозбірень. Проте, науково-практичний доробок цього періоду не було використано належним чином у нормативних документах з організації діяльності бібліотек. Це призвело до певного порушення змістовного складу книжкових фондів книгозбірень та їхньої невідповідності інформаційним потребам і запитам користувачів.

Певну зацікавленість та активне обговорення викликали доповіді Д. Балики та Б. Боровича про організацію предметного каталогу в бібліотеках. Наприклад, Д. Балика вважав предметний каталог допоміжним щодо інших каталогів. Б. Борович, навпаки, був переконаний, що предметний каталог має цілком самостійне значення, повинен укладатися на всі книжки і з часом має витіснити інші каталоги. З'їзд ухвалив резолюцію, яка врахувала аргументи кожного доповідача. Суттєво те, що в ній було визначено значення предметного каталогу для читачів, розкрито головні його функції та методику організації [30, 66].

Представниця Головполітосвіти та співробітник Харківської громадської бібліотеки ім. В.Г. Короленка, завідувач відділу марк-

сизму О. Прозоровська, яка була яскравою представницею марксистського напряму в бібліотекознавстві, ідеологом і відповідальним виконавцем упровадження принципу комуністичної партійності в бібліотечній справі, прочитала дві доповіді: «Масова бібліотечна робота» та «Комплектування робочого книжково-бібліотечного ядра». На початку 1920-х рр. О. Прозоровська намагалася сформувати нові завдання для бібліотек у світлі ленінських орієнтирів. На її думку, бібліотеки повинні активно пропагувати твори К. Маркса, Ф. Енгельса, В.І. Леніна та інших революційних марксистів [33, 23]. Бібліотечна діяльність, як вважала доповідачка, повинна бути підпорядкована відповідно до завдань, сформульованих В.І. Леніним. Бібліотекарі повинні брати участь у ліквідації неписьменності; керувати читанням, вилучати з бібліотек «ідеологічно шкідливу» літературу, вести атеїстичну пропаганду та ін. [30, 56]. Зокрема, О. Прозоровська запропонувала створювати у великих бібліотеках кабінети (відділи) марксизму, які мали б комплектуватися й обслуговувати читачів відповідною літературою, а також організовувати гуртки з вивчення марксизму-ленінізму як бібліотекарями, так і читачами.

Активне обговорення повідомлень і проблемних питань відбувалося на секції дитячих бібліотек з'їзду, де, зокрема, було уважно заслухано доповідь завідувачки Київської Центральної бібліотеки для дітей Г. Марголіної (1888-1960), яка ознайомила делегатів з'їзду з тлумаченнями поняття «дитяча бібліотека» та дала йому своє визначення. Доповідачка розповіла про особливості роботи бібліотек для дітей та юнацтва, проблеми кількісного зростання мережі дитячих бібліотек та дитячих відділів масових бібліотек, питання поглиблення розуміння бібліотекарями значення навчання методики читання та ролі розвитку самостійності читача в справі вибору собі матеріалів до читання тощо. Г. Марголіна повідомляла, що дитячі бібліотеки, залежно від мети, можуть бути науковими, практичними (дитячі відділи бібліотек) та мішаного типу (центральні дитячі бібліотеки) [30, 82]. На обговореннях її доповіді делегати з'їзду підкреслювали важливість зв'язку між дитячою бібліотекою та школою. Дітей і підлітків у місті та селі мали обслуговувати дитячі філії та дитячі відділи при бібліотеках для дорослих. Пропонувалося також зберігати і зміцнювати структуру тих самостійних дитячих бібліотек, що вже існували в окремих містах, а при районно-сільських бібліотеках і при сільських, за можливості, організовувати дитячі відділи. При центрально-окружних бібліотеках або у філіях рекомендувалося створювати комісії з бібліотечної роботи серед дітей та підлітків. Зазначалося, що із загальної суми коштів на комплектування бібліотек слід виділяти 25% на поповнення літературою дитячих відділів у промислових округах і 30% – у сільських [27]. У цілому, з'їзд констатував вкрай поганий стан бібліотечного обслуговування дітей та юнацтва. Оскільки його організація потребує значних коштів, а матеріальних можливостей для цього ще не було, з'їзд ухвалив рішення про розвиток бібліотечного обслуговування дітей через дитячі відділи в бібліотеках для дорослих, особливо в центрально-окружних бібліотеках, на які покладалося й основне фінансування дитячих відділів бібліотек. В обговоренні роботи бібліотек з дітьми та юнацтвом наголошувалося також на певній взаємодії та узгодженості діяльності бібліотекарів та вчителів, бібліотеки та школи в цілому. Висловлено було також побажання про те, щоб педагоги брали участь у науково-дослідній роботі бібліотек, вивчаючи читача-дитину та дитячу книжку, в роботі дитячих секцій бібліотечних об'єднань, у відповідних конференціях, робочих нарадах та інших організаційних бібліотечних заходах. У свою чергу бібліотекарі також повинні брати участь у педагогічних нарадах, конференціях, семінарах та ін.

Від другої половини 1920-х рр. дитячі відділи політосвітніх бібліотек поступово почали набирати силу та проявляти певну активність. Серед центрально-окружних бібліотек заслуговують на увагу діяльність книгозбірень Києва, Одеси, Харкова, Миколаєва, де активно велася робота з вивчення читацьких інтересів дітей, а також відповідна довідкова, методична робота та ін. У Києві в середині 1920-х рр. діяло не менше 14 дитячих бібліотек, які обслуговували 4 тис. дітей [1, 181]. Проте, стан мережі дитячих бібліотек був незадовільний. Наприкінці 1929 – на початку 1930 рр. відмі-

чалося, що рівень її розвитку все ще був досить низьким. Самостійних дитячих бібліотек у зазначений час нараховувалося 27, а дитячих відділень при масових бібліотеках – 351 [27]. У досліджуваний період особливо гостро відчувалася необхідність у кваліфікованих фахівцях для роботи в дитячих бібліотеках. Кадри вищої категорії бібліотекарів почав готувати бібліотечний факультет Всеукраїнського інституту комуністичного виховання. 1929 р. відбувся перший випуск спеціалістів бібліотечної справи вищої кваліфікації, проте серед них не було підготовлено жодного працівника для роботи в дитячих бібліотеках. Також відчувалася потреба в необхідності створення центру, який би спрямовував діяльність дитячих бібліотек та надавав би їм методичну допомогу.

Продовження в наступному номері.

Використані джерела

1. А.М. Детские библиотеки г. Киева / [Анна Марголина] // Красный библиотекарь. – 1924. – № 4-5 (7-8). – С. 181-182.

2. Абрамов К.И. История библиотечного дела в России. Ч. 2. / К.И. Абрамов. – М. : Либерея, 2001. – 160 с.

3. Авдієнко М.О. Народна освіта на Україні / М.О. Авдієнко ; ЦСУ УСРР. – Х., 1927. – 101 с.

4. Балика Д. Первый Всеукраинский библиотечный съезд / Д. Балика // Книгоноша. – 1926. – № 27. – С. 11–12.

5. Балика Д. Перший Всеукраїнський Бібліотечний з'їзд / Д. Балика // Бібліологічні вісті. – 1926. – Ч. 1(10). – С. 79-80.

6. Библиотечное дело в период НЭПа (1921–1929) : сб. науч. трудов. Ч. 1 / Гос. б-ка им. В.И. Ленина. – М., 1991. – 111с. – (История библиотечного дела в СССР).

7. Білопола Н.С. Розвиток мережі масових бібліотек на Україні в роки першої п'ятирічки (1928-1932 рр.) / Н.С. Білопола // Бібліотекознавство і бібліографія. – Х., 1977. – Вип. 17. – С. 97-106.

8. Білоцерківський В.Я. Партійне керівництво розвитком бібліотечної справи на Україні (1926-1937 рр.) / В.Я. Білоцерківський, В.П. Бурмака // Бібліотекознавство і бібліографія. – Х., 1984. – Вип. 24. – С. 98-107.

9. Ворон Л.М. Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників: мета, проблеми, перспективи / Л.М. Ворон // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 3-4. – С. 183-185; те саме в: «Бібліотечна планета». – 2003. – № 4. – С. 40.

10. Вугман И. Библиотечные объединения и ассоциация библиотек: (по поводу статьи т. Бажанова) / И. Вугман // Красный библиотекарь. – 1925. – № 6. – С. 57-59.

11. Дубровіна Л.А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / Л.А. Дубровіна, О.С. Онищенко. – К., 2009. – 530 с.

12. Дьомкін І.В. Бібліотечна справа на Україні в період розгортання соціалістичної реконструкції народного господарства (1926-1932 рр.) : лекція для студентів-заочників. Ч. 1. / І.В. Дьомкін. – Х., 1961. – 38 с.

13. Зворський С. Бібліотечні та бібліографічні з'їзди і конгреси / С. Зворський // Бібліотечна планета. – 2014. – № 3. – С. 27-30.

14. История библиотечного дела на Украине (1917-1932 гг.) : учебное пособие / под ред. Т.А. Скрипник. – Х., 1975. – 208 с.

15. Капустіна Н. Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотекарів: погляд через 80 років / Н. Капустіна // Короленківські читання 2006 : матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ 6 жовтня 2006 р. – Х. : ХДНБ, 2006. – С. 61-67.

16. Каспін Л. Перший Всеукраїнський бібліотечний з'їзд / Л. Каспін // Шлях освіти: Педагогічний журнал: Теорія освіти, методологія, освітня практика, побут. – 1926. – № 8-9. – С. 164-171.

17. Ківшар Т.І. Бібліотечна біографіка в контексті становлення радянського бібліотекознавства в Україні: діяльність Іллі Вугмана (1890 – 1929 рр.) / Т. І. Ківшар // Укр. біографістика. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 25-64.

18. Коган Л. О библиотечных объединениях / Л. Коган // Красный библиотекарь. – 1926. – № 7. – С. 51-55.

19. Коломійцева М. Так починався бібліотечний похід / М. Коломійцева // Соціалістична культура. – 1967. – № 10. – С. 18-19.

20. Культурное строительство СССР : статистический сборник. – М.-Л. : Госпланиздат, 1940. – 266 с.

21. Мандрик Я.І. Становище сільських бібліотек УРСР наприкінці 20-х – у 30-ті роки ХХ століття / Я.І. Мандрик // Вісник Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000. – Вип. 3. – С. 67-75.

22. Масненко В. Цензура в підрадянській Україні 20-х років: система, інституції, репресивна політика / В. Масненко // Сучасність. – 1997. – № 6. – С. 81-90.

23. Одинока Л.П. Деякі проблеми організації науково-методичної бібліотекознавчої роботи в УРСР (1917-1925 рр.) / Л.П. Одинока // Бібліотекознавство і бібліографія. – Х., 1979. – Вип. 19. – С. 101-110.

24. Одинока Л.П. Про класифікацію бібліотек на Україні в 20-30-ті роки / Л.П. Одинока // Бібліотекознавство і бібліографія. – Х., 1977. – Вип. 17. – С. 81-87.

25. Онищенко О. Бібліотечна справа в Україні ХХ ст.: 1917-1931 рр. / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібл. вісник. – 2005. – № 3. – С. 3-16.

26. Первый библиотечный съезд РСФСР (с 1-го по 7-е июля 1924 г.): материалы пленума и секций / под ред. М.А. Смушковой. – М. : Долой неграмотность, 1925. – 194 с.

27. Погребняк Г. Діяльність самостійних дитячих бібліотек України в 20-ті роки [Електронний ресурс] / Г. Погребняк // Бібліотека: вчора, сьогодні, завтра / Сайт Національної бібліотеки України для дітей. – Режим доступу: http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3595. – Заголовок з екрана.

28. Пхайко К.М. Формування дитячої читацької аудиторії у бібліотеках України [Електронний ресурс] / К.М. Пхайко // Бібліотечний інформаційно-освітній портал. – Режим доступу: http://librportal.org.ua/index.php?option=com_content&task= view&id=217&Itemid=69&limit=1&limitstart=1. – Заголовок з екрана.

29. Резолюции I Всероссийского библиотечного съезда (1-7 июля 1924 г.). – М., 1924. – 68 с.

30. Резолюції та постанови Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1-6 червня 1926 р. / НКО УСРР, Клубно-бібліотечний відділ. – Х., 1927. – 91 с.

31. Рогова П.І. Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.) / П.І. Рогова. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 270 с.

32. Сєдих В.В. Історія бібліотечної справи в Україні : навч. посібник / В.В. Сєдих. – Х. : ХДАК, 2013. – 213 с.

33. Сєдих В.В. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка: внесок у бібліотечну справу України ХХ ст. / В.В. Сєдих // Від XIX до XXI ст.: трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства: до 125-річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12-14 жовт. 2011 р. / Держ. закл. «Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка» ; [уклад. О.П. Куніч; ред. кол.: В.Д. Ракитянська та ін.]. – Х. : РА «ІРІС», 2011. – С. 18-31.

34. Сіропolко С. Бібліотечна справа / С. Сіропolко // Історія освіти в Україні. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 823-837.

35. Столяров Ю.Н. Итоги развития отечественных библиотек к концу второго тысячелетия / Ю. Н. Столяров // Научные и технические библиотеки. – 1998. – № 10. – С. 36-50.

36. Тимошенко І. Політика українізації як фактор впливу на організацію вивчення читачів та читання в бібліотеках / І. Тимошенко // Вісник Книжкової палати. – 2001. – № 1. – С. 37-39.

37. Тимошенко І. В. Читачі публічних бібліотек України: основні напрями вивчення (1900-1930-й рр. ХХ ст.) : автореф. дис. … канд. іст. наук: 07.00.08 / І.В. Тимошенко; Київський національний ун-т культури і мистецтв. – К., 2001. – 19 с.

38. Труд и профсоюзы на Украине: Статистический справочник за 1921-1928 гг. – Х. : ЦСУ УССР, 1928. – 316 с.

39. Федотова О. Книга як об'єкт цензурної політики / О. Федотова // Вісник Книжкової палати. – 2002. – № 6. – С. 30-36.

40. Я.К. Всеукраинский библиотечный съезд / [Яков Керекез] // Красный библиотекарь. – 1926. – № 7. – С. 65-66.

References transliterated

1. A.M. Detskie biblioteki g. Kieva / [Anna Margolina] // Krasnyi bibliotekar'. – 1924. – № 4-5 (7-8). – P. 181-182.

2. Abramov K.I. Istoriia bibliotechnogo dela v Rossii. Ch. 2. / K.I. Abramov. – M. : Libereia, 2001.

3. Avdiienko M.O. Narodna osvita na Ukraini / M.O. Avdiienko ; TsSU USRR. – Kh., 1927. – 101 p.

4. Balika D. Pervyi Vseukrainskii bibliotechnyi s»ezd / D. Balika // Knigonosha. – 1926. – № 27. – P. 11–12.

5. Balyka D. Pershyi Vseukrainskyi Bibliotechnyi zizd / D. Balyka // Bibliolohichni visti. – 1926. – Ch. 1(10). – P. 79-80.

6. Bibliotechnoe delo v period NEPa (1921–1929) : cb. nauch. trudov. Ch. 1 / Gos. b-ka im. V.I. Lenina. – M., 1991. – 111 p. – (Istoriia bibliotechnogo dela v SSSR).

7. Bilopola N.S. Rozvytok merezhi masovykh bibliotek na Ukraini v roky pershoi piatyrichky (1928-1932 rr.) / N.S. Bilopola // Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia. – Kh., 1977. – Vyp. 17. – P. 97-106.

8. Bilotserkivskyi V.Ya. Partiine kerivnytstvo rozvytkom bibliotechnoi spravy na Ukraini (1926-1937 rr.) / V.Ya. Bilotserkivskyi, V.P. Burmaka // Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia. – Kh., 1984. – Vyp. 24. – P. 98-107.

9. Voron L.M. Pershyi Vseukrainskyi zizd bibliotechnykh pratsivnykiv: meta, problemy, perspektyvy / L.M. Voron // Pedahohika i psykholohiia. – 2003. – № 3-4. – P. 183-185; te same v: «Bibliotechna planeta». – 2003. – № 4. – P. 40.

10. Vugman I. Bibliotechnye ob»edineniia i assotsiatsiia bibliotek: (po povodu stat'i t. Bazhanova) / I. Vugman // Krasnyi bibliotekar'. – 1925. – № 6. – P. 57-59.

11. Dubrovina L.A. Bibliotechna sprava v Ukraini v XX stolitti / L.A. Dubrovina, O.S. Onyshchenko. – K., 2009. – 530 p.

12. Domkin I.V. Bibliotechna sprava na Ukraini v period rozghortannia sotsialistychnoi rekonstruktsii narodnoho hospodarstv (1926-1932 rr.) : lektsiia dlia studentiv-zaochnykiv. Ch. 1. / I.V. Domkin. – Kh., 1961. – 38 p.

13. Zvorskyi S. Bibliotechni ta bibliohrafichni zizdy i konhresy / S. Zvorskyi // Bibliotechna planeta. – 2014. – № 3. – P. 27-30.

14. Istoriia bibliotechnogo dela na Ukraine (1917-1932 gg.) : uchebnoe posobie / pod red. T.A. Skripnik. – Kh., 1975. – 208 p.

15. Kapustina N. Pershyi Vseukrainskyi zizd bibliotekariv: pohliad cherez 80 rokiv / N. Kapustina // Korolenkivski chytannia 2006 : materialy nauk.-prakt. konf. KhDNB 6 zhovtnia 2006 r. – Kh. : KhDNB, 2006. – P. 61-67.

16. Kaspin L. Pershyi Vseukrainskyi bibliotechnyi zizd / L. Kaspin // Shliakh osvity: Pedahohichnyi zhurnal: Teoriia osvity, metodolohiia, osvitnia praktyka, pobut. – 1926. – № 8-9. – P. 164-171.

17. Kivshar T.I. Bibliotechna biohrafika v konteksti stanovlennia radianskoho bibliotekoznavstva v Ukraini: diialnist Illi Vuhmana (1890 – 1929 rr.) / T. I. Kivshar // Ukr. biohrafistyka. – K., 2012. – Vyp. 9. – P. 25-64.

18. Kogan L. O bibliotechnykh ob»edineniiakh / L. Kogan // Krasnyi bibliotekar'. – 1926. – № 7. – P. 51-55.

19. Kolomiitseva M. Tak pochynavsia bibliotechnyi pokhid / M. Kolomiitseva // Sotsialistychna kultura. – 1967. – № 10. – P. 18-19.

20. Kul'turnoe stroitel'stvo SSSR : statisticheskii sbornik. – M.-L. : Gosplanizdat, 1940. – 266 p.

21. Mandryk Ya.I. Stanovyshche silskykh bibliotek URSR naprykintsi 20-kh – y 30-ti roky XX stolittya / Ya.I. Mandryk // Visnyk Khark. derzh. akad. kultury. – Kh., 2000. – Vyp. 3. – P. 67-75.

22. Masnenko V. Tsenzura v pidradianskii Ukraini 20-kh rokiv: systema, instytutsii, represyvna polityka / V. Masnenko // Suchasnist. – 1997. – № 6. – P. 81-90.

23. Odynoka L.P. Deiaki problemy orhanizatsii naukovo-metodychnoi bibliotekoznavchoi roboty v URSR (1917-1925 rr.) / L.P. Odynoka // Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia. – Kh., 1979. – Vyp. 19. – P. 101-110.

24. Odynoka L.P. Pro klasyfikatsiiu bibliotek na Ukraini v 20-30-ti roky / L.P. Odynoka // Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia. – Kh., 1977. – Vyp. 17. – P. 81-87.

25. Onyshchenko O. Bibliotechna sprava v Ukraini XX st.: 1917-1931 rr. / O. Onyshchenko, L. Dubrovina // Bibl. visnyk. – 2005. – № 3. – P. 3-16.

26. Pervyi bibliotechnyi s»ezd RSFSR (s 1-go po 7-e iiulia 1924 g.): materialy plenuma i sektsii / pod red. M. A. Smushkovoi. – M. : Doloi negramotnost', 1925. – 194 p.

27. Pohrebniak H. Diialnist samostiinykh dytiachykh bibliotek Ukrainy v 20-ti roky [Elektronnyi resurs] / H. Pohrebniak // Biblioteka: vchora, sohodni, zavtra / Sait Natsionalnoi biblioteky Ukrainy dlia ditei. – Rezhym dostupu: http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3595. – Zaholovok z ekrana.

28. Pkhaiko K.M. Fopmuvannia dytiachoi chytatskoi audytopii u bibliotekakh Ukpainy [Elektronnyi resurs] / K.M. Pkhaiko // Bibliotechnyi informatsiino-osvitnii portal. – Rezhym dostupu: http://librportal.org.ua/index.php?option=com_content&task= view&id=217&Itemid=69&limit=1&limitstart=1. – Zaholovok z ekrana.

29. Rezoliutsii I Vserossiiskogo bibliotechnogo s»ezda (1-7 iiulia 1924 g.). – M., 1924. – 68 p.

30. Rezoliutsii ta postanovy Pershoho Vseukrainskoho zizdu bibliotechnykh robitnykiv 1-6 chervnia 1926 r. / NKO USRR, Klubno-bibliotechnyi viddil. – Kh., 1927. – 91 p.

31. Rohova P.I. Pedahohichni biblioteky Ukrainy (druha polovyna XIX – 20-ti roky XX st.) / P.I. Rohova. – K. : Chetverta khvylia, 2009. – 270 p.

32. Siedykh V.V. Istoriia bibliotechnoi spravy v Ukraini : navch. posibnyk / V.V. Siedykh. – Kh. : KhDAK, 2013. – 213 p.

33. Siedykh V.V. Kharkivska derzhavna naukova biblioteka im. V.H. Korolenka: vnesok u bibliotechnu spravu Ukrainy XX st. / V.V. Siedykh // Vid XIX do XXI st.: transformatsiia bibliotek u konteksti rozvytku

suspilstva: do 125-richchia Kharkivskoi derzhavnoi naukovoi biblioteky im. V.H. Korolenka: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kharkiv, 12–14 zhovt. 2011 r. / Derzh. zakl. «Kharkivska derzhavna naukova biblioteka im. V.H. Korolenka» ; uklad. O.P. Kunich; red. kol.: V.D. Rakytianska ta in. – Kh. : RA «IRIS», 2011. – P. 18-31.

34. Siropolko S. Bibliotechna sprava / S. Siropolko // Istoriia osvity v Ukraini. – K. : Naukova dumka, 2001. – P. 823-837.

35. Stoliarov Iu.N. Itogi razvitiia otechestvennykh bibliotek k kontsu vtorogo tysiacheletiia / Iu.N. Stoliarov // Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki. – 1998. – № 10. – P. 36-50.

36. Tymoshenko I. Polityka ukrainizatsii yak faktor vplyvu na orhanizatsiiu vyvchennia chytachiv ta chytannia v bibliotekakh / I. Tymoshenko // Visnyk Knyzhkovoi palaty. – 2001. – № 1. – P. 37-39.

37. Tymoshenko I. V. Chytachi publichnykh bibliotek Ukrainy: osnovni napriamy vyvchennia (1900-1930-y rr. XX st.) : avtoref. dys. … kand. ist. nauk: 07.00.08 / I.V. Tymoshenko; Kyivskyi natsionalnyi un-t kultury i mystetstv. – K., 2001. – 19 p.

38. Trud i profsoiuzy na Ukraine: Statisticheskii spravochnik za 1921-1928 gg. – Kh. : TsSU USSR, 1928. – 316 p.

39. Fedotova O. Knyha yak obiekt tsenzurnoi polityky / O. Fedotova // Visnyk Knyzhkovoi palaty. – 2002. – № 6. – P. 30-36.

40. Ia.K. Vseukrainskii bibliotechnyi s»ezd / [Iakov Kerekez] // Krasnyi bibliotekar'. – 1926. – № 7. – P. 65-66.

УДК 930.22

Ю.В. Наливайко

АРХІВ ЯК ОСЕРЕДОК ІСТОРИКО-ДОКУМЕНТОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Описано внесок Центрального державного історичного архіву України у м. Львові як центру наукової комунікації в накопичення знань про документ завдяки дослідженням у галузі дипломатики та палеографії.

Ключові слова: *архів, документознавство, спеціальні історичні дисципліни.*

Ю.В. Наливайко

АРХИВ КАК ЦЕНТР ИСТОРИКО-ДОКУМЕНТОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Описан вклад Центрального государственного исторического архива Украины в г. Львове как центра научной коммуникации в накопление знаний о документе благодаря исследованиям в области дипломатики и палеографии.

Ключевые слова: *архив, документоведение, специальные исторические дисциплины.*

Y. Nalivayko

ARCHIVE AS A CENTER OF HISTORICAL RESEARCH

We describe the contribution of the Central State Historical Archives of Ukraine in L'viv as a center of scientific communication in the accumulation of knowledge about the document.

Keywords: *archive, documentation, special historical disciplines.*

© *Наливайко Ю.В.*

suspilstva: do 125-richchia Kharkivskoi derzhavnoi naukovoi biblioteky im. V.H. Korolenka: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kharkiv, 12–14 zhovt. 2011 r. / Derzh. zakl. «Kharkivska derzhavna naukova biblioteka im. V.H. Korolenka» ; uklad. O.P. Kunich; red. kol.: V.D. Rakytianska ta in. – Kh. : RA «IRIS», 2011. – P. 18-31.

34. Siropolko S. Bibliotechna sprava / S. Siropolko // Istoriia osvity v Ukraini. – K. : Naukova dumka, 2001. – P. 823-837.

35. Stoliarov Iu.N. Itogi razvitiia otechestvennykh bibliotek k kontsu vtorogo tysiacheletiia / Iu.N. Stoliarov // Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki. – 1998. – № 10. – P. 36-50.

36. Tymoshenko I. Polityka ukrainizatsii yak faktor vplyvu na orhanizatsiiu vyvchennia chytachiv ta chytannia v bibliotekakh / I. Tymoshenko // Visnyk Knyzhkovoi palaty. – 2001. – № 1. – P. 37-39.

37. Tymoshenko I. V. Chytachi publichnykh bibliotek Ukrainy: osnovni napriamy vyvchennia (1900-1930-y rr. XX st.) : avtoref. dys. … kand. ist. nauk: 07.00.08 / I.V. Tymoshenko; Kyivskyi natsionalnyi un-t kultury i mystetstv. – K., 2001. – 19 p.

38. Trud i profsoiuzy na Ukraine: Statisticheskii spravochnik za 1921-1928 gg. – Kh. : TsSU USSR, 1928. – 316 p.

39. Fedotova O. Knyha yak obiekt tsenzurnoi polityky / O. Fedotova // Visnyk Knyzhkovoi palaty. – 2002. – № 6. – P. 30-36.

40. Ia.K. Vseukrainskii bibliotechnyi s»ezd / [Iakov Kerekez] // Krasnyi bibliotekar'. – 1926. – № 7. – P. 65-66.

УДК 930.22

Ю.В. Наливайко

АРХІВ ЯК ОСЕРЕДОК ІСТОРИКО-ДОКУМЕНТОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Описано внесок Центрального державного історичного архіву України у м. Львові як центру наукової комунікації в накопичення знань про документ завдяки дослідженням у галузі дипломатики та палеографії.

Ключові слова: *архів, документознавство, спеціальні історичні дисципліни.*

Ю.В. Наливайко

АРХИВ КАК ЦЕНТР ИСТОРИКО-ДОКУМЕНТОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Описан вклад Центрального государственного исторического архива Украины в г. Львове как центра научной коммуникации в накопление знаний о документе благодаря исследованиям в области дипломатики и палеографии.

Ключевые слова: *архив, документоведение, специальные исторические дисциплины.*

Y. Nalivayko

ARCHIVE AS A CENTER OF HISTORICAL RESEARCH

We describe the contribution of the Central State Historical Archives of Ukraine in L'viv as a center of scientific communication in the accumulation of knowledge about the document.

Keywords: *archive, documentation, special historical disciplines.*

© *Наливайко Ю.В.*

Архіви – це свого роду наукові лабораторії історичної науки. Ніхто з дослідників не стоїть так близько до історичних джерел, як архівісти…

І.П. Крип'якевич

В історичних студіях багатьох науковців сьогодення ІІ половина ХХ ст. позначається як період активних трансформацій суспільства на шляху до інформаційного устрою. Цей проміжок часу характеризується зародженням та активним розвитком наук інформаційно-документаційного циклу, які всебічно вивчають поняття *інформація, комунікація, документ* та ін. За словами сучасних дослідників, документознавство як наукова та навчальна дисципліна у вказаний період перебувало у стані активного становлення. Накопичення знань про документ, які становили основу для документознавчої теорії, відбувалося завдяки студіям у галузі спеціальних історичних дисциплін *(далі – СІД)* [1, 58-82]. Важко переоцінити роль архівних установ для розвитку СІД.

Одним із найпомітніших подвижників історико-документознавчих досліджень у ІІ половині ХХ ст. вважають Центральний державний історичний архів України у м. Львові *(далі – ЦДІАЛ України),* співробітники якого започаткували діяльність постійного теоретико-практичного семінару з архівознавства, джерелознавства та інших спеціальних історичних дисциплін *(далі – семінар при ЦДІАЛ України)* 1961 р. [9]. Його учасники проводили історико-документознавчі дослідження, чималу частину яких становили студії в галузі дипломатики та палеографії.

Донині історію семінару при ЦДІАЛ України вивчали І.І. Бутич, М.Г. Вавричин, Н.Ф. Врадій, П.І. Захарчишина та ін. Внесок наукового доробку учасників семінару при ЦДІАЛ України на становлення документознавства вперше було розглянуто сучасним вітчизняним істориком та документознавцем В.В. Бездрабко [1, 139-170].

Усебічний аналіз документів, які мають юридичну силу, безперечно, посідає одне з пріоритетних місць у процесі історичного дослідження. Тут у пригоді стає спеціальна історична дисципліна, основним завданням якої є вивчення форми і змісту правових актів, – дипломатика. Народження теоретико-фундаментальних праць із дипломатики можливе лише на ґрунті солідного практичного досвіду [1, 109]. Одним із центрів практичних та теоретичних досліджень у галузі дипломатики вважають ЦДІАЛ України [2]. Основу цього архіву становлять документи, що були створені в середньовічну добу на території західноукраїнських земель. Тож, логічно, що саме вони опинилися в полі зору досліджень львівських архівістів. Ця тема входила до кола наукових зацікавлень незмінних учасників семінарських занять при ЦДІАЛ України О.А. Купчинського, Я.Р. Дашкевича, П.І. Захарчишиної та ін. Проводячи низку досліджень у галузі дипломатики, вони вирішували такі завдання: визначення документа і його формуляра, проблема співвідношення форми і змісту документа (О.А. Купчинський) [4]; визначення автентичності документа (О.А. Купчинський, Я.Р. Дашкевич) [4, 6]; детальне висвітлення змісту актових книг та інших судових документів XV-XVIII ст. як невичерпного джерела історії українського народу (П.І. Захарчишина) [12] тощо.

О.А. Купчинський, який, без сумніву, зробив вагомий внесок у вітчизняні історико-документознавчі дослідження, протягом багатьох років брав участь у роботі та організації семінарських занять при ЦДІАЛ України. Йому належить низка праць із дослідження давніх актів. Наприклад, було запропоновано власні трактування деяких дипломатистичних термінів. Зокрема, як свідчать численні доповіді («Середньовічний документ і його формуляр», 27.12.1973 [4]) та публікації на сторінках галузевих періодичних видань («До питання про характеристику формуляра рукописних документів середньовіччя», 1974 [16]), він порушував питання визначення таких понять, як *документ, зовнішні ознаки документа* та *внутрішні ознаки документа.*

О.А. Купчинський, узагальнивши здобутки своїх колег, зауважив, що під документом вони розуміли «будь-який діловий папір, що є письмовим слідом правної чинності, чи як предмет, що служить доказом будь-чого або підтверджує право на що-небудь, чи як

письмова офіційна довідка – доказ тотожності особи і підтвердження особи пред'явника» [4]. Вони зараховували до документів «майже всі види історичних джерел, не лише писемних», тлумачачи поняття *документ* у джерелознавчому контексті як «результат відображення фактів, подій, предметів, явищ об'єктивної дійсності людини на письмі, в графіці, на рисунку, фотографії, в звукозаписі тощо» [4]. О.А. Купчинський запропонував вважати документом «письмові висловлювання (заяви), складені за певними формами, що мінялися відповідно до особи (установи), часу, місця, змісту, які були свідченням фактів юридичного характеру» [4]. Крім того, під внутрішніми ознаками документа він розумів його будову, мову і стиль, а під зовнішніми – матеріал, на якому він складений, його формат, фізичні та графічні особливості тексту, художнє оздоблення, спосіб складання, додаткові написи, штампи тощо [26].

Вагомим досягненням О.А. Купчинського вважають опублікований у співавторстві зі Е.Й. Ружицьким «Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. 1233-1799» (1972) [13]. У цьому виданні міститься опис понад 1 100 грамот архіву 1233-1799 рр. У червні 1975 р. дослідник поділився досвідом наукового описання давніх документів, який був ним набутий під час роботи над даним каталогом, а саме: методикою застосування «регестового типу документів» [19]. Він зазначав, що перш, ніж почати описувати документи, слід чітко окреслити мету й завдання дослідження. Крім того, для правильного опису середньовічного документа варто мати відповідні знання та навички: знати мови та їхню специфіку на різних етапах, володіти різнотипною палеографією тощо. За твердженням О.А. Купчинського, для всіх грамот застосовується «однакова методика описання». Він перерахував і детально описав основні елементи описової статті середньовічних грамот, серед них: «1) порядковий номер; 2) дата; 3) місце складання документа; 4) анотація; 5) автентичність; 6) мова; 7) розмір аркуша (аркушів) та незаписаних його полів; 8) художньо-мистецькі елементи; 9) оригінальні підписи експонентів, додаткові написи та нотатки на лицевому та зворотному боці; 10) опис печатки; 11) матеріал; 12) збереженість; 13) походження (провенієнція); 14) місце публікації документа, його факсиміле і регенти; 16) легенда; 16) примітка» [19].

Важливими також є студії О.А. Купчинського з історії науково-довідкового апарату до фондів судово-адміністративних установ України XV-XVIII ст. – комплексу найдавніших документів гродських і земських судів, які зберігаються у ЦДІА України у м. Києві та ЦДІА України у м. Львові. Ним було проаналізовано особливості створення цього науково-довідкового апарату, його трансформацій та умов зберігання [3]. Дещо пізніше, 1976 р., була опублікована стаття, де О.А. Купчинський, на основі дослідження документів гродських і земських судів Белзького, Брацлавського, Волинського, Кам'янецького, Київського та Руського воєводств, описав особливості давніх довідкових апаратів до відомчих архівів цих установ [18]. Він поділив їх на такі групи: «1) посібники, складені до документів окремих книг збірки, так звані внутрішні описи книг; 2) посібники, складені до окремих документів групи чи багатьох гродських і земських книг збірки, архіву; 3) посібники узагальнюючого характеру у формі списків, реєстрів чи переліків усіх книг архіву» [18]. Історик детально охарактеризував умови створення, використання, склад кожної із цих груп довідкових апаратів різних періодів, порівняв особливості зберігання та підготовки науково-довідкових апаратів до книг актів перелічених вище воєводств у Львівському, Київському архівах [18]. Того само 1976 р., О.А. Купчинський запропонував створити у ЦДІАЛ України загальний каталог судово-адміністративних архівних документів (актів, фасцикул). Адже, на його думку, таким чином можна відобразити якомога більші проміжки часу, які містять найбільше інформації про історію суспільного життя, як от, система діловодства стародавніх судово-адміністративних установ, що виявлялась у формуванні різних типів актових книг, поділі їх на основні та допоміжні книги, створенні фасцикул, а також у видовому складі документів і різних особливостях діловодно-писарської діяльності середньовічних канцелярій, складаючи єдиний аспект, що викликає науковий інтерес до гродських і земських книг [20].

Дослідженням земських та гродських судово-адміністративних документальних фондів м. Львова О.А. Купчинський продовжував займатися протягом десятків років, вважаючи, що «актові книги є невичерпним історичним джерелом та величезною енциклопедією» [17]. У пізніші роки ним було встановлено, що актових книг та фасцикул, що датувалися XVI-XX ст., нараховувалося 8 270 екземплярів, з них у м. Львові перебувала 6 541 одиниця, в кожній з яких міститься близько 600-700 записів, що становило близько 4 млн документів та актів. Щодо відомих втрачених оригіналів документів, він повідомляв про те, що їх слід відновлювати завдяки пошуку та дослідженню копій [21]. Результатом багаторічних студій О.А. Купчинського стало видання 2004 р. праці «Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть» на понад 1000 сторінках, що становила основу для майбутньої дисертації на здобуття докторського ступеня [15]. Роблячи комплексні дослідження у галузі дипломатики, О.А. Купчинський наголошував, що задля «розв'язання низки проблем давньої історії України», нині «повинна бути приділена особлива увага раціональному використанню фактажу», завдяки вивченню актів правого значення [21].

Львівські архівісти, в межах своїх наукових студіювань, робили також спроби класифікувати давні актові книги та інші правові документи, що супроводжували діяльність середньовічних установ. Н.Ф. Врадій, досліджуючи історію окремої общини вірменських поселенців у м. Львові на основі документів державних та духовних установ, організацій, судових органів, об'єднань, які зберігаються у фондах ЦДІАЛ України, поділила їх на такі види: «індукти» (чистові записі протоколів), «раптулярії» (чистові протоколи судових засідань, але виготовлені поспіхом) та «продукти» (різні додатки до судових актів, в т.ч. від приватних осіб) [5]. Було також запропоновано всі документи, що утворилися в результаті діяльності вірменських канцелярій та увійшли до «індуктів», поділити за номінальною ознакою на «реляції», «протести», «скарги», «рішення суду», «королівські декрети та мандати», «листи», «заповіти» тощо [5].

Із наукових студій П.І. Захарчишиної з'ясовуємо, що, залежно від історичного періоду існування на західноукраїнських землях земських та гродських судів, їхні канцелярії працювали з такими видами документів: протоколи (книги, призначені для запису найважливішого змісту зізнання), індукти (актові книги, до яких переписувалися разом з усіма формулами), позови від імені короля, книги реєстрів (до них вписувалися справи у порядку їхнього надходження), книги декретів (до яких вносили короткий зміст спірної справи та рішення по ній), зізнання, вписи, протестації, маніфестації, свідчення, записи, вимоги, абдукції, декрети, реляції [11].

Розглядались і деякі питання датування давніх актів. Наприклад, О.А. Купчинський на засіданні семінару при ЦДІАЛ України 7 травня 1976 р. доповідав про визначення і перевірку дат документів на основі їхніх зовнішніх ознак [28]. Пізніше, ця доповідь стала основою для статті «О некоторых вопросах датировки средневековых документов на основе содержания» (1976) [27].

У.Я. Єдлінська порушувала питання про відновлення втрачених або частково пошкоджених документів. За її словами, єдиним шляхом відновлення втрачених актових книг є комплектування виписів із них, значна частина яких перебуває у родинних фондах (доповідь на семінарі при ЦДІАЛ України 13 листопада 1976) [33].

Принципи публікації документів почали вивчатися співробітниками ЦДІАЛ України ще до початку роботи постійного семінару в його стінах (наприклад, П.І. Захарчишина «К вопросу о принципах публикации документов XIV-XVIII вв. на иностранных языках», 1957) [23]. Ними була описана методика укладання з нагоди 700-річчя м. Львова співробітниками ЦДІАЛ України збірника документів [23]. Відповідно до неї, робота з публікації документів була умовно розділена на такі етапи: 1) відбір документів та складання до них анотацій і тематичних карток за хронологічним принципом (королівські декрети, універсали, мандати, постанови міської ради, обвинувачувальні акти, рішення суду, цехові статути, привілеї та ін. латинською та старопольською мовами); 2) розшифрування скорочень тексту різними

способами; 3) виклад текстів як найважчий вид роботи (у цьому випадку архівісти вирішили викласти текст документів, здійснивши критичний підхід, тобто зберігаючи всі особливості мовної епохи, виправляючи граматичні помилки, неправильну пунктуацію тощо); 4) датування; 5) переклад документів [23]. До даного питання пізніше долучались О.А. Купчинський та І.І. Сварник. Зокрема, на Республіканській нараді «Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку» в грудні 1988 р. О.А. Купчинський поділився з колегами своїми спостереженнями щодо особливостей видання документів, що датуються від початку державності Київської Русі до XIV ст., та запропонував до видання «корпус документів і матеріалів Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст.» [21]. І.І. Сварник підтримав думку колеги, закцентувавши увагу на перспективах публікації актових документів гродських і земських судів та інших комплексів документів [22].

Значна кількість розвідок учасників семінарів при ЦДІАЛ України стосувалася вивчення окремих давніх актів, публічних та приватних грамот, грамот часів Галицько-Волинської держави та козацької доби, зокрема, часів Богдана Хмельницького. До прикладу, доповіді на семінарах при ЦДІАЛ України «Документи Петра І і його сподвижників у бібліотеках, архівах і музеях Львова» (О.А. Купчинський, 14.11.1978) [30], «Невідомий полковницький універсал і печатка Семена Палія» (О.В. Маркевич, 20.12.1966) [25], «Рукописні джерела до історії народно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького» (Л.М. Григорчук, 14.02.1979) [31], «Із спостереження над формою і мовними особливостями документів Богдана Хмельницького» (У.Я. Єдлінська, 14.02.1979) [31], «Датування універсалів Богдана Хмельницького» (О.А. Купчинський, 14.02.1979) [31], «Документальні матеріали перших поземельних кадастрів Галичини як джерело для вивчення історії розвитку виробничих сил у сільському господарстві» (Р.С. Кулачковський, 26.04.1983) [32], «Зі спостереження у галузі української дипломатики (про форму інтитуляцій у грамотах XIV-XV ст.). Спогади V Міжнародного конгресу з дипломатики. Париж, 1976 р.» (У.Я. Єдлінська, 26.04.1983) [32].

Окремої уваги заслуговують дослідження Я.Д. Ісаєвича, Я.Р. Дашкевича. Зокрема, питання джерелознавчого вивчення актових книг магістратів України досліджував Я.Д. Ісаєвич (доповідь на семінарі при ЦДІАЛ України 15 лютого 1978 р.) [3]. Він звернув увагу колег на актуальність усебічного дослідження актових книг міських магістратів як джерела історії соціально-економічних відносин у нашій державі, проаналізував якість збереженості актових книг у фондах магістратів м. Львова та їхній зміст. Дослідник запропонував активізувати вивчення магістратських актових книг, що, на його думку, мало б посприяти опублікуванню зведеного переліку магістратських фондів, які повністю або частково зберігаються в різних архівах, бібліотеках, музеях [29].

Дослідження автентичності документа в судовій практиці другої половини XVII ст. стало предметом студіювань незмінного «семінарника» Я.Р. Дашкевича. Він зазначав, що одним із найважливіших завдань дипломатики є опрацювання змісти та форми документа з метою визначення його автентичності [7]. Потреба ж у визначенні достовірності документної інформації виникла, за його словами, досить давно, адже вже у середньовічних актових книгах тряпляються короткі записи про хід експертизи тих документів, які викликали сумніви. Наразі виявлено значну кількість фальшованих документів, що за часів середньовіччя вважалися автентичними [7]. Я.Р. Дашкевич проаналізував та видав спостереження про «грамоту Федора Дмитровича», на основі якої польський король та князь литовський Владислав IV надав українським вірменам низку економічних і політичних привілеїв [6]. За словами науковця, ця грамота, на яку посилалися безліч істориків, виявилася не автентичною. Він доводить, що «історія використання грамоти Федора Дмитровича – переконливий доказ того, що без усебічного критичного дослідження джерел історична думка інколи доходить до курйозних або й анекдотичних висновків», тобто під час історичних розвідок необхідно користуватися лише власноруч перевіреними фактами [6].

Тож дипломатистичні студії учасників семінару при ЦДІАЛ України полягали у всебічному дослідженні давніх актів та актових

книг як одного з найважливіших джерел вивчення історії нашої держави.

Дослідження в галузі дипломатики львівського наукового осередку були тісно пов'язані з палеографічними. За роки найактивнішої роботи семінару при ЦДІАЛ України його учасниками вивчались основні пропедевтичні питання палеографії (Я.П. Кісь) [14], особливості львівського письма XVI-XVII ст. (П.І. Захарчишина) [10], історія рукописів і стародруків у Наддніпрянських районах Івано-Франківської обл. (Ю.О. Дорош) [8] тощо.

П.І. Захарчишина, вивчаючи палеографічні особливості львівського письма XVI-XVII ст., незважаючи на переважне поширення у зазначений період на західноукраїнських землях документів, складених латинською та польською мовами, взяла до уваги україномовні документи, проаналізувавши характерні відмінності т. зв. «львівського письма», зробила опис основних рис періоду його використання та центрів, де йому навчали (доповідь на науково-методичній нараді ЦДІАЛ України, 13-14 жовтня 1961) [24]. Зі спостережень П.І. Захарчишиної зрозуміло, що в XVI-XVII ст. в Західній Україні існувала система «львівського письма», яка мала деякі особливості, адже перебувала на перетині західного та східного напрямів розвитку, а саме: у письмі простежувалися відголоски старовинного готичного стилю, нових течій епохи Ренесансу, а також вплив київської, острозької, володимирської, луцької та інших графічних шкіл, що територіально знаходилися східніше Львова [10]. Спостерігалося намагання львівської графічної школи спростити та прискорити написання літер*;* порівняно з більш ранніми періодами, відзначалося збільшення кількості варіантів начертання літер, прагнення до видовження ліній і загострення кутів окремих літер (вплив готичного стилю) та закруглення кутів і петель інших (вплив епохи Ренесансу). Що ж до особливостей та умов навчання львівському письму, яке мало характер слов'яно-кирилівського, а не латинського письма, П.І. Захарчишина зауважує, що основними центрами писемної освіти були церкви та монастирі, а також кілька шкіл (школа при Богоявленській церкві в м. Львова, 1538; перша середня школа при Успенському братстві або Ставропігія, 1586) [10].

Отже, внесок архівних установ у дослідження в галузі СІД та накопичення знань про документ у руслі сучасних документознавчих тенденцій є актуальним науковим напрямом. Одним із аспектів вивчення даного питання є всебічний аналіз доробку ЦДІАЛ України та заснованого ним постійного теоретико-практичного семінару, що вплинув на активізацію вітчизняних досліджень у галузі дипломатики, палеографії та інших СІД.

Використані джерела

1. Бездрабко В.В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток : монографія / В. Бездрабко. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 720 с.

2. Бездрабко В. Семінар з архівознавства та допоміжних історичних дисциплін ЦДІА України у Львові: науковий феномен / В. Бездрабко // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : збірник наукових праць. – Львів, 2008. – Вип. 1. – С. 546-579.

3. Вавричин М.Г. [Без назви] / М.Г. Вавричин // Архіви України. – № 3. – 1978. – С. 94-95.

4. Вавричин М.Г. Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у ЦДІА УРСР у м. Львові / М.Г. Вавричин // Архіви України. – 1974. – № 2. – С. 92-94.

5. Врадий Н.Ф. Источниковедческий анализ актовых книг ЦГИА УССР в городе Львове (и истории армянских поселений на Украине) / Н.Ф. Врадий // Вопр. архивоведения. – 1963. – № 4. – С. 58-60.

6. Дашкевич Я. Грамота Федора Дмитровича 1062 року. Нарис з української дипломатики / Я. Дашкевич // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – 1962. – № 4. – С. 9-20.

7. Дашкевич Я. Дослідження автентичності документа в судовій практиці другої половини XVII ст. (Нарис з української дипломатики) / Я. Дашкевич // Архіви України. – 1968. – № 1. – С. 20-27.

8. Дорош Ю. Рукописи та стародруки в Наддніпрянських районах Івано-Франківської області / Ю. Дорош // Архіви України. – 1969. – № 2. – С. 32-36.

9. Захарчишина П. Наукова нарада з питань розвитку допоміжних дисциплін / П. Захарчишина // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – 1962. – № 2. – С. 51-53.

10. Захарчишина П.І. Палеографічні особливості львівського письма XVI-XVII ст. / П.І. Захарчишина // Історичні джерела та їх використання. Вип. 1. – К., 1964. – С. 189-194.

11. Захарчишина П. Писарі й архівісти земських та гродських канцелярій на Західно-Українських землях в XV-XVIII ст. / П.І. Захарчишина // Архіви України. – № 1. – К., 1969. – С. 15-26.

12. З[ахарчишина] П. Семінар з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін / П. З[ахарчишина] // Архіви України. – 1968. – № 4. – С. 97.

13. Каталог пергаментних документів центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. 1233-1799 / О.А. Купчинський, Е.Й. Ружицький. – К. : Наукова думка, 1972. – 675 с.

14. Кісь Я.П. Палеографія : навч. посіб. / Я.П. Кісь. – Львів : АДУ, Вища школа, 1975. – 78 с.

15. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть [Текст] : дослідження. Тексти / О. Купчинський ; Наукове товариство ім. Шевченка. – Л., 2004. – 1282 с.

16. Купчинський О.А. До питання про характеристику формуляра рукописних документів середньовіччя / О.А. Купчинський // Архіви України. – 1974. – № 6. – С. 12-20.

17. Купчинський О. Земські та гродські судово-адміністративні документальні фонди Львова / О. Купчинський. – К., 1998. – 98 с.

18. Купчинський О.А. З історії створення науково-довідкового апарату до фондів судово-адміністративних установ України XV-XVIII ст. / О.А. Купчинський. – 1976. – № 1. – С. 27-35.

19. Купчинський О. Методика наукового описання давніх документів / О. Купчинський // Архіви України. – 1972. – № 4. – С. 52-62.

20. Купчинський О.А. Про підготовку каталогу судово-адміністративних фондів України XV-XVIII ст. / О.А. Купчинський. – 1976. – № 5. – С. 14-21.

21. Купчинський О.А. Про принципи підготовки до видання корпусу документів галицько-волинського князівства XIII – першої половини XIV ст. / О.А. Купчинський // Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. Тези доп. Республіканської наради, грудень 1988 р. – К., 1988. – С. 105-107.

22. Сварник І.І. Перспективи публікації актового матеріалу гродських і земських судів та інших комплексів документів / І.І. Сварник // Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. Тези доп. Республіканської наради, грудень 1988 р. – К., 1988. – С. 112-114.

23. Фостик П. К вопросу о принципах публикации документов XIV-XVIII вв. на иностранных языках / П. Фостик // Научно-информационный бюллетень. – 1957. – № 1. – С. 70-82.

24. ЦДІАЛ України, ф.1, оп.1, спр. 354, арк. 7-133.

25. ЦДІАЛ України, ф.1, оп.1, спр. 482, арк. 153-183.

26. ЦДІАЛ України, ф.1, оп.1, спр.750, арк. 7-24.

27. ЦДІАЛ України, ф.1, оп.1, спр.786, арк. 26-36.

28. ЦДІАЛ України, ф.1, оп.1, спр. 813, арк. 38.

29. ЦДІАЛ України,ф. 1, оп.1, спр. 894, арк. 5-7.

30. ЦДІАЛ України, ф.1, оп.1, спр. 894, арк. 54-60 .

31. ЦДІАЛ України, ф.1, оп.1, спр. 931, арк. 1-68.

32. ЦДІАЛ України, ф.1, оп.1, спр.1061, арк.29-45.

33. ЦДІАЛ України, ф.1, оп.1, спр.1061, арк.107-131.

References transliterated

1. Bezdrabko V.V. Dokumentoznavstvo v Ukraini: instytutsionalizatsiia ta suchasnyi rozvytok : monohrafiia / V. Bezdrabko. – K. : Chetverta khvylia, 2009. – 720 p.

2. Bezdrabko V. Seminar z arkhivoznavstva ta dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin TsDIA Ukrainy u Lvovi: naukovyi fenomen / V. Bezdrabko // Zapysky Lvivskoi naukovoi biblioteky im. V. Stefanyka : zbirnyk naukovykh prats. – Lviv, 2008. – Vyp. 1. – P. 546-579.

3. Vavrychyn M.H. [Bez nazvy] / M.H. Vavrychyn // Arkhivy Ukrainy. – № 3. – 1978. – P. 94-95.

4. Vavrychyn M.H. Seminar z arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin u TsDIA URSR u m. Lvovi / M.H. Vavrychyn // Arkhivy Ukrainy. – 1974. – № 2. – P. 92-94.

5. Vradii N.F. Istochnikovedcheskii analiz aktovykh knig TsGIA USSR v gorode L'vove (i istorii armianskikh poselenii na Ukraine) / N.F. Vradii // Vopr. arkhivovedeniia. – 1963. – № 4. – P. 58-60.

6. Dashkevych Ya. Hramota Fedora Dmytrovycha 1062 roku. Narys z ukrainskoi dyplomatyky / Ya. Dashkevych // Naukovo-informatsiinyi biuleten Arkhivnoho upravlinnia URSR. – 1962. – № 4. – P. 9-20.

7. Dashkevych Ya. Doslidzhennia avtentychnosti dokumenta v sudovii praktytsi druhoi polovyny XVII st. (Narys z ukrainskoi dyplomatyky) / Ya. Dashkevych // Arkhivy Ukrainy. – 1968. – № 1. – P. 20-27.

8. Dorosh Yu. Rukopysy ta starodruky v Naddnieprianskykh raionakh Ivano-Frankivskoi oblasti / Yu. Dorosh // Arkhivy Ukrainy. – 1969. – № 2. – P. 32-36.

9. Zakharchyshyna P. Naukova narada z pytan rozvytku dopomizhnykh dystsyplin / P. Zakharchyshyna // Naukovo-informatsiinyi biuleten Arkhivnoho upravlinnia URSR. – 1962. – № 2. – P. 51-53.

10. Zakharchyshyna P.I. Paleohrafichni osoblyvosti lvivskoho pysma XVI-XVII st. / P.I. Zakharchyshyna // Istorychni dzherela ta yikh vykorystannia. Vyp. 1. – K., 1964. – P. 189-194.

11. Zakharchyshyna P. Pysari y arkhivisty zemskykh ta hrodskykh kantseliarii na Zakhidnoukrainskykh zemliakh v XV-XVIII stolittiakh / P. Zakharchyshyna // Arkhivy Ukrainy. – № 1. – K., 1969. – P. 15-26.

12. Zakharchyshyna P. Seminar z pytan arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin / P. Zakharchyshyna // Arkhivy Ukrainy. – 1968. – № 4. – P. 97.

13. Kataloh perhamentnykh dokumentiv tsentralnoho derzhavnoho istorychnoho arkhivu URSR u Lvovi. 1233-1799 / O.A. Kupchynskyi, E.Y. Ruzhytskyi. – K. : Naukova dumka, 1972. – 675 p.

14. Kis Ya.P. Paleohrafiia : navch. posib. / Ya.P. Kis. – Lviv : ADU, Vyshcha shkola, 1975. – 78 p.

15. Kupchynskyi O. Akty ta dokumenty Halytsko-Volynskoho kniazivstva XIII – pershoi polovyny XIV stolit: doslidzhennia. Teksty / O. Kupchynskyi ; Naukove tovarystvo im. Shevchenka. – L., 2004. – 1282 p.

16. Kupchynskyi O.A. Do pytannia pro kharakterystyku formuliara rukopysnykh dokumentiv serednovichchia / O.A. Kupchynskyi // Arkhivy Ukrainy. – 1974. – № 6. – P. 12-20.

17. Kupchynskyi O. Zemski ta hrodski sudovo-administratyvni dokumentalni fondy Lvova / O. Kupchynskyi. – K., 1998. – 98 p.

18. Kupchynskyi O.A. Z istorii stvorennia naukovo-dovidkovoho aparatu do fondiv sudovo-administratyvnykh ustanov Ukrainy XV-XVIII stolit / O.A. Kupchynskyi. – 1976. – № 1. – P. 27-35.

19. Kupchynskyi O. Metodyka naukovoho opysannia davnikh dokumentiv / O. Kupchynskyi // Arkhivy Ukrainy. – 1972. – № 4. – P. 52-62.

20. Kupchynskyi O.A. Pro pidhotovku katalohu sudovo-administratyvnykh fondiv Ukrainy XV-XVIII st. / O.A. Kupchynskyi. – 1976. – № 5. – P. 14-21.

21. Kupchynskyi O.A. Pro pryntsypy pidhotovky do vydannia korpusu dokumentiv halytsko-volynskoho kniazivstva XIII – pershoi polovyny XIV st. / O.A. Kupchynskyi // Ukrainska arkheohrafiia: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku : tezy dop. Respublikanskoi narady, hruden 1988 r. – K., 1988. – P. 105-107.

22. Svarnyk I.I. Perspektyvy publikatsii aktovoho materialu hrodskykh i zemskykh sudiv ta inshykh kompleksiv dokumentiv / I.I. Svarnyk // Ukrainska arkheohrafiia: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku : tezy dop. Respublikanskoi narady, hruden 1988 r. – K., 1988. – P. 112-114.

23. Fostik P. K voprosu o printsipakh publikatsii dokumentov XIV-XVIII vv. na inostrannykh iazykakh / P. Fostik // Nauchno-informatsionnyi biulleten'. – 1957. – № 1. – P. 70-82.

24. TsDIAL Ukrainy, f.1, op.1, spr. 354, ark. 7-133.

25. TsDIAL Ukrainy, f.1, op.1, spr. 482, ark. 153-183.

26. TsDIAL Ukrainy, f.1, op.1, spr. 750, ark. 7-24.

27. TsDIAL Ukrainy, f.1, op.1, spr. 786, ark. 26-36.

28. TsDIAL Ukrainy, f.1, op.1, spr. 813, ark. 38.

29. TsDIAL Ukrainy,f. 1, op.1, spr. 894, ark. 5-7.

30. TsDIAL Ukrainy, f.1, op.1, spr. 894, ark. 54-60 .

31. TsDIAL Ukrainy, f.1, op.1, spr. 931, ark. 1-68.

32. TsDIAL Ukrainy, f.1, op.1, spr. 1061, ark. 29-45.

33. TsDIAL Ukrainy, f.1, op.1, spr. 1061, ark. 107-131.

УДК 35.077.1

Є.Є. Рой

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕВОЛЮЦІЇ ДІЛОВОДСТВА В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ

У *статті розглядається еволюційний процес становлення та розвитку діловодства в державних владних структурах. Аналізуються особливості нормативно-правового забезпечення документування й особливості управління електронного документообігу в державних установах, а також подаються види та специфіка оформлення офіційних документів, які створювалися в процесі функціонування органів державного управління незалежної України.*

Ключові слова: *діловодство, органи державної влади, документування, електронний документообіг, документ, документаційне забезпечення, органи управління.*

Е.Е. Рой

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЭВОЛЮЦИИ ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА В ОРГАНАХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье рассматривается эволюционный процесс становления и развития делопроизводства в государственных властных структурах. Анализируются особенности нормативно-правового обеспечения документирования и особенности управления электронного документооборота в государственных учреждениях, а также подаются виды и специфика оформления официальных документов, которые создавались в процессе функционирования органов государственного управления независимой Украины.

Ключевые слова: *делопроизводство, органы государственной власти, документирования, электронный документооборот, документ, документационное обеспечение, органы управления.*

E.E. Roy

SOME ASPECTS PAPERWORK EVOLUTION IN GOVERNMENTAL BODIES ON DIFFERENT STAGES OF HISTORICAL DEVELOPMENT

This article deals with evolution process of paperwork establishments and developing in governmental bodies the Peculiarities of regulatory legal document providing and electronic document management in governmental bodies are analyzed as well as different typos and specifications of official documents arrangement, which were established in a process of governmental bodies functioning of the independent Ukraine are given in the article.

Keywords: *office work, document, documentary, ensuring, electronic records, management, managing authorities.*

Розвиток вітчизняного діловодства пройшов кілька етапів від сивої давнини до сьогодення. Зараз діловодство охоплює діяльність кожного підприємства, установи, організації. Нині складно знайти організацію, в якій би не застосовувалися ті чи інші види документів, був відсутнім системний документообіг. Однак від самого початку діловодство стосувалося переважно документів, які складалися органами державного управління та місцевого самоврядування, і тільки потім воно набуло такого поширеного характеру. Існує поняття *історія діловодства,* яке, на думку В.М. Автократова, варто розглядати як галузь наукових знань, споріднену з документознавством, архівознавством, дипломатикою, історією державних установ [8, 12]. Незважаючи на наявність досить значної кількості праць з історії діловодства і величезного масиву літератури із суміжних галузей знань (дипломa-

© *Рой Є.Є.*

тика, сфрагістика, історія державних установ тощо), безпосередньо розгляд теоретичних засад та історіографія історії діловодства практично відсутні. Водночас теоретичні засади історичного документознавства, розглянуті у працях С.Г. Кулешова та інших дослідників, значною мірою споріднені з питаннями концептуального обґрунтування проблем історії діловодства [5].

Створення та розвиток писемності призвело до того, що з'явилася можливість укладати угоди між племенними та державними утвореннями, фіксувати торговельні угоди та інші господарські дії письмово, надаючи їм правового характеру та зберігаючи інформацію як на державному рівні, так і в приватних структурах. Першими письмовими документами, знайденими археологами, були тексти законів. Вони вибиті на кам'яному стовпі клинописом і відносяться до часу правління давньовавилонського царя Гаммурапі (1792-1750 рр. до н.е.). Письмові пам'ятки, знайдені в палаці ассирійського царя Ашшурбаніпала (669-663 рр. до н.е.), мають форму глиняних табличок, частково містять тексти з граматики, а також хроніку, в якій розповідається про важливі історичні події, що сталися в житті народів Межиріччя. Крім того, знайдені також договори між країнами, закони, звіти про будівництво, доноси чиновників, повідомлення про стан справ у сусідніх країнах, листи, скарги, договори, бухгалтерські книги тощо [3, 41].

Від самого початку зародження фіксації інформації, яка мала діловий характер, визначаються ознаки засвідчення документа, тобто підтвердження його справжності, а відповідно й надання йому юридичної сили, що проявилось у наявності відбитка особистої печатки власника.

Динамічного розвитку діловодство набуло після винайдення паперу. Наприклад, у Стародавньому Римі було введено правило чітко написаних законів. Складання зафіксованих на папері законів та правил було також головною вимогою учасників народних повстань, при цьому, щоб документ мав юридичну силу, від «діловода» вимагалась абсолютна точність формулювань та досконале знання форми документа. То ж, як свідчить історія, перші документи складалися саме для фіксації законів та міждержавних угод.

У давньоруській державі, як і в інших країнах, важливі юридичні документи також мали ретельно зберігатися. Серед них були: заповіти, боргові розписки, торговельні угоди, контракти тощо, а також найдавніші грамоти і договори Стародавньої Русі з іншими країнами. Підтвердженням цього є той факт, що за часів Ярослава Мудрого ці важливі державні документи зберігалися у Михайлівському преділі Софійського собору.

Найстарішим і найважливішим документом, що зберіг давні норми звичаєвого права, вважається «Правда Руська», яка нині відома під назвою «Руська Правда». Класове суспільство, котре остаточно сформувалося на території сучасної України наприкінці IX ст., отримало документальне оформлення в цьому зводі законодавчих актів давньослов'янського права, незважаючи на те, що в ньому проявляється суттєвий вплив язичництва. Варто наголосити на тому, що оригінал «Правди Руської» не зберігся, але існує кількасот рукописних копій цього документа. Оскільки у давні часи копіювання документів здійснювали переписувачі, а копії коштували досить дорого, тому й копіювали лише найважливіші документи, які потім ретельно зберігали.

Важливими документами тогочасної епохи вважаються княжі та церковні устави та княжі «уроки», які до сьогодення збереглися в Києво-Печерській лаврі. Серед них були і княжі устави, зокрема, «Устав Володимира Мономаха». Церковні устави впорядковували правове становище церкви у державі, церковних судів, вирішуючи матеріальне забезпечення церкви. Подібних документів, що мали переважно фінансовий характер і стосувалися стягнення податків, данини на користь князя, судових стягнень, можна було зустріти багато [1]. Одним із найважливіших історико-документальних джерел є найдавніший літопис «Повість минулих літ», в якому містяться відомості про перші міжнародні акти – договори Київської Русі з іноземними державами, а також літописні кодекси, акти, княжі грамоти і правові кодекси.

Подальший розвиток суспільства на території сучасної України та Європи був пов'язаний зі становленням державності країн та розвитком у них місцевого самоврядуван-

ня, що знаходить відповідні підтвердження і в документах, які розвиваються та вдосконалюються разом зі становленням суспільства. З розвитком ремісництва, виникненням товарного виробництва в містах створюються виробничі корпорації – цехи ковалів, шевців, гончарів, купців тощо, які накопичували великі матеріальні ресурси. Після наполегливої боротьби міські громади визнали лише судову зверхність влади монарха, який надавав певні привілеї окремим категоріям громадян. Пізніше вони оформилися міськими статутами, які стали своєрідними міськими конституціями й обов'язковими атрибутами самоврядного міста. Одним із перших статутів був документ, складений у XIII ст. у м. Магдебурзі, який набув широкого використання і в інших містах Європи, що в подальшому дістало назву *магдебурзьке право*, яке встановлювало порядок виборів і функції органів місцевого самоврядування, суду, ремісничих цехів та купецьких гільдій, а також регулювало питання торгівлі, спадкування, опіки тощо [3, 44].

Починаючи з часів національно-визвольної боротьби українського народу під орудою Богдана Хмельницького, зростає диференціація документальних джерел і збільшується їхня загальна кількість. Державним характером гетьманської України визначається походження і зміст документів XVII-XVIII ст. Основними документами цієї доби є міжнародні договори, конституції, універсали й листи гетьманів, акти Генеральної канцелярії, ділові документи ратуш, магістратів. Зростання документування діяльності центральних органів управління та судочинства спричинило появу актової документації. Серед документів чільне місце посідає група директивно-розпорядчих актів: *універсаль, указь, листь, ордерь, інструкція, резолюція, приказь* тощо.

А з XVIII ст. під впливом російського діловодства провідним розпорядчим документом стає указ, який розповсюдився настільки широко, що проник навіть у судочинство. Для цього документа характерною була чітко визначена структура, котра складалася з заголовної частини, основної (виклад) з мотивуючими і резолюційними елементами та заключного протоколу. Звертає на себе увагу той факт, що адресат в указі завжди був конкретний.

Поступово наказ як розпорядчий документ набував свого становлення та розвитку з середини цього століття, переходячи у суспільно-політичну сферу, дотримуючись структури, а саме: наявності констатуючої частини, в якій викладено обґрунтування, та постановляючої частини, в якій наводиться безпосереднє звернення до адресата [7].

Іншою групою документів були виконавчі акти. Серед них виділяються *донєсєніє (доношение)* та *рапортъ,* які набули типових ознак регламентованих рапортів у 60-70-х рр. XVIII ст. із сотенних та полкових канцелярій. Цей різновид документів надходив у вигляді рапортів, якими засвідчували факт одержання указів вищої інстанції. При цьому в них відмічається незмінний набір основних формул, а саме: назва адресата (канцелярії чи особи), назва адресанта (канцелярії), назва документа із супровідною ремаркою, яка розкриває його зміст. Далі йде основна частина (назва одержаного документа із зазначенням дати, вихідного номера та короткої анотації), підпис і дата. Ця форма рапорту стає загальновживаним актом у всіх сферах адміністративного управління, апарату судів, магістратів, ратуш, а іноді й церковних єпархій. На титулі деяких документів починає з'являтися гриф «по сєкрєту».

Серед документів помітне місце займало і *свідоцтво,* яке вбирало в себе функції посвідчення факту громадянського стану (шлюбу, народження, смерті). А для посвідчення особи стали використовувати паспорт, в якому містилися різноманітні дані про соціальний стан особи та місце її проживання [11, 84].

Особлива увага в діловодстві приділялась обліково-статистичній документації. Протягом XVIII ст. набувають визначених форм її жанри та різновиди – *ведомость, квитанция, расписка, вексель* тощо. При цьому слід зазначити, що до XVIII ст. діловодство в установах велося відповідно до канцелярських традицій і законодавством не було врегульовано. Створення в царській Росії, з метою реформування управління державою, колегій, призвело до прийняття 1720 р. «Генерального регламенту» державних колегій, в якому визначено структуру колегій та засади організації діловодства в державних установах. Слід зазначити, що в цьому

документі з'являється вимога щодо складання окремих видів документів за певною формою, тобто з цього історичного періоду починається уніфікація форм документів та розробка сталих формулярів для різних їхніх видів.

1722 р. був прийнятий «Табель о рангах», який започаткував систему чинів, звань та титулів державних службовців і фактично застосовувався аж до 1917 р. Набула подальшого розвитку і нормативно-правова база документування діяльності державних установ, яка знайшла остаточне відображення у виданому 1775 р. документі «Учреждения для управления», яким було встановлено лист, як основний документ спілкування між установами, а листування набуває форми ритуалу, без обов'язкового знання якого чиновник не міг зайняти відповідну посаду [3, 49].

Фактично у цей само час у практику діловодства вводяться елементи організації обліку, проходження та зберігання документів. Реформування центрального державного апарату, яке відбулося протягом 1810-1812 рр., передбачало створення вищого державного законодавчого органу – Державної Ради та низки міністерств з багатоступеневою структурою, а саме – поділом на департаменти, які складалися з відділів. Така структуризація сприяла чіткому розмежуванню державного апарату та швидкому створенню прошарку бюрократів-чиновників, які перебували на службі у царя та повністю залежали від нього. Кількісне зростання апарату чиновництва призвело до відповідного розширення його повноважень та моральних і матеріальних привілеїв.

Набула подальшого розвитку і нормативна база діловодства. Постановою «Загальна побудова міністерств» передбачалася єдність форми складання документів за наведеними зразками, а щодо створення документів більш складного змісту, то їхня структура повинна була обов'язково мати такі елементи: вступ, обґрунтування та «соображенія і заключенія». На законодавчому рівні чітко встановлювався порядок проходження документів інстанціями з мінімальними відхиленнями від зазначеного шляху. Крім того, кожна інстанція для реєстрації вхідних та вихідних документів повинна була мати журнали реєстрації, які складалися з трьох частин та в яких окремо реєстрували документи верховної влади, поточні папери та секретні надходження. З метою покращення роботи з документами від середини XIX ст. в державних установах впроваджуються посади особистих секретарів перших керівників [12, 29].

Сучасне діловодство активно почало розвиватися після 1917 р. Вже на початку 1918 р. Рада Народних Комісарів ухвалила постанову «Про форму бланків державних установ», якою встановлено єдиний формуляр ділового документа. У 20-х рр. було створено спеціальний Державний інститут техніки управління, який займався розробкою нормативних документів щодо організації та ведення діловодства.

Серед них найбільш відомими є правила організації архівного діловодства в державних, професійних та кооперативних установах і підприємствах країни та проект «Загальних правил документації та документообігу». Однак цей заклад проіснував недовго, і з його закриттям формування сучасної системи документування та забезпечення її нормативними документами було відкладене на кілька десятиліть.

Паралельно з процесом уніфікації документів тривала розробка системи класифікації документів, і 1984 р. було затверджено 16 уніфікованих систем документації (УДС) загальносоюзного значення, яке повною мірою торкалося й українського як її складової. Зокрема, існувало 27 державних стандартів на УДС та 26 загальносоюзних класифікаторів техніко-економічної інформації.

Після отримання Україною незалежності та створення самостійної держави робота щодо поліпшення діловодства в країні не припиняється. Підтвердженням цього може слугувати хоча б той факт, що в Конституції України, прийнятій 1996 р., зазначено, що державною мовою в Україні є українська, і, відповідно, всі документи органів державної влади та місцевого самоврядування мають вестись українською. В жовтні 1997 р. Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Примірну інструкцію з діловодства в міністерствах і відомствах України, органах державної влади та місцевого самоврядування, яку 2004 р. замінила Типова інструкція з діловодства. Поряд із цим розробляється та затверджується низка Державних стандар-

тів України з діловодства та архівної справи, в яких визначаються основні правила складання та ведення документації в Україні. У законах, які ухвалюються Верховною Радою України, наводяться нові типові форми документів, вводиться в дію Державний класифікатор управлінської документації, Державний класифікатор професій тощо. Все це сприяє покращенню ведення діловодства в Україні, підвищує культуру складання документів та забезпечує їхнє оптимальне циркулювання в органах державної влади, місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях та інших господарюючих суб'єктах [13, 54].

Період незалежності України позначився виданням перших нових нормативно-правових актів та документів (зокрема, Державних стандартів), а також появою наукової та методичної літератури з діловодства, а це, у свою чергу, викликало необхідність формування національної законодавчої та нормативно-правової бази, яка б регламентувала всі сфери діяльності установ та організацій країни [2].

Важливе значення у формуванні нормативної та науково-методичної бази у сфері діловодства й архівної справи в цей період відіграє Держкомархів України, що є спеціально уповноваженим центральним органом державної влади і його галузевий інститут УНДІАСД, створений 1994 р., а також інші наукові інституції, зокрема, Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського тощо.

Варто звернути увагу і на те, що досить поширеним є також поняття *практика діловодства,* котре характеризується логічною єдністю трьох складових, що характеризують сукупність знань загального діловодства: знання з історії, теорії та практики діловодства. Ці складові досліджує управлінське документознавство, але ними воно не обмежується, досліджуючи подібні процеси, пов'язані зі створенням та функціонуванням інших типів управлінської документації, проте вже поза межами загального діловодства.

Сьогодні все більшого поширення набуває електронне (комп'ютерне) діловодство, яке значною мірою пов'язане з такою сферою знань, як електронне документування та електронний документообіг, тобто вже є відгалуженням інформатики [4]. Комп'ютерне діловодство, як вид автоматизованого, з використанням сучасних документаційних систем, передбачає створення документів з електронним носієм інформації та автоматизовану роботу з ними [6, 17].

Електронний документообіг повинен здійснюватися на основі упорядкованої системи документування управлінської діяльності, а її засоби повинні бути сумісними і передбачати можливість їхнього об'єднання в єдину систему. Основною умовою для створення ефективних механізмів взаємодії органів державного управління і суспільства є інформатизація всіх процесів, які мають місце в повсякденній діяльності органів державної влади [10, 74]. Одним із напрямків реалізації цього завдання є впровадження в органах державного управління систем електронного документообігу, котрі сприяють збереженню, ірраціональному використанню людських ресурсів і підвищенню ефективності управління потоками корпоративних документів та інформації [9, 16].

Отже, діловодство має не тільки свою історію, але й теорію та унормовану специфічну терміносистему. На розвиток діловодства в незалежній Україні впливали численні трансформаційні чинники, що відбувалися не лише в Україні, але й в інших країнах, а також зміни в організації технологічних процесів діловодства, формування та удосконалення нормативного та науково-методичного забезпечення процесів документування та документообігу.

Використані джерела

1. Банасюкевич В.Д. Управление документацией (из зарубежного опыта) / В.Д. Банасюкевич, А.Н. Сокова // Отеч. архивы. – 1992. – № 2. – С. 100-106.

2. Дашкевич Я.Р. Стан і завдання української дипломатики / Я.Р. Дашкевич // Третя республік. наук. конф. з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція. Спеціальні історичні дисципліни. – К., 1968. – С. 113-137.

3. Илюшенко М.Л. Документоведение. Документ и системы документации : учеб. пособие / М.Л. Илюшенко, Т.В. Кузнецова, Я.З. Лившиц ; МГИАИ – М., 1977. – 83 с.

4. Коршунов О.П. Теоретическое библиографоведение: состояние, проблемы, перспективы / О.П. Коршунов // Мир библиографии. – 1998. – № 6. – С. 2-6.

5. Кулешов С.Г. Новий погляд на структуру документознавства / С.Г. Кулешов // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 10. – С. 24.

6. Кушнаренко Н.Н. Документоведение : учеб. / Н.Н. Кушнаренко. – К. : Знання, 1997. – 424 с.

7. Ларьков Н.С. О предмете и объекте документоведения как междисциплинарного научного направления / Н.С. Ларьков // Документ в парадигме междисциплинарного подхода : материалы Второй Всерос. науч.-практ. конф. (г. Томск, 27-28 окт. 2005 г.). – Томск, 2006. – С. 23.

8. Методичні рекомендації щодо складання відомчих (галузевих) переліків документів із зазначенням термінів їхнього зберігання / Держкомархів України ; УНДІАСД. – К., 1997. – 18 с.

9. Митяев К.Г. Документоведение, его задачи и перспективы развития / К.Г. Митяев // Вопр. архивоведения. – 1964. – № 2. – С. 27 – 32.

10. Новохатський К.Є. Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази діяльності архівних установ [Електронний ресурс] / К.Є. Новохатський // Архіви України. – Електронні дані. – 2000. – № 1-3. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/2000-l-3-01 pp. – Заголовок з екрана.

11. Панченко П.П. Управлінське документознавство : методичний посібник для студентів спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» / П.П. Панченко, І.В. Захарова. – Черкаси, 2008. – С. 84.

12. Слободяник М.С. Документологія як наукова і навчальна дисципліна / М.С. Слободяник // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 4. – С. 18.

13. Слободяник М.С. Структура сучасного документознавства / М.С. Слободяник // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 4 – С. 19.

References transliterated

1. Banasiukevich V.D. Upravlenie dokumentatsiei (iz zarubezhnogo opyta) / V.D. Banasiukevich, A.N. Sokova // Otech. arkhivy. – 1992. – № 2. – P. 100-106.

2. Dashkevych Ya.R. Stan i zavdannia ukrainskoi dyplomatyky / Ya.R. Dashkevych // Tretia respublik. nauk. konf. z arkhivoznavstva ta inshykh spetsialnykh istorychnykh dystsyplin. Druha sektsiia. Spetsialni storychni dystsypliny. – K., 1968. – P. 113-137.

3. Iliushenko M.L. Dokumentovedenie. Dokument i sistemy dokumentatsii : ucheb. posobie / M.L. Iliushenko, T.V. Kuznetsova, Ia.Z. Livshits ; MGIAI – M., 1977. – 83 p.

4. Korshunov O.P. Teoreticheskoe bibliografovedenie: sostoianie, problemy, perspektivy / O.P. Korshunov // Mir bibliografii. – 1998. – № 6. – P. 2-6.

5. Kuleshov S.H. Novyi pohliad na strukturu dokumentoznavstva / S.H. Kuleshov // Visn. Kn. palatu. – 2003. – № 10. – P. 24.

6. Kushnarenko N.N. Dokumentovedenie : ucheb. / N.N. Kushnarenko. – K. : Znannia, 1997. – 424 p.

7. Lar'kov N.S. O predmete i ob»ekte dokumentovedeniia kak mezhdistsiplinarnogo nauchnogo napravleniia / N.S. Lar'kov // Dokument v paradigme mezhdistsiplinarnogo podkhoda : materialy Vtoroi Vseros. nauch.-prakt. konf. (g. Tomsk, 27-28 okt. 2005 g.). – Tomsk, 2006. – P. 23.

8. Metodychni rekomendatsii shchodo skladannia vidomchykh (haluzevykh) perelikiv dokumentiv iz zaznachenniam terminiv yikhnoho zberihannia ; Derzhkomarkhiv Ukrainy. UNDIASD. – K., 1997. – 18 p.

9. Mitiaev K.G. Dokumentovedenie, ego zadachi i perspektivy razvitiia / K.G. Mitiaev // Vopr. arkhivovedeniia. – 1964. – № 2. – P. 27 – 32.

10. Novokhatskyi K.Ye. Shliakhy vdoskonalennia normatyvno-pravovoi bazy diialnosti arkhivnykh ustanov [Elektronnyi resurs] / K.Ye. Novokhatskyi // Arkhivy Ukrainy. – Elektronni dani. – 2000. – № 1-3. – Rezhym dostupu: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/2000-l-3-01 rr. – Zaholovok z ekrana.

11. Panchenko P.P. Upravlinske dokumentoznavstvo : metodychnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti «Dokumentoznavstvo ta informatsiina diialnist» / P.P. Panchenko, I.V. Zakharova. – Cherkasy, 2008. – P. 84.

12. Slobodianyk M.S. Dokumentolohiia yak naukova i navchalna dystsyplina / M.S. Slobodianyk // Visn. Kn. palaty. – 2003. – № 4. – P. 18.

13. Slobodianyk M.S. Struktura suchasnoho dokumentoznavstva / M.S. Slobodianyk // Visn. Kn. palaty. – 2003. – № 4 – P. 19.

УДК 35.073.515:346.232(477-25)(045)

З.М. Свердлик

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЕДЕННЯ ДІЛОВОДСТВА В КИЇВСЬКІЙ МІСЬКІЙ ДУМІ ТА УПРАВІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті розкрито положення основних нормативно-правових документів, що регулювали діловодство та роботу з документами в органах міського самоврядування м. Києва у другій половині XIX – на початку XX ст. Охарактеризовано як внутрішню організаційно-розпорядчу документацію, так і загальноімперські законодавчі акти, на основі яких здійснювалося ведення діловодства в Думі та Управі.

Ключові слова: *нормативно-правове забезпечення, діловодство, міське самоврядування, Київська міська Дума, Київська міська Управа, Міські положення 1870 і 1892 рр., Інструкція з діловодства.*

З.М. Свердлик

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ВЕДЕНИЯ ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА В КИЕВСКОЙ ГОРОДСКОЙ ДУМЕ И УПРАВЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – В НАЧАЛЕ XX СТОЛЕТИЯ

В статье раскрыто положения основных нормативно-правовых документов, регулирующих делопроизводство и работу с документами в органах городского самоуправления г. Киева во второй половине XIX – в начале XX ст. Охарактеризованы как внутренняя организационно-распорядительная документация, так и общеимперские законодательные акты, на основе которых осуществлялось ведение делопроизводства в Думе и Управе.

Ключевые слова: *нормативно-правовое обеспечение, делопроизводство, городское самоуправление, Киевская городская Дума, Киевская городская Управа, Городские положения 1870 и 1892 гг., Инструкция по делопроизводству.*

Z.M. Sverdlyk

REGULATORY BASES OF PAPERWORK IN KYIV CITY DUMA AND COUNCIL IN THE SECOND PART OF 19TH – THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

The article deals with the conditions of the main regulatory documents which maintained the paperwork at the Kyiv city council in the second part of 19th – the beginning of 20th century. It also emphasizes the inner regulatory documents and the Emperor inactions, based on which the paperwork in Duma and Council was conducted.

Keywords: *regulatory documents, paperwork, city council, Kyiv city Duma, Kyiv city Council, City conditions of 1870 and 1892 years, paperwork manual.*

Важливим аспектом в організації діловодства будь-якої установи, в т. ч. державного органу, є наявність відповідної законодавчої та нормативно-правової бази, яка б регулювала роботу зі службовими документами, встановлювала вимоги до їхнього оформлення й укладання. Перебування України у складі Російської імперії відображалося на всіх сферах життєдіяльності, в т.ч. і діловодних процесах органів державної влади та місцевого самоврядування. Саме тому нормативно-правова база ведення діловодства у Київській міській думі та Управі у другій половині XIX – на початку XX ст. нерозривно пов’язана з нормотворчими процесами імперії.

© Свердлик З.М.

На важливість розгляду основних джерел, що унормовували систему діловодної практики державних органів певного історичного періоду, не тільки України, а й міст Російської імперії, звертають увагу у своїх дослідженнях М.В. Варадінов [7], М.П. Ілюшенко [11], І.О. Петрова [15], А.А. Бочарнікова [5], А.В. Можаєв [13], Т.В. Виноградова [8], К.Г. Мітяєв [12].

Однак праці цих авторів розкривають характерні риси діловодства переважно російських губернських установ. Що ж до законодавчого регулювання діловодства в Київській міській Думі та Управі як органах міського самоврядування міста Києва другої половини XIX – початку XX ст., то у наукових дослідженнях вказаних авторів тільки започатковано розв'язання даної проблеми. З огляду на це, *метою наукової статті* є комплексний аналіз нормативно-правових документів, що регулювали організацію діловодства та роботу з документами у Київській міській Думі та Управі у другій половині XIX – на початку XX ст.

Як зазначає у своїй праці М. В. Варадінов, серед діловодних нормативних джерел, передусім, необхідно виділяти закони та накази або інструкції імперського уряду [7, 5]. А тому першими законодавчими актами, що регулювали різноманітні аспекти діловодства Думи та Управи, роботу з кадрами та організацію праці всередині органів міського самоврядування м. Києва, варто назвати Міські положення 1870 та 1892 рр., адже саме після їхнього видання Дума та Управа набули статусу самостійних місцевих органів влади, і відповідно, кількість видів та різновидів документації у них значно збільшилася.

На наш погляд, статті Міських положень, що стосувалися ведення окремих документів чи організації діловодства в цілому у міській Думі та Управі м. Києва, варто розглянути за такими критеріями:

1. Канцелярія та канцелярські працівники.

Міським положенням 1870 р. встановлювалося, що міський секретар (секретар Думи) вступає на посаду за вибором міської Думи. На посаду міського секретаря призначалася особа, яка досягла 25-річного віку (однак це була необов'язкова умова). Секретар, що перебував на державній службі, міг одночасно займати міські громадські посади, однак тільки з дозволу вищого керівництва [10, 823]. Згідно зі ст. 121 Міського положення 1892 р., міський секретар вважався державним службовцем і на рівні з міським головою та членами Управи міг користуватися встановленими привілеями. На інші посади в канцелярію Думи та Управи працівники призначалися «по найму». Термін служби міського секретаря та порядок заміщення канцелярських посад визначався самою Думою (ст. 95, ст. 124). Відповідно до ст. 147 Міського положення 1892 р., міський секретар за посадові злочини і проступки притягувався до дисциплінарної відповідальності (зауваження, догана без внесення у послужний список, відсторонення від виконання обов'язків) або навіть до кримінальної [9, 467]. Також, згідно з приміткою до ст. 97 Міського положення 1870 р., канцелярія Думи і Управи могли об'єднуватися в одну – в будь-якому випадку вони перебували в завідуванні міського голови. На практиці дана примітка була реалізована: ведення діловодства Київської міської Думи Управи покладалося на одну спільну канцелярію.

2. Ведення документації з виборів.

Згідно з Міськими положеннями 1870 та 1892 рр., Міська Управа була відповідальною за складання та виправлення списків осіб, які мають право голосу на виборах (ст. 26, ст. 35). Списки мали вестися «в постоянной справности», у разі потреби Управа повинна була вносити у них зміни і робити про це відмітки. За два (а за Міським положенням 1892 р. – за три) місяці до виборів Управа доводила до відома громадськості складені списки, після чого протягом двох тижнів з моменту їхнього оголошення приймала зауваження міських жителів проти «несправностей» або неповноти списків; далі – виправляла (якщо вважала за потрібне) списки, складала узагальнюючі висновки і передавала їх на розгляд Думи (а за Міським положенням 1892 р. – на розгляд губернатору). Стаття 48 Міського положення 1892 р. поклала на Управу ще одне завдання – складання на основі виборчих листів списку вибраних у Думу гласних.

3. Внутрішньоорганізаційна документація та робота з документами.

Відповідно до ст. 76 Міського положення 1870 р., порядок занять, вирішення справ,

що підлягали колегіальному вирішенню на засіданні Думи, розробка інструкцій з роботи з документами та розподілом посадових обов'язків – усе це регулювалося шляхом видачі Управою розпоряджень. За міським положенням 1892 р., розпорядження (постанови) Управи підлягали затвердженню Думою.

До внутрішньоорганізаційної документації можна віднеси також переліки питань, які складалися перед кожним засіданням Думи і передавалися міським головою на розгляд губернатору, після чого розсилалися гласним для ознайомлення (ст. 65 Міського положення 1892 р.). Згідно зі ст. 67, тексти доповідей із питань, винесених на порядок денний засідання Думи, за розпорядженням міського голови, могли друкуватися в такій кількості екземплярів, яка була необхідна для внутрішнього діловодства.

Міським положенням 1892 р. встановлювалося, що всі рішення Думи, ухвалені під час засідання, вносилися у журнал, який вів секретар. Потім журнал підписував голова, присутні гласні та міський секретар (секретар Думи) або секретар Управи (ст. 75).

4. Видання власної розпорядчої документації органами міського самоврядування Києва для жителів міста.

Міське положення 1870 р. дозволяло Думі видавати власні розпорядчі документи, що стосувалися життєдіяльності міста – постанови (ст. 103). Проте, перш ніж видати саму постанову та надрукувати її у газеті «Губернские ведомости», міська Управа повинна була подати проект постанови начальнику місцевого поліцейського управління. Начальник робив висновки (зауваження), разом з проектом постанови передавав на затвердження губернатору, який, «если не встретит препятствий к их изданию, делает распоряжение о напечании оных в губернских ведомостях; в противном случае передает оные предварительно на обсуждение губернского по городским делам Присутствия» (ст. 106). Надруковані у «Губернских ведомостях» постанови Думи доводилися до відома громадян тим способом, який Дума обере на власний розсуд.

Міське положення 1892 р. посилило контроль за виданням постанов Думи. Тепер вони мали затверджуватися не тільки губернатором, а й міністром внутрішніх справ. Ті ж постанови, які Дума могла видавати без попереднього затвердження губернатором, останній міг зупинити їхнє виконання у 2-тижневий термін після отримання (ст. 82).

5. Документація, що стосується життєдіяльності міста.

Відповідно до ст. 126 Міського положення 1870 р., міські «грошові» документи та готівкові суми зберігалися у міській Управі на її розсуд і згідно з інструкціями, виданими Думою. До обов'язків міської Управи також входило складання щорічно у термін, визначений Думою, кошторису (розпису) майбутніх міських доходів і видатків, який розглядався і затверджувався Думою, і, потім, протягом двох тижнів після затвердження, передавався губернатору і доводився до відома громадян (ст. 141). Крім цього, на всі грошові суми, які надходили чи витрачалися з бюджету, Управа повинна була складати відповідні рахунки. Форми і порядок «счетоводства» затверджувалися міською Думою (ст. 146).

6. Робота зі скаргами та зверненнями громадян.

Як органи державної влади, міські Дума та Управа м. Києва часто зіштовхувалися з випадками, коли їхніми постановами чи рішеннями були незадоволені установи, приватні особи тощо. Звернення громадян, а точніше, скарги незадоволених рішеннями Управи, подавалися в письмовому вигляді Думі, а у випадку скарги на дії Думи – губернатору (ст. 151) [10, 822].

7. Звітна документація.

Оскільки міська Управа була виконавчим органом влади, вона періодично звітувала перед Думою про вирішення питань, які належали до її компетенції. Складені Управою звіти, разом із подальшими висновками Думи, друкувалися в особливому виданні для загального ознайомлення з ними громадськості (ст. 72). До звітної документації належать також щорічні звіти міської Управи про рух «міських сум», які також затверджувалися Думою і передавалися губернатору (ст. 147).

Таким чином, міські положення 1870 та 1892 рр. були одними з загальнодержавних законодавчих актів Російської імперії, на основі

яких здійснювали свою діловодну діяльність Дума та Управа м. Києва. Та крім них, ведення діловодства, як окремого напряму роботи органів місцевого самоврядування, ґрунтувалося на так званій міністерській системі, запровадженій у Російській імперії ще на початку XIX ст. Основним законодавчим актом, який встановив правила ведення цілої системи діловодства в органах державної влади на той час, був маніфест «Об общем учреждении министерств» [14] від 25 червня 1811 р. Даний Закон створив у Російській імперії однаковий для міністерств і відомств порядок діловодства. Саме «Общим учреждением министерств» було здійснено поділ міністерської канцелярії на відділи або столи, якими керували начальники, працювали у них секретарі, діловоди, писарі. Такий порядок організації діловодства зберігся і в другій половині XIX ст.

У діловодстві Думи та Управи м. Києва положення маніфесту реалізувалися також шляхом складання формулярів документів, зразки яких були прикріплені в додатках до «Общего учреждения министерств». Чотири взірці документів-додатків до маніфесту служили еталоном для оформлення офіційних документів практично до кінця XIX ст. Взявши за зразок додатки до маніфесту, Думи та Управи (в т. ч. і Київська) укладали документи на бланках з кутовим розташуванням реквізитів, що включали найменування установи-автора, найменування структурних підрозділів, дату підписання документа, вихідний реєстраційний індекс, короткий заголовок до тексту. Пізніше з'являється посилання на номер ініціативного документа.

У правому кутку документа вказувався реквізит адресата – посада особи в давальному відмінку або найменування присутнього місця. Певну форму отримав і реквізит засвідчення документа: підписи і скрепи на документі включали найменування посади особи, яка підписала або скріпила документ і її особистий підпис [6, 32].

Наступний загальноімперський документ, що регулював діловодство органів міського самоврядування Києва наприкінці XIX – на початку XX ст. – це положення другого тому «Своду Губернских Учреждений» [16]. Даний законодавчий акт складається з трьох розділів, більшість із положень яких виконувалися в діловодстві Думи та Управи м. Києва навіть після проведення міської реформи. У «Зводі» встановлено загальний перелік органів влади у губерніях та їхня коротка характеристика, подано вимоги до організації роботи Присутствія Управи як присутнього місця, вимоги до складу та проведення засідань, ведення діловодства у канцелярії та архіві Управи.

Також у даному законодавчому акті закладено основи правил прийняття на роботу в присутні місця та внутрішнього підпорядкування посадових осіб, порядок роботи з вхідними документами, принципи руху документів всередині канцелярії та Присутствії Управи, вимоги до виконання та відправлення документів. Встановлено порядок взаємовідносин між різними установами губернського управління та вимоги до їхнього документального супроводу, подано основи регулювання звітної діяльності присутніх місць про їхню діяльність, грошову звітність.

Після проведення міської реформи 1870 р. органи міського самоврядування м. Києва одночасно із самостійністю перебували в підконтрольному стані, про що вже згадувалося вище. Внаслідок централізації Київська міська Дума не могла діяти самостійно, що впливало на внутрішній стан справ, ускладнювало процедуру роботи з документами. Загалом в українських губерніях, які перебували під владою Росії, і в яких упроваджувалися Міські положення, міські голови не вважали за потрібне докладати зусиль для того, щоб якось удосконалювати діловодні процеси. Наявні інструкції з діловодства не завжди регламентували правила роботи діловодних служб та визначали функціональні обов'язки працівників. Звичною ставала практика, коли розроблення інструкцій з діловодства та роботи з документами міський голова покладав на гласних думи [17, 11-12]. В таких умовах оперативно вести справи діловодам у Думі було надто важко.

Однак Київська міська Дума, практично відразу після введення у м. Києві Міського положення, 1870 р. ухвалила рішення про те, що у своїй діяльності послуговуватиметься не тільки загальноімперськими правовими документами, а також вказівками та розпорядженнями, що постійно видавалися генерал-

губернатором та його канцелярією, а й власними документами актового та регулюючого характеру. Першим кроком на шляху реалізації даного рішення стала розробка 1871 р. «Инструкции Киевской городской управы о порядке делопроизводства» [3]. Згідно з інструкцією, розподіл справ Управи здійснювався між столами, якими керували столоначальники (члени Управи), а також різними відділами, очолюваними діловодами.

Інструкцією встановлювалися вимоги до роботи з вхідними документами (вони підлягали реєстрації у спеціальних журналах), з документами, які містили певні відмітки («к сведению», «к исполнению», «срочное» та ін.), з внутрішніми документами. Інструкцією передбачалося ведення різноманітних реєстраційних форм документів, таких, як журнали, книги («разносная», «дежурная»), настільні реєстри, алфавіти справ тощо [3, арк. 3 зв.]. У додатках до Інструкції подано форми відомостей про рух справ, реєстру вихідних документів, опису справ, алфавіту справ, списку громадян, які бажають служити в Думі чи Управі, чергової книги та ін.

В окрему групу нормативно-правових документів щодо ведення діловодства в Думі та Управі м. Києва варто виділити документи, які видавалися міським головою, Управою та Думою. Це були різного роду розпорядження, накази, вказівки, постанови тощо. Наприклад, у документі «Решения Управы о порядке исполнения служебных документов членами управы» від 18 жовтня 1879 р. міститься вказівка міського голови про те, що жоден вхідний документ без підпису та проставлення на ньому резолюції міським главою або членами Управи, які завідували конкретними відділами, не може бути підшитий до справи [4, арк. 1]. Таке рішення було прийнято міським головою на підставі того, що почастішали випадки, коли із секретаріату виносилися документи, але при цьому, в подальшому неможливо було простежити, хто забрав документ і хто є його виконавцем. Дане розпорядження було покликане підвищити службову і виконавську дисципліну членів Думи і Управи.

Прикладами інших внутрішніх нормативних документів з діловодства, які видавалися органами міського самоврядування м. Києва кінця XIX – початку XX ст., є такі, що стосуються:

− організації діловодства: «Инструкция по ведению делопроизводства в Думе», «Постановление Управы об установлении времени работы канцелярии», «О внесении дополнений в инструкцию по делопроизводству и правила проведения заседаний», «Решение Управы об организации комиссии для проверки делопроизводства»;

− роботи з документами: «Решение Управы о порядке исполнения служебных документов членами Управы», «Постановление Управы о порядке выдачи дел из канцелярии гласным Думы», «Постановление Управы и объявление о введении канцелярского сбора с лиц, желающих получить копии с разных документов»;

− роботи всього штату та розподілу обов'язків серед службовців Думи чи Управи: «Решение Управы об улучшении делопроизводства, распределения функций между членами управы», «Постановление об установлении штата служащих Управы», «О распределении обязанностей между членами Управы», «Решение Управы о распорядке дня для служащих Управы» та ін.

Правила організації діловодства зі зверненнями громадян зафіксовані також переважно у внутрішніх розпорядчих документах Думи. У Київську міську Думу, Управу та їхні відділи щодня зверталося багато громадян, які приходили в будь-який час. Для того, щоб не відволікати співробітників Думи від їхніх службових обов'язків, для підвищення трудової дисципліни, відповідно до «Постановления городской Думы о порядке приема посетителей» від 20 січня 1881 р., призначалися чергові, які мали приймати громадян з усіх питань з понеділка по суботу. Час прийому встановлено з 12:00 до 14:00 [1, арк. 3]. Пізніше постанова Думи доповнилася «Постановлением управы об организации дежурств членами управы для приема посетителей» від 17 червня 1887 р., згідно з яким, для встановлення правильного порядку прийому відвідувачів у міській Управі введено чергування між членами Управи. Чергування відбувалися відповідно до встановленого графіку і розподілу за днями, який здійснювали самі гласні за взаємною згодою. Час прийому громадян встановлювався з 11.00 до 13.00 [2, арк. 1].

Таким чином, нормативно-правову базу діловодства органів міського самоврядування Києва кінця XIX – початку XX ст. становлять як загальноімперські законодавчі акти (Міські положення 1870 та 1892 рр., «Свод Губернских Учреждений», «Об ощем учреждении министерств»), так і власні організаційно-розпорядчі документи, які охоплювали організацію діловодства та роботи з документами; вимоги до осіб, що працювали у канцелярії; встановлювали правила роботи з громадянами тощо. Головним нормативно-правовим документом, який регулював більшу частину діловодних процесів у канцелярії Думи та Управи м. Києва, була Інструкція з діловодства, затверджена практично відразу після прийняття першого Міського положення 1870 р.

Використані джерела

1. ДАК. – Постановление городской управы о порядке приема посетителей. – Ф. 163. – Оп. 39. – Спр. 199. – 3 арк.

2. ДАК. – Постановление управы об организации дежурств членами управы для приема посетителей. – Ф. 163. – Оп. 39. – Спр. 289. – 2 арк.

3. ДАК. – Проект инструкции Киевской городской управы о порядке делопроизводства. – Ф. 163. – Оп. 8. – Спр. 2. – Арк. 10-47.

4. ДАК. – Решения управы о порядке исполнения служебных документов членами управы. – Ф. 163. – Оп. 39. – Спр. 143. – 1 арк.

5. Бочарникова А.А. Организация делопроизводства в учреждениях Астраханской губернии: на примере Астраханской городской управы / А.А. Бочарникова // Солосинские чтения : материалы межрегиональной историко-архивной научной конференции (г. Астрахань, 22 ноября 2010 г.) / ред. Т.Н. Просянова, сост. М.С. Бураковская. – Астрахань : Типография «МАКИС», 2011. – Вып. I. – С. 8-12.

6. Быкова Т.А. Делопроизводство / Т.А. Быкова, Л.М. Вялова, Л.В. Санкина ; под общ. ред. проф. Т.В. Кузнецовой. – М. : МЦФЭР, 2006. – 198 с.

7. Варадинов Н.В. Делопроизводство: руководство к составлению всех родов деловых бумаг и актов по данным формам и образцам / Н.В. Варадинов. – 2-е изд., по совр. законодательству изм. – СПб, 1873. – Ч. 1. Теоретическое делопроизводство. – 258 с.

8. Виноградова Т.В. Из истории канцелярій / Т.В. Виноградова // Секретарское дело. – 1997. – № 4. – С. 106-108.

9. Городовое положение 11 июня 1892 года с относящимися к нему узаконениями, судебными и правительскими розьяснениями / сост. М. И. Мыш. – 8-е изд. – Павлоград : Тип. М. П. Фроловой, 1915. – 1298, LVIII с.

10. Городовое положение от 16 июня 1870 г. // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. (1825-1881). – Т. 45. – Закон № 48498. – С. 821-839.

11. Илюшенко М.П. История делопроизводства в дореволюционной России / М.П. Илюшенко. – М. : РГГУ, 2007. – 133 с.

12. Митяев К.Г. История и организация делопроизводства в дореволюционной России : учеб. пособие / К.Г. Митяев ; под. ред. А.В. Чернова. – М., 1959. – 359 с.

13. Можаев А.В. Влияние административных реформ на государственное делопроизводство России : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 05.25.02 / А.В. Можаев ; Всерос. науч.-исслед. ин-т документоведения и архив. дела. – М., 2009. – 26 с.

14. Общее учреждение министерств (1811 г.) // Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. – Т. XXXI (1810-1811). – СПб. : Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Ст. 24686.

15. Петрова І.О. Документаційне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.10 / І.О. Петрова ; Держ. ком. архівів України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства. – К., 2008. – 19 с.

16. Свод губернских учреждений / сост. Н.П. Бакланов, С.С. Войт, В.Э. Герценберг; под. ред. И.Д. Мордухай-Болтовского. – Кн. 1. – Т. 2. // Свод Законов Российской империи : в 5-ти кн. – СПБ. : Русское книжное товарищество «Деятель», 1910. – 737 с.

17. Щерба Т.О. Міське самоуправління на Правобережній Україні у другій половині XIX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Т.О. Щерба ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 223 арк.

References transliterated

1. DAK. – Postanovlenie gorodskoi upravy o poriadke priema posetitelei. – F. 163. – Op. 39. – Spr. 199. – 3 ark.

2. DAK. – Postanovlenie upravy ob organizatsii dezhurstv chlenami upravy dlia priema posetitelei. – F. 163. – Op. 39. – Spr. 289. – 2 ark.

3. DAK. – Proekt instruktsii Kievskoi gorodskoi upravy o poriadke deloproizvodstva. – F. 163. – Op. 8. – Spr. 2. – Ark. 10-47.

4. DAK. – Resheniya upravy o poriadke ispolneniia sluzhebnykh dokumentov chlenami upravy. – F. 163. – Op. 39. – Spr. 143. – 1 ark.

5. Bocharnikova A.A. Organizatsiia deloproizvodstva v uchrezhdeniiakh Astrakhanskoi gubernii: na primere Astrakhanskoi gorodskoi upravy / A.A. Bocharnikova ; red. T.N. Prosianova, sost. M.S. Burakovskaia // Solosinskie chteniia : materialy mezhregional'noi istoriko-arkhivnoi nauchnoi konferentsii (g. Astrakhan', 22 noiabria 2010 g.). – Astrakhan' : Tipografiia «MAKIS», 2011. – Vyp. I. – P. 8-12.

6. Bykova T.A. Deloproizvodstvo / T.A. Bykova, L.M. Vialova, L.V. Sankina ; pod obshch. red. prof. T.V. Kuznetsovoi. – M. : MTsFER, 2006. – 198 p.

7. Varadinov N.V. Deloproizvodstvo: rukovodstvo k sostavleniiu vsekh rodov delovykh bumag i aktov po dannym formam i obraztsam / N.V. Varadinov. – 2-e izd., po sovr. zakonodatel'stvu izm. – SPb, 1873. – Ch. 1. Teoreticheskoe deloproizvodstvo. – 258 p.

8. Vinogradova T.V. Iz istorii kantseliarii / T.V. Vinogradova // Sekretarskoe delo. – 1997. – № 4. – P. 106-108.

9. Gorodovoe polozhenie 11 iiunia 1892 goda s otnosiashchimisia k nemu uzakoneniiami, sudebnymi i pravitel'skimi roz'iasneniiami / sost. M.I. Mysh. – 8-e izd. – Pavlograd : Tip. M.P. Frolovoi, 1915. – 1298, LVIII p.

10. Gorodovoe polozhenie ot 16 iiunia 1870 g. // Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. – Sobr. (1825-1881). – T. 45. – Zakon № 48498. – P. 821-839.

11. Iliushenko M.P. Istoriia deloproizvodstva v dorevoliutsionnoi Rossii / M.P. Iliushenko. – M. : RGGU, 2007. – 133 p.

12. Mitiaev K.G. Istoriia i organizatsiia deloproizvodstva v dorevoliutsionnoi Rossii : ucheb. posobie / K.G. Mitiaev ; pod. red. A. V. Chernova. – M., 1959. – 359 p.

13. Mozhaev A.V. Vliianie administrativnykh reform na gosudarstvennoe deloproizvodstvo Rossii : avtoref. dis. ... kand. ist. nauk : 05.25.02 / A.V. Mozhaev ; Vseros. nauch.-issled. in-t dokumentovedeniia i arkhiv. dela. – M., 2009. – 26 p.

14. Obshchee uchrezhdenie ministerstv (1811 g.) // Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii s 1649 goda. – T. XXXI (1810-1811). – SPb. : Tipografiia II Otdeleniia Sobstvennoi Ego Imperatorskogo Velichestva Kantseliarii, 1830. – St. 24686.

15. Petrova I.O. Dokumentatsiine zabezpechennia diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.10 / I.O. Petrova ; Derzh. kom. arkhiviv Ukrainy, Ukr. NDI arkhiv. spravy ta dokumentoznavstva. – K., 2008. – 19 p.

16. Svod gubernskikh uchrezhdenii / sost. N.P. Baklanov, S.S. Voit, V.E. Gertsenberg; pod. red. I.D. Mordukhai-Boltovskogo. – Kn. 1. – T. 2. // Svod Zakonov Rossiiskoi imperii : v 5-ti kn.– SPB. : Russkoe knizhnoe tovarishchestvo «Deiatel'», 1910. – 737 p.

17. Shcherba T.O. Miske samoupravlinnia na Pravoberezhnii Ukraini u druhii polovyni XIX stolittia : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 / T.O. Shcherba ; Kyivskyi natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 2001. – 223 ark.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 316.77

Н.І. Моісєєва

ТРАНСФОРМУВАННЯ ДІЯЛЬНІСНИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена розгляду зміни діяльнісних засад соціально-комунікаційної комунікації в історичній послідовності. Стверджується, що зміни діяльнісних характеристик комунікації зумовлюються трансформацією форм соціальної взаємодії, знаково-символьних презентацій змісту та засобів його відтворення в електронному середовищі.

Ключові слова: *соціально-комунікаційна діяльність, соціальна взаємодія, засоби комунікації, трансформація.*

Н.И. Моисеева

ТРАНСФОРМАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫХ ОСНОВ СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена рассмотрению изменения деятельностных основ социально-коммуникационной коммуникации в исторической последовательности. Утверждается, что изменения деятельностных характеристик коммуникации обусловлены трансформацией форм социального взаимодействия, знаково-символьных презентаций содержания и средств его воспроизведения в электронной среде.

Ключевые слова: *социально-коммуникационная деятельность, социальное взаимодействие, средства коммуникации, трансформация.*

N.I. Moiseeva

TRANSFORMATION OF ACTIVITY PRINCIPLES SOCIAL AND COMMUNICATION ACTIVITIES

The article is devoted to consideration of changes of the activity basics of socio-communication activities in historical sequence. The work claims that changes in activity characteristics of the communication caused by the transformation of the forms of social interaction, sign-symbolic presentations of content and means of its reproduction in the electronic environment.

Keywords: *socio-communication, social interaction, communication tools, transformation.*

В історичних коріннях суспільної взаємодії розрізняються ті дві системи формування діяльнісних засад комунікації, що вплинули на становлення засобів техніко-технологічних знарядь та особливостей комунікаційного процесу як основи моделювання та здійснення технологічних програм у цій сфері. В суспільній історії початком комунікації визнається усвідомлення необхідності та формування мотиву передачі смислу, мети, що спонукає до встановлення взаємодії з іншим суб'єктом.

Людина, що вийшла з природи завдяки розвитку систем мислення та мовної діяльності, створила штучні засоби встановлення контактів, формування спілкування як особливих типів людської діяльності поряд із трудовою та когнітивною діяльністю, що складали базисні форми життєдіяльності людини та становлення людської цивілізації.

У XX ст. вивчення комунікаційних феноменів були пов'язані з проблемами мовного спілкування, що зумовлювалося впро-

© Моісєєва Н.І.

вадженням інформаційних технологій та поширенням процесів використання знаково-символьних форм в інформаційних системах різного призначення. Інформатизація суспільства додала питань, що пов'язані з немовними діями в інформаційних системах. Фактично, це відповідає формуванню екранної культури комп'ютерної епохи. Тобто складається певна ситуація, коли традиційна технологія використання знаково-символьної комунікації мовної природи у суспільній взаємодії, доповнюються новими видами та формами. Коріння суспільної взаємодії, зокрема комунікації, слід шукати в узгодженій, координованій поведінці людей [1].

Еволюція знаково-символьних відносин є однією з функцій загальної системи взаємодії в соціальній сфері та джерелом віртуалізації соціально-комунікаційної діяльності. На це звертають увагу дослідники сучасної системи соціальних зв'язків, які виокремлюють кілька основних підходів до визначення функцій знаково-символьного обміну в інформаційному суспільстві: забезпечення розширення меж реальності для людської свідомості; формування орієнтаційних та ціннісних уявлень людини; первинною рефлекторною формою, що підтримує структуру асоціативних полів свідомості; забезпечує розвиток форм просторово-часових відносин; володіє інваріантністю [2].

Виникає проблема з'ясування процесу формування суспільної взаємодії як перетворення історично-зумовлених форм опосередкування зв'язків між суб'єктами соціальної дії. Розв'язання цієї проблеми актуалізується утворенням системи електронних засобів суспільної взаємодії, що інтегрує у собі всі відомі засоби комунікації.

Метою статті є виявлення діяльнісних ознак трансформаційних перетворень у системі суспільної взаємодії в її історичній послідовності.

Для здійснення соціальної взаємодії й досягнення відповідної мети є необхідним оформлення повідомлення в будь-яку форму, що може бути передана в часі та просторі. Протягом розвитку суспільної взаємодії її форми змінювалися, відповідно до засобів передачі або обміну інформацією. З огляду на соціально-культурний прогрес людства, суспільна взаємодія набувала різних можливостей зберігання, обробки, передачі, впорядкування та розповсюдження комунікаційних повідомлень. Усі ці елементи, перетинаючись, доповнюючи один одного, створювали відповідний комунікаційний простір, що відповідав особливостям технологічного стану суспільства у різні історико-культурні періоди.

Питання взаємодії набули значного розвитку в кібернетичній та інформаційній наукових програмах. Фахівці посилаються на такі кібернетичні інтерпретації інтерактивності, до яких входять: процесуальне описування механізму зворотного зв'язку в живих і неживих системах; механізм адаптації системи до зовнішнього середовища, тобто обмін із середовищем, що призводить до внутрішньої взаємодії між елементами всередині самої системи; динамічна когнітивна взаємодія між знанням спостерігача та об'єктом, що спостерігається; складна мережа взаємодій як комплексна єдність; основні інтерактивні процеси на рівні ідей (знань) і суспільства (системи) [3]. Проводячи аналіз інтерпретацій інтерактивності, Д.В. Галкін відмічає, що кібернетичне уявлення про неї змінилося від суто технічного до біологічного і далі до когнітивно-соціального [3, 49].

Взаємодія між людьми здійснюється через фізичний контакт, спільну організацію просторового середовища, спільну групову або масову дію. Розвиток соціальної взаємодії відбувався на засадах збереження інстинктивних природних механізмів існування людини в трьох ракурсах: збереження виду (сексуальна поведінка, турбота про нащадків), збереження індивіда (задоволення голоду і спраги, пошук поживи, заготівля запасів тощо) та забезпечення більш або менш постійної безпеки (захист від поганих погодних умов, ворогів, роз'єднання з побратимами тощо).

У соціально-комунікаційній теорії структурування суспільної взаємодії проводить В.О. Ільганаєва, чітко визначаючи наявність у суспільній взаємодії форм: контакту, спілкування та комунікації, що виконують різні функціональні навантаження в ході формування суспільних відносин [4].

Досить довго в лінгвістичній науці, як відмічає Є.В. Клюєв, вважалося, що акт мов-

ної взаємодії є актом спілкування, але вже на початку XX ст. було зроблене відкриття додаткового відносно спілкування явища – контакту [5, 182]. Наявність додаткового елементу пов'язано з феноменом «неспілкування», що відкрило можливість вивчати контакт як окремий структурний елемент суспільної взаємодії. Тривалий час контакт не вивчався окремо, а лише в сукупності компонентів комунікаційного акту.

Ще раз варто звернутися до роботи Є.В. Клюєва, який наводить схему породження контакту в процесі акту взаємодії: акт спілкування – контакт – фатичний акт [5, 183]. За автором, у цій схемі виявляється, що «акт спілкування» і «фатичний акт» є видами мовної діяльності й вони відрізняються. Контакт розуміється як мовна взаємодія на тонкому рівні і контакт як мовна взаємодії поверхового типу.

Слід погодитися з автором, що існують мовні ситуації, в яких від комунікантів потрібен лише мовний контакт, – це сфера фатичних актів, та мовленнєві ситуації, які передбачають спілкування, – це сфера актів спілкування [5, 186].

Спілкування є вивченим видом суспільної взаємодії, про що існує загальноприйняте розуміння та спеціальні визначення цього процесу, що наближають його до структури суспільної взаємодії загалом [4, 232-236]. Спілкування розуміється як суспільно-зумовлений процес обміну думками та почуттями між людьми за допомогою вербальних засобів комунікації. До процесу спілкування входить:

– комунікативна складова (обмін, передання повідомлення);

– інтерактивна складова (організація взаємодії);

– перцептивна складова (процес сприйняття учасниками комунікації один одного, рівень розуміння повідомлення) [6].

Сучасний стан досліджуваності спілкування дозволяє здійснити його докладну типологію за різними ознаками, особливостями здійснення в різних умовах та станом учасників спілкування, з використанням різних комунікаційних каналів [7]. Додамо, якщо всі представники різних наукових спрямувань наводять подібні типологічні схеми, що мандрують з одного джерела до іншого, то ми обмежуємося лише посиланнями на існуючу літературу. Також ми враховуємо лише ті засади проявів спілкування як виду соціальної взаємодії, що торкаються питань взаємопов'язаності спілкування з розвитком засобів суспільної взаємодії, технологій, масштабу та його соціокультурних залежностей. Особливості проявів спілкування в системі суспільної взаємодії простежуються вже в ході аналізу еволюції комунікаційної культури суспільства [8].

Як незалежна форма соціальної взаємодії комунікація розглядається в межах соціально-комунікаційної теорії, соціології комунікацій [4; 5; 8; 9; 10; 11]. Саме в теорії соціальних комунікацій аргументується погляд на комунікативну систему як одну з базових форм соціального буття. Виявлення та вивчення операцій комунікаційної дії в системі суспільної діяльності означає відтворення системи суспільної взаємодії як результату вільного волевиявлення людей.

Існує певна узгодженість між фахівцями, які вивчають комунікаційні явища про те, що універсальним засобом зв'язку є мова [7, 105]. Тому можна сказати, що діяльнісні аспекти суспільної взаємодії виходять з необхідності впливу суб'єктів один на одного з використанням мови, з початку усної, а згодом і писемної.

Витоки вивчення комунікації беруть свій початок у вивченні поведінки тварин. Системи комунікації в природі зазвичай є первинними, вважаються примітивними, порівняно з людським спілкуванням, але в обох випадках вони є біологічно цілеспрямовані на спільну поведінку, адаптацію до середовища і регуляцію за допомогою сигналів [10].

Мова постає як сукупність мовленнєвих дій, розглядається як система знаків і правил, за допомогою яких відбувається кодування та декодування інформації. Аксіоматичним є положення про те, що мова – це знакова система. Кожен елемент культури в наш час взагалі сприймається як знак (Ю. Лотман). У кожному знаку є два елементи: що означає (матеріальна форма знака), означуване: соціальне значення; предметне значення (предмет) і смислове значення (спосіб); особистісний сенс. Тобто, в самій структурі комунікаційного акту закладено алгоритм, який піддається технологізації. Така технологізація відбува-

лася у становленні мови як мовлення і мови як писемності. Усна та письмова мови мають свої нормативні та методичні властивості, що протягом розвитку соціальної взаємодії отримали певного рівня технологізації. Цей аспект ще потребує свого спеціального розгляду. Етапи розгортання технологічної основи мови в її знаково-символьному виразі можна представити у послідовності: знаряддя праці як знаки, досвід володіння якими передавався від однієї людини до іншої; іконічні знаки (малюнки, жести) вже набули ознак техніки, якої навчалися індивіди, що взаємодіяли між собою; індексні знаки, що потребували певного консенсусу, однакового розуміння спільнот індивідів; символічні знаки, знаки людської мови (розмовна та писемна мови); писемність; друк; електронні засоби передачі інформації, сучасні інформаційні технології.

У мовній комунікації склалися певні форми мовної діяльності: монолог, діалог, полілог [8]. Відповідно до цього, складаються типи мовлення: монологічний тип, діалогічний та полілогічний.

Вербальна комунікація здійснюється через мову і вона є універсальним засобом передачі змісту повідомлень, вона є основою кодування і декодування інформації в комунікаційному процесі. Технології мовної комунікації трансформувалися, відповідно до соціально-культурних станів суспільної взаємодії.

Невербальна комунікація також не залишилася без змін. Особливого розвитку вона набула в системі образотворчої комунікації. Образотворчі комунікаційні засоби вважаються первинними формами у комунікаційних відносинах. У сучасній комунікаційній проблематиці вивчення художньої культури посідає одне з провідних місць у засвоєнні нового комунікаційного простору. В другій половині XX ст. поширилося використання терміна *комунікативна функція*. Цей термін стосувався багатьох галузей художньої культури. Особливу увагу, згідно з дослідженням Л.П. Воєводіної, дослідники приділяли семантичній спрямованості еволюції музичних форм [12]. Було чітко визначено такі складові елементи музичної комунікації, як розпізнання, запам'ятовування, порівняння, вивчення збігів та розбіжностей. Структурні прояви комунікаційної взаємодії з визначенням певних елементів комунікаційного процесу знаходять відображення також і в інших підсистемах: ЗМІ, літературі, театрі, кінематографі, телебаченні [8; 11; 13; 14; 15].

Ми дотримуємося точки зору, формулювання якої належить А.В. Соколову, про те, що усна комунікація для передачі змісту використовує природні вербальні та невербальні канали, посилені технічними засобами. Документальні канали користуються штучно створеними (вручну або за допомогою машин) матеріальними об'єктами, включаючи зображення, тексти, звукозаписи. Поява нового роду соціальної комунікації реалізує інші засоби відтворення комунікаційного процесу.

Розглядаючи історико-діяльнісні трансформації суспільної взаємодії, можна констатувати, що елементи комунікаційної діяльності виникли вже в стародавніх суспільствах. Уже невербальній комунікації як первинній формі суспільної взаємодії також властиві певні технологічні прийоми, що пов'язані з відтворенням ритуальних рухів, обрядових танців, богослужінь, створенні різноманітних уставів та регламентацій способу буття соціальних груп.

Глобальний комунікаційний простір сучасності формується як нові умови, нова соціальна реальність розповсюдження електронних зразків повідомлень, що мають мінливу властивість, не є стійкими в часі та просторі, але відтворюють змістовне наповнення існуючих соціальних зв'язків та відносин. У цьому просторі відбувається широкомасштабний процес трансформації звичних засобів комунікаційної взаємодії та зразків суспільної культури, що також стає ілюзорною і водночас реальністю в реальності. Технології суспільної взаємодії у будь-яких формах вимагають серйозної підготовки людини до існування в нових умовах володіння мовою мережевого простору.

Деякі фахівці стверджують, що мережева комунікація, яка стає найбільш поширеною та споживаною комунікацією, сприяє розширенню простору спілкування та комунікації [16]. Інтерактивність є головною властивістю комп'ютерних комунікаційних технологій з моменту їхньої появи і до сучасних мультимедіа. Але часто інтерактивність у комунікаційних системах використовується у вузькому

значенні реактивності та зворотного зв'язку як інструменту контролю [3].

В останні роки формується новий напрям семантико-комунікаційних досліджень у теорії комунікації [2; 3; 14; 16]. Поширюється точка зору на процес функціонування комунікаційної мови мережі як намагання подолання традиції друку [14]. Зазначається, що за нормальних умов комунікація може відбуватися з найбільшим ефектом при певній організації інформаційного ресурсу в мережі та його сприйняттям як певної цілісності, що відповідає цілісній картині всесвіту. Незважаючи на значну глибину й широту вивчення мови, проблемна ситуація зберігається, тому що в сучасному світі, коли спілкування все більше віртуалізується та візуалізується засобами мультимедіа, мова втрачає свої класичні смисл, зміст і форму. Сьогодні важливо визначитися в процесах трансформації мови в умовах становлення та функціонування системи соціальних комунікацій, перспективах збереження мови, зокрема літературної, яка становить один з основних пластів семіосфери сучасного суспільства.

Таке ставлення до розгляду процесу використання музичної мови і музичної свідомості повністю збігається із сучасними психологічними та психофізичними підходами до семіотичних досліджень інформаційно-комунікаційних процесів, що відбуваються в електронному мережевому середовищі. Головною проблемою при цьому лишається інтерпретація змістовного (смислового) і формального (знаково-символьного засобів комунікації). Двоїстість процесу сприйняття та обробки інформації розвинута в ході створення інформаційних систем штучного інтелекту, а також у втіленні проектів мультимедійних форм художньої комунікації, зокрема презентаційних [2; 3]. Важливим фактором модернізації та розвитку кінотехнологій, наприклад, вважається мистецтво мережевих презентацій. Вони розглядаються як варіант розвитку традицій образного мистецтва, зокрема екранних мистецтв [16]. Такі самі питання постають і при аналізі художнього тексту як явища іншої форми соціальної комунікації – писемної [13].

Д.В. Галкін наводить аналіз історико-культурних теоретичних праць із питань техно-художньої гібридизації як однієї з фундаментальних тенденцій культурної динаміки XX ст. [3]. Взаємодія мистецтва та технології розглядається автором з точки зору технологізації мистецтва та естетизації комунікаційних технологій на початку XXI ст. Можна додати, що зміна засобів спілкування або комунікації є не лише наслідком технологічних трансформацій, але і потребою часу вдосконалення суспільної свідомості, чинником зміни засобу відображення нової реальності, зокрема віртуальної.

У процесі аналізу трансформації історико-діяльнісних засад формування комунікаційних технологій формуються уявлення про історичну закономірність змін засобів і відповідно технологій, відтворення різних типів і видів суспільної взаємодії на різних рівнях її здійснення та в різних умовах її виникнення. Мається на увазі послідовність, що містить у собі первинні форми взаємодії у вигляді контактів, спілкування і комунікації. Відокремити їх один від одного в структурі суспільної взаємодії можливо лише за умов використання системних ознак комунікаційної діяльності, яка постає в своїй еволюції як суспільно-історична практика. У результаті взаємодії комунікаційних функцій, що притаманні різним видам суспільної взаємодії, відображається зміст, структура, контекст, сприйняття, цілі, форми взаємодії як комунікаційного процесу.

Як відомо, в сфері соціальних комунікацій діє закон кумуляції комунікаційних каналів, що був сформульований А.В. Соколовим [17]. Відповідно до цього закону, наступні комунікаційні канали не знищують попередні абсолютно, але доповнюють один одного. Виходячи з ситуації, яку ми спостерігаємо у віртуальному комунікаційному просторі з використанням комунікаційних технологій, можемо додати, що вони сприяють розкриттю інтерактивного потенціалу, який міститься в єдиній системі соціальних комунікацій інформаційного суспільства.

Отже, послідовна зміна засобів суспільної взаємодії у будь-якій формі наслідувала техніку і технології здійснення контакту, спілкування і комунікаційних актів, що відповідали соціально-культурним епохам в їхніх трудовому, виробничому, науковому, соціально-

психологічному, організаційному та інших вимірах. Сукупність соціокультурних факторів, що знаходили відображення у формах господарської діяльності, мистецтві або мистецьких практиках, державно-адміністративних системах, традиціях буття, освіти та виховання людей створювали підґрунтя та слугували чинниками виникнення відповідних інструментів встановлення зв'язків, підтримки взаємодії, створення систем збереження та наслідування інформації та знань, що вироблялися суспільством.

Розвиток суспільної взаємодії на початковому етапі формувався на основі інтонаційно-смислового засобу комунікаційної взаємодії як потенційної передоснови комунікації, а потім знаково-символьних засобів взаємодії, як основи розгортання соціальних форм суспільної взаємодії за ознаками: форм взаємодії, форм організації, засобу здійснення, техніки відтворення змісту. Цей процес базується на трансформації всіх елементів комунікаційного процесу. Відповідно до цього, виникає потреба в подальших дослідження факторів, особливостей прояву комунікаційного процесу в електронну епоху, а також змін у структурі соціально-комунікаційної діяльності як у цілому, так і в її підсистемах.

Використані джерела

1. Степанов Ю.С. Семиотика / Ю.С. Степанов. – М. : Наука, 1971 – 145 с.

2. Тюлюпова Л.Д. Некоторые особенности и проблемы применения современных методик коммуникативного аудита / Л.Д. Тюлюпова, Л.В. Нургалеева // Гуманитарная інформатика : сб. статей / под ред. Г. В. Можаевой. – Томск, Изд-во Том. ун-та, 2005. – С. 89-96.

3. Галкин Д.В. Техно-художественные гибриды или искусство, политика и цифровые технологии в культурной динамике второй половины XX века / Д.В. Галкин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://huminf.tsu.ru/jurnal/files/vol5/5-galkin.pdf. – Заголовок з екрана.

4. Ильганаева В.А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В.А. Ильганаева. – Х., КП «Городская типография», 2009. – 392 с.

5. Клюев Е.В. Речевая коммуникация : учеб. пособ. / Е.В. Клюев. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.

6. Золяк В.В. Функціональні характеристики контентної конвергенції засобів масової комунікації : автореф. дис ... канд. наук із соц. комунікацій / В.В. Золяк // Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2009. – 16 с.

7. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С. Бацевич. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 342 с.

8. Соколов А.В. Введение в теорию социальной коммуникации / А.В. Соколов. – СПб. : СПбГУП, 1996. – 319 с.

9. Луман Н. Теория общества / Н. Луман // Теория общества. Фундаментальные проблемы. – М., 1999. – 413 с.

10. Кашкин В.Б. Введение в теорию коммуникации : учеб. пособие / В.Б. Кашкин. – М. : Флинта; Наука,2013. – 224 с.

11. Конецкая В.П. Социология коммуникации : учебник / В.П. Конецкая. – М. : Международный университет бизнеса и управления. – 1997. – 304 с.

12. Воеводина Л.П. Теория музыкальной коммуникации (в теоретическом наследии В.В. Медушевского) / Л.П. Воеводина // Філософські дослідження : збірник наукових праць. Вип. № 12, Ч. 1, 2010. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: http://archive.nbuv.gov.ua /portal/ soc_gum/ mz/2010_17/17.pdf. – Заголовок з екрана.

13. Біличенко О.Л. Художня література в інформаційно-комунікаційному просторі сучасності / О.Л. Біличенко. – Слав'янськ : СДПУ, 2012. – 351 с.

14. Бродецкий А.Я. Внеречевое общение в жизни и в искусстве. Азбука молчания / А.Я. Бродецкая. – М. : Владос, 2000. – 192 с.

15. Різун В.В. Теорія масової комунікації : підручник / В.В. Різун. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 260 с.

16. Нургалеева Л.В. Искусство сетевых презентаций в свете интерпретационной эстетики / Л.В. Нургалеева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/2/nurg.htm. – Заголовок з екрана.

17. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособие / А.В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 461 с.

References transliterated

1. Stepanov Iu.S. Semiotika / Iu.S. Stepanov. – M. : Nauka, 1971 – 145 p.

2. Tiuliupova L.D. Nekotorye osobennosti i problemy primeneniia sovremennykh metodik kommunikativnogo audita / L.D. Tiuliupova, L.V. Nurgaleeva ; pod red. G.V. Mozhaevoi // Gumanitarnaia informatika : sb. statei. – Tomsk, Izd-vo Tom. un-ta, 2005. – P. 89-96.

3. Galkin D.V. Tekhno-khudozhestvennye gibridy ili iskusstvo, politika i tsifrovye tekhnologii v kul'turnoi dinamike vtoroi poloviny XX veka / D.V. Galkin. – [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu: URL: http://huminf.tsu.ru/jurnal/files/vol5/5-galkin.pdf. – Zagolovok z ekrana.

4. Il'ganaeva V.A. Sotsial'nye kommunikatsii (teoriia, metodologiia, deiatel'nost') : slovar'-spravochnik / V.A. Il'ganaeva. – Kh., KP «Gorodskaia tipografiia», 2009. – 392 p.

5. Kliuev E.V. Rechevaia kommunikatsiia : ucheb. posob. / E.V. Kliuev. – M. : RIPOL KLASSIK, 2002. – 320 p.

6. Zoliak V.V. Funktsionalni kharakterystyky kontentnoi konverhentsii zasobiv masovoi komunikatsii : avtoref. dys. ... kand. nauk iz sots. komunikatsii / V.V. Zoliak // Kyiv. Nats. un-t im. T. Shevchenka, In-t zhurnalistyky. – K., 2009. – 16 p.

7. Batsevych F.S. Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky : pidruchnyk / F.S. Batsevych. – K. : Vyd. tsentr «Akademiia», 2004. – 342 p.

8. Sokolov A.V. Vvedenie v teoriiu sotsial'noi kommunikatsii / A.V. Sokolov. – SPb. : SPbGUP, 1996. – 319 p.

9. Luman N. Teoriia obshchestva / N. Luman // Teoriia obshchestva. Fundamental'nye problemy. – M., 1999. – 413 c.

10. Kashkin V.B. Vvedenie v teoriiu kommunikatsii : ucheb. posobie / V.B. Kashkin. – M. : Flinta; Nauka, 2013. – 224 p.

11. Konetskaia V.P. Sotsiologiia kommunikatsii : uchebnuk / V.P. Konetskaia. – M. : Mezhdunarodnyi universitet biznesa i upravleniia. – 1997. – 304 p.

12. Voevodina L.P. Teoriia muzykal'noi kommunikatsii (v teoreticheskom nasledii V.V. Medushevskogo) / L.P. Voevodina // Filosofski doslidzhennia : zbirnyk naukovykh prats. Vyp. № 12, Ch. 1, 2010. – [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: URL: http://archive.nbuv.gov.ua /portal/ soc_gum/ mz/2010_17/17.pdf. – Zaholovok z ekrana.

13. Bilychenko O.L. Khudozhnia literatura v informatsiino-komunikatsiinomu prostori suchasnosti / O.L. Bilychenko. – Sloviansk : SDPU, 2012. – 351 p.

14. Brodetskii A.Ia. Vnerechevoe obshchenie v zhizni i v iskusstve. Azbuka molchaniia / A.Ia. Brodetskaia. – M. : Vlados, 2000. – 192 p.

15. Rizun V.V. Teoriia masovoi komunikatsii : pidruchnyk / V.V. Rizun. – K. : Vydavnychyi tsentr «Prosvita», 2008. – 260 p.

16. Nurgaleeva L.V. Iskusstvo setevykh prezentatsii v svete interpretatsionnoi estetiki / L.V. Nurgaleeva. – [Elektronnii resurs]. – Rezhim dostupu: URL: http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/2/nurg.htm. – Zagolovok z ekrana.

17. Sokolov A.V. Obshchaia teoriia sotsial'noi kommunikatsii : ucheb. posobie / A.V. Sokolov. – SPb. : Izd-vo Mikhailova V.A., 2002. – 461 p.

УДК 004.65

О.А. Саприкін

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ Й ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

У статті здійснюється спроба визначення нових форм і технологій інформаційної війни путінського режиму проти України. Описані деякі інструменти і системи інформаційної війни, їхнє використання на інформаційному просторі України. Запропоновані деякі міри запобігання та безпеки.

Ключові слова: *інформаційна експансія, інформаційна війна, фейк, «міністерство правди», симулякр.*

А.А. Сапрыкин

ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЫ И ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ

В статье предпринимается попытка определения новых форм и технологий информационной войны путинского режима против Украины. Описаны некоторые инструменты и системы информационной войны, их использование на информационном пространстве Украины. Предложены некоторые меры предупреждения и безопасности.

Ключевые слова: *информационная экспансия, информационная война, фейк, «министерство правды», симулякр.*

O.A. Saprikin

INTERNET RESOURCES AS A TOOL OF INFORMATION WAR AND INFORMATION SECURITY OF UKRAINE

This article is an attempt to identify new forms and technology of information war Putin regime against Ukraine. Describe some of the tools and information warfare systems, their use in the information space of Ukraine. The proposed some measures of prevention and safety.

Keywords: *a information expansion, a information warfare, a fake, the «Ministry of Truth», a simulacrum.*

Зважаючи на драматичні події на сході України, ведення проти України військових дій сусідньою державою, ігнорування нею основних положень міжнародного права і своїх зобов'язань, не можна не проаналізувати хоча б деякі моменти у цій війні, визначити нові її форми та принципи ведення інформаційної війни проти України.

І в минулі часи, і зараз викликають інтерес публікації вчених, практиків, політиків, в яких здійснювалася та здійснюється спроба осмислити процеси в інформаційній галузі, які спостерігаються кілька останніх десятиліть. Нові методи ведення інформаційної війни викликали до застосування нові інструменти її реалізації, які потребують ретельного вивчення, як і різновиди інформвійни, характерні особливості тощо.

Елементи інформаційної війни можна знайти навіть у добіблейських джерелах (звернення давніх греків до своїх богів з метою закликання громадян на захист міст. Великий Франсіско Гойя малював звірства французьких солдат тощо.

Основні принципи ведення інформаційної війни сформувалися під час Другої світової війни (ДСВ). Всі сторони намагалися, з одного боку, вплинути на власне населення з метою підвищення його мотивації, продуктивності праці, ентузіазму, закликати стійкості, героїзму тощо, а з другого – вплинути на армію та цивільне населення супротивника.

© *Саприкін О.А.*

Гітлеризм зробив ставку на руйнування ідентифікації людей. Деякі народи гітлерівці визнали «неповноцінними» і такими, що підлягали знищенню. На окупованих територіях населення під страхом страти не мало права слухати радіопередачі. В самій гітлерівській Німеччині населення мало використовувати малопотужні радіоприймачі, не здатні приймати інформацію з-за кордону.

Міністром пропаганди Третього рейху Й. Геббельсом були сформульовані основні принципи ведення інформаційної війни. В першу чергу – знищення національних культур і роз'єднання спільнот. Ведення інформаційної війни, на думку Й. Геббельса, передбачає відмову від гуманізму й естетики, відмову від об'єктивності заради суб'єктивності, спрямованість на маси, а не на культурну еліту, використання чуток, фальсифікованих документів, відвертої брехні.

Після Другої світової війни інформаційні війни набули певного імпульсу, стали інструментом «холодної війни», отримали суттєве технологічне озброєння.

Сторони, які додержувалися різних ідеологічних принципів, використовували інформаційний простір іншої сторони для пропагування своїх ідей, і оберігання власного простору від впливу ззовні – використовувалися т. зв. «глушилки» – шумотрони, генератори радіохвиль надвисокої частоти, державна цензура, спеціальні інформаційні технології. Інший приклад – Директива Ради національної безпеки США 20/1 від 18 серпня 1948 р., в якій зазначалося, що її «мета стосовно Росії в мирний час – інформаційною активністю й будь-якими іншими наявними ... засобами підірвати міф, за допомогою якого люди, віддалені від російського військового впливу, утримуються в підпорядкуванні Москві» [8].

Як зазначив У. Черчилль, «У військовий час правда є настільки дорогоцінністю, що її повинен охороняти цілий загін брехні» [7, 237].

Сучасні автори відзначають, що інформаційна війна стала не просто складовою протистояння або «гарячої» війни, а й самостійним явищем.

Відомий український фахівець, радник Президента України, директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України, професор В.П. Горбулін вважає, що проти України використовуються абсолютно новітні технології інформаційної війни. Ці технології академік В.П. Горбулін називає «війною смислів». Для ретрансляції цих смислів задіяна вся множина каналів донесення інформації. Цією інформацією і водночас основним структурним елементом у інформаційній війні і є симулякри.

Серед прикладів таких симулякрів академік В.П. Горбулін наводить такі програмуючі пропагандистські штампи, як «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розіп'яті хлопчики», використання Україною заборонених озброєнь. Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів – замінити об'єктивне уявлення цільових груп про характер конфлікту «інформаційними фантомами», необхідними агресору.

При цьому інформаційний фронт … розгортається відразу на кількох напрямках: 1) серед населення в зоні конфлікту; 2) серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, проте територія якої не охоплена конфліктом; 3) серед громадян країни-агресора і 4) серед міжнародної спільноти [6].

Іншим інструментом інформаційної війни є дегуманізація супротивника, використання пропагандистських штампів і принижуючих визначень («київська хунта», «укропи»). Дегуманізація євроспрямованої України – характерний прийом сучасного режиму в РФ, спрямованого на формування позитивного ставлення в громадян до державного терору. Влада таким чином домагається того, щоб населення не відчувало до репресованих противників режиму ніякої жалості й інших людських почуттів. Адже, які можуть бути людські почуття до «нелюдів», «п'ятої колони», «націонал-зрадників». Досить згадати, що Голокост у Німеччині випереджало формування ставлення до євреїв, як до «недолюдей»; терор 37-38 рр. у СРСР супроводжувався пропагандистською кампанією проти «ворогів народу», «троцькістсько-зінов'євських банд» – використовувалися такі визначення, як «виродки», «павуки», «змії» тощо [4, 3].

З урахуванням історії та географічного розташування України можна впевнено передбачити інформаційну експансію з боку

Російської Федерації (наявність багатьох російських друкованих видань, телепрограм на інформаційному ринку України), а в деяких випадках – і з боку інших країн. Відомий український учений і журналіст В. Карпенко попереджав, що «українське телебачення і радіо та московське про одну й ту саму подію нерідко розповідають по-різному. Ні дивуватися з цього, ні тим більше обурюватися цим не варто: українське телебачення має виражати інтереси української держави, московське ж – російської, а вони, як відомо, не збігаються. А от дивуватися та обурюватися тим, що чужоземний інформатор використовує наш національний інформаційний простір в інтересах своєї держави, варто і потрібно» [2].

Сучасність підтверджує розробку та використання нових методів ведення інформаційної війни і використання вже відомих і апробованих.

Наприклад, російський учений, доктор психологічних наук, професор Британської школи соціально-економічних досліджень Ю.В. Громико говорить про «війни за свідомість», де головний удар знову, як і в роки ДСВ, наноситься по ідентичності людей, і інформаційний вплив направлено на підрив ідентичності, єдності, довіри всередині спільноти, єдності людей і влади, довіри людей до влади. Ю.В. Громико, аналізуючи дослідження інших учених, доводить, що в сучасному інформаційному суспільстві управління ідентичністю людей стає турботою генеральних штабів, спецслужб, розвідувальних мереж і т. ін.

Останнього року ведення інформаційної війни відчула на собі Україна, причому в особливо цинічній і неправдивій формі.

Причиною є, з одного боку, невдала, іноді відверто зрадницька національна політика в Україні, впроваджена вітчизняним політикумом: поділ України на Схід і Захід, недалекоглядне ставлення деяких політиків в Україні до мов національних меншин, відверті спекуляції щодо вживання російської мови на Сході України, політичні ігри з ідентифікацією громадян держави, корупція, загальна бідність і відсутність перспектив, ігри з європейським вибором України.

З другого боку, бажання путінського режиму в Росії повернути Україну до власної зони впливу, підтримка екстремістських угруповань в Україні, шалена й абсолютно безпардонна пропаганда. Недарма В. Путін визначив нацистського злочинця Й. Геббельса як талановиту людину, яка досягала свого [3].

Не секрет, що сьогодні методи ведення інформаційної війни перетнули офлайнові форми реалізації й опанували інтернет: інтернет-ЗМІ, соціальні мережі, блоги, спеціально створені інтернет-ресурси з фальсифікованою інформацією.

Зважаючи, що інтернет, в основному, відвідує молодь і люди, які зараз визначають євроінтеграційні намагання України, спецслужби Росії задіяли величезний апарат для створення інформаційного тиску на власне населення, на населення Сходу України, країн Євросоюзу.

Важливим транскордонним простором ведення інформаційного протиборства стала мережа Інтернет. Різні реальні та уявні «хактивісти», «кіберпартизани», «кіберополчення», а також спеціальні підрозділи різних відомств із ведення протистояння в інтернет-просторі стають важливим елементом кібератак, а також проведення спеціальних психологічних операцій у соціальних мережах та мережі Інтернет у цілому.

Із метою цілеспрямованого впливу в Петербурзі створено т. зв. «Товариство з обмеженою відповідальністю» інтернет-Дослідження», яке серед працівників набуло назви «Міністерство правди» (за Оруелом).

Щодня численний апарат «Міністерства правди» здійснює цілодобову роботу за комп'ютерами: блоги в «Живому журналі», повідомлення (пости) в соціальних мережах, в основному – «ВКонтакте», як головному подібному місці збору персональної інформації для спецслужб. Відповідним чином влаштовано структуру «Міністерства правди»: відділи блогосфери, технічних завдань, коментування новин у російських і зарубіжних ЗМІ, підрозділ монтування графічних зображень. Подібні завдання виконують також «Невські новини», «Федеральне агентство новин», «Економіка сьогодні», «Народні новини» та низка інших. Серед головних завдань подібних організацій − створення позитивного образу В. Путіна, С. Шойгу, Д. Медведєва та інших російських чинов-

ників і негативного – України, Америки, Європейського Союзу та російської опозиції.

Принцип дії «Мінправди» – створення під кожною новиною в провідних виданнях значної кількості коментарів, де будь-яка думка, альтернативна владній, подається як провокація, фальсифікація тощо. Наприклад, убивство відомого російського опозиціонера Б. Нємцова подавалося «Міністерством правди» як піар опозиції, потім – злочин спецслужб США, в подальшому йшлося про т. зв. «український слід». Відповідно до вимог наступного ТЗ, розхвалюється політика президента Путіна, повідомляється про його висловлення співчуття матері Бориса Нємцова.

Подібні установи працюють і з українськими громадянами. Наприклад, у соціальних мережах українськими інтернет-ЗМІ та вітчизняними недолугими «ентузіастами» створюється та поширюється фальсифікована інформація. Прикладом може бути повідомлення про надання Збройним Силам України (ЗСУ) значної кількості сучасних озброєнь та інформація на кшталт «Одночасно з нанесенням військового удару Росія буде відключена від SWIFT, а рахунки всього вищого керівництва Росії та «довірених гаманців» будуть заморожені.

Після нанесення військового удару по російських військах на Донбасі та в Ростові, Путіну буде висунутий ультиматум» [5] тощо. Іншим прикладом поширюваного Інтернет-ЗМІ симулякру може бути інформація про начебто здійснену заяву головнокомандувача військ НАТО про можливий удар по російським військам в Україні [1].

Як правило, інформацію подібного роду розповсюджують або невідомі спільноті ресурси, як Антикорупційний портал із самопроголошеним статусом «Національний», або ресурси, DNS-адреса яких (http:\\www.censoru.net) майже не відрізняється від назви відомого і цитованого ресурсу (http:\\www.censor.net).

Для визначення подібних «вкидань» і «зливання» інформації, інтернет-спільнота запропонувала та використовує термін *фейк* (від англ. *fake – підробка, фальшивка*) – фальсифікація, підробка, те, що виглядає як справжнє, хоча таким не є. Фейками також можуть бути облікові записи в соціальних мережах, сторінки або сайти зі змістом, схожим на основний сайт.

Як видно з наведеного – інформаційна війна вже не є додатком до якихось агресивних дій – «холодної» чи «гарячої» війни. Цього разу ми маємо відповісти на виклик, в основі якого не тільки реваншистська політика путінського режиму, а й новітні інформаційні, психологічні та маніпуляційні технології сучасності, на кшталт «гібридної війни». На сьогодні інформаційна війна є самостійним і достатнім процесом досягання цілей «іншими засобами».

Активно задіяні електронні медіа та соціальні мережі, де акцент зроблено не тільки на створення власного контенту, але й на створення фону повідомлення в інтернет-ЗМІ: інтернет перенасичено політологами, експертами та їхніми висновками та коментарями.

З'являється нова термінологія. Якщо поняття «фейк» описано вище, то термін «російський бот» був уперше використаний в Україні 2007 р. для опису атаки на новини про демократичні партії європейського спрямування перед черговими виборами у Верховну Раду України. Експеримент був успішним і з 2009 р. система почала працювати на постійній основі в режимі 24/7.

Ці й інші подібні недружні дії на українському інформаційному просторі вимагають від нашої держави не простого реагування або, навіть, передбачення подій. Сьогодні в навчальних закладах необхідно готувати фахівців з ведення інформаційної війни, впровадження контрзаходів, контрпропаганди. Українська держава повинна негайно наростити свою інформаційну присутність в інформаційному просторі інших країн, передусім – у Євросоюзі та прикордонних країнах.

Необхідно, щоб українські правові системи зверталися до міжнародних судів зі звинуваченнями на розповсюдження неправдивої інформації; слід активно викривати політбрехню з Росії, розповсюджувати інформацію про неї, виставляючи російські інформаційні структури в їхньому реальному світі.

Україні й українцям треба перестати бути жертвою та використовувати мирні, але наступальні акції й технології:

- максимально поширити, особливо у РФ, інформацію про загиблих росіян;

• максимально поширювати інформацію про нагороджених українських військових, створення навколо них певного іміджу командира-захисника, солдата-захисника, створити «пантеон героїв» в інтернеті («танкіст знищив три танки», «військові захопили Т-72 разом з екіпажем»);

• в першу чеченську кампанію керівництво Ічкерії ЗМІ змінили громадську думку, друкуючи списки полонених із зазначенням громадянства, влаштовувалися показові акції видачі полонених родичам на своїй території. Люди приїдуть в Україну і побачать ситуацію на власні очі. У випадку репресій з боку ФСБ, буде створений відповідний інформаційний привід для відповідних дій на інформаційному просторі;

• необхідно використовувати досвід інших країн: відчуваючи небезпеку застосування інформаційної війни проти себе, президент республіки Білорусь О.Г. Лукашенко запровадив прес-тури регіональних ЗМІ та мережевих ресурсів. Цей захід дав значний позитивний ефект при мінімальних витратах;

• необхідно через українські ЗМІ максимально створювати некомфортну психологічну атмосферу для путінського електорату. Ця аудиторія звикла відчувати себе громадянами «великої держави», «імперії», і, отже, іронія, сарказм, критика російської влади створюють незручність, когнітивний дисонанс. Необхідно максимально поширювати інформацію про агресивність російської влади, її корумпованість, зневажливе ставлення до власного народу і міжнародного права, продажність влади. В даному випадку не можна розпорошуватися на значну кількість об'єктів висміювання та критики. Такі інформаційні заходи підривають віру росіян в успішність політики Путіна.

Головне – це наша активність, єдність, віра в успіх. Слава Україні!

Використані джерела

1. Главнокомандующий группы войск НАТО заявил о возможности удара ВВС США по скоплению российских войск в Украине [Электронный ресурс] : Национальный антикоррупционный портал / Комитет по противодействию коррупции в органах власти. – Електрон. данные, 2015. – Режим доступа: http://antikor.com.ua/articles/27213-glavnokomandujushchij_gruppy_vojsk_nato_zajavil_o_ vozmohnosti_udara_vvs_ssha_po_skopleniju_rossijski. – Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 15.02.2015. – Мова: рос.

2. Карпенко В. Інформаційний простір як чинник національної безпеки України [Електрон. ресурс] / В. Карпенко // Українознавство. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=76 – 22.03.2008. – Загол. з екрана. – Мова : рос. – Перевірено : 19.01.2012

3. Президент РФ рассказал представителям еврейских общин о своей борьбе с нацизмом [Электронный ресурс] : Офиц. сайт Российского новостного портала Главред – Электрон. данные. – 2014. – Режим доступа: http://glavred.info/mir/putin-pohvalil-gebbelsa-on-byl-talantlivym-chelovekom-i-dobivalsya-svoego-284610.html /. – Название с титул. экрана. – Обновляется часто ; последнее обновление : 17.03.2015. – Языки: рус.

4. Процесс троцкистско-зиновьевского центра // Правда. − № 230 (6836). − 21.08.1936. – С. 3.

5. Решение о поставках оружия США принято. Оружия дадут очень много, гораздо больше, чем ожидалось ранее [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт ресурсу «Цензору.нет» / Цензору.нет – Електрон. дані, 2015. – Режим доступу: http://censoru.net/politika/1995-reshenie-o-postavkah-oruzhiya-ssha-prinyato-oruzhiya-dadut-ochen-mnogo-gorazdo-bolshe-chem-ozhidalos-ranee.html. – Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 15.02.2015. – Мова: рос.

6. Россия ведет против Украины «войну смыслов» с использованием симулякров – Горбулин [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт газети «Дзеркало тижня» / ЗН – Електрон. дані, 2015. – Режим доступу: http://zn.ua/UKRAINE/rossiya-vedet-protiv-ukrainy-voynu-smyslov-s-ispolzovaniem-simulyakrov-gorbulin-164981_.html. – Назва з титул. екрана. – Коригується часто ; останнє оновлення : 15.02.2015. – Мова: укр., рус., англ.

7. Черчилль У. Вторая мировая война: В 3-х кн. Кн. 3. Т. 5: Кольцо смыкается; Т. 6: Триумф и трагедия / У. Черчилль ; сокр. пер. с англ. – СПб : Альпина нон-фикшн, 2010. – 750 с. – С. 237.

8. Thomas H. Etzold and John Lewis Gaddis, eds., Containment : Documents on American Policy and Strategy, 1945-1950 / H. Thomas. – N-Y : Columbia University Press, 1978.

References transliterated

1. Glavnokomanduiushchii gruppy voisk NATO zaiavil o vozmozhnosti udara VVS SShA po skopleniiu rossiiskikh voisk v Ukraine [Elektronnii resurs] : Natsional'nyi antikorruptsionnyi portal / Komitet po protivodeistviiu korruptsii v organakh vlasti. – Elektron. dannye, 2015. – Rezhym dostupa: http://antikor.com.ua/articles/27213-glavnokomandujushchij_gruppy_vojsk_nato_zajavil_o_ vozmohnosti_udara_vvs_ssha_po_skopleniju_rossijski. – Nazva z tytul. ekrana. – Koryhuietsia chasto ; ostannie onovlennia : 15.02.2015. – Mova: ros.

2. Karpenko V. Informatsiinyi prostir yak chynnyk natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Elektron. resurs] / V. Karpenko // Ukrainoznavstvo. – Elektron. tekst. danni. – Rezhym dostupu: http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=76 – 22.03.2008. – Zahol. z ekrana. – Mova : ros. – Perevireno : 19.01.2012

3. Prezident RF rasskazal predstaviteliam evreiskikh obshchin o svoei bor'be s natsizmom [Elektronnyi resurs] : Ofits. sait Rossiiskogo novostnogo portala Glavred – Elektron. dannye. – 2014. – Rezhim dostupa: http://glavred.info/mir/putin-pohvalil-gebbelsa-on-byl-talantlivym-chelovekom-i-dobivalsya-svoego-284610.html /. – Nazvanie s titul. ekrana. – Obnovliaetsia chasto ; poslednee obnovlenie : 17.03.2015. – Iazyki: rus.

4. Protsess trotskistsko-zinov'evskogo tsentra // Pravda. − № 230 (6836). − 21.08.1936. – P. 3.

5. Reshenie o postavkakh oruzhiia SShA priniato. Oruzhiia dadut ochen' mnogo, gorazdo bol'she, chem ozhidalos' ranee [Elektronnyi resurs] : ofits. veb-sait resursu «Tsenzoru.net» / Tsenzoru.net – Elektron. dani, 2015. – Rezhym dostupu: http://censoru.net/politika/1995-reshenie-o-postavkah-oruzhiya-ssha-prinyato-oruzhiya-dadut-ochen-mnogo-gorazdo-bolshe-chem-ozhidalos-ranee.html. – Nazva z tytul. ekrana. – Koryhuietsia chasto ; ostannie onovlennia : 15.02.2015. – Mova: ros.

6. Rossiia vedet protiv Ukrainy «voinu smyslov» s ispol'zovaniem simuliakrov – Gorbulin [Elektronnyi resurs] : ofits. veb-sait hazety «Dzerkalo tyzhnia» / ZN – Elektron. dani, 2015. – Rezhym dostupu: http://zn.ua/UKRAINE/rossiya-vedet-protiv-ukrainy-voynu-smyslov-s-ispolzovaniem-simulyakrov-gorbulin-164981_.html. – Nazva z tytul. ekrana. – Koryhuietsia chasto ; ostannie onovlennia : 15.02.2015. – Mova: ukr., rus., anhl.

7. Cherchill' U. Vtoraia mirovaia voina: V 3 kn. Kn. 3. T. 5: Kol'tso smykaetsia; T. 6: Triumf i tragediia / U. Cherchill' ; sokr. per. s angl. – SPb : Al'pina non-fikshn, 2010. – 750 p. – P. 237.

8. Thomas H. Etzold and John Lewis Gaddis, eds., Containment : Documents on American Policy and Strategy, 1945-1950 / H. Thomas. – N-Y : Columbia University Press, 1978.

УДК 007:304:001+378.095

О.О. Ткаченко

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розкрито підходи до визначення поняття «позиціонування», звернено увагу на його багатозначність та співвідношення з поняттям «брендинг», що розглядається як процес, який включає в себе позиціонування, з'ясовано особливості позиціонування вищих навчальних закладів, позиціонування розглянуто як елемент комунікативної стратегії, що є основою залучення споживачів освітніх послуг та партнерів, наведено визначення поняття «позиціонування» відомих дослідників, вказано на необхідність пошуку нових можливостей і напрямів позиціонування освітніх установ як елемента комунікаційної стратегії.

Ключові слова: *позиціонування, брендинг, маркетинг, комунікативні стратегії, освітні послуги, вищі навчальні заклади.*

О.А. Ткаченко

СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ПОЗИЦИОНИРОВАНИЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье раскрыты подходы к определению понятия «позиционирование», обращено внимание на его многозначность и соотношение с понятием «брендинг», что рассматривается как процесс, который включает в себя позиционирование, выяснены особенности позиционирования высших учебных заведений, позиционирование рассмотрено как элемент коммуникативной стратегии, что является основой привлечения потребителей образовательных услуг и партнеров, приведены определения понятия «позиционирование» известных исследователей, указано на необходимость поиска новых возможностей и направлений позиционирования образовательных учреждений как элемента коммуникационной стратегии.

Ключевые слова: *позиционирование, брендинг, маркетинг, коммуникативные стратегии, образовательные услуги, высшие учебные заведения.*

O.A. Tkachenko

ESSENCE AND FEATURES OF POSITIONING HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

In the article the approaches to the definition of «positioning», drawn attention to its multiple meaning and value to the concept of «branding», seen as a process that involves positioning, positioning The features of higher education institutions, positioning considered as an element of communication strategy which is the basis of education services to attract customers and partners are the definition of «positioning» prominent researchers indicated the need to find new opportunities and directions positioning of educational institutions as part of the communication strategy.

Keywords: *positioning, branding, marketing, communication strategies, educational services, higher education institutions.*

© *Ткаченко О.О.*

В умовах жорсткості конкурентних процесів у сфері вищої освіти та активізації інноваційної діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ) особливої актуальності набуває питання позиціонування ВНЗ як елемента їхньої комунікативної стратегії. Остання є основою для залучення споживачів освітніх послуг та партнерів, сприяючи тим самим стабільному розвитку ринку освітніх послуг. При цьому реалізація освітніми установами комунікативних стратегій повинна слугувати додатковим інструментом стратегічного розвитку території базування ВНЗ. У такій ситуації розгляд питань позиціонування ВНЗ набуває особливої актуальності, спонукаючи як до комплексного розроблення даної проблематики, так і до вироблення відповідних рекомендацій з вирішення низки проблем розвитку ринку освітніх послуг.

Загальні питання теорії позиціонування та брендингу викладені в працях Д. Аакера, М. Васильєвої, Ф. Котлера, Е. Райса, Дж. Траута та ін. [1; 6; 17; 25]. Проблеми, пов'язані з роллю маркетингу в розвитку комунікацій на ринку освітніх послуг, і питання розробки комунікаційних стратегій порушувалися в працях С. Дацюка, О. Жердєвої, Д. Лапигіна та інших учених [9; 12; 18]. У працях Е. Голубкова, О. Петюшкіна, А. Семенової, Д. Таганова, М. Шеховцова [8; 20; 23; 24; 27] та інших були висвітлені специфічні питання маркетингу вищих навчальних закладів у середовищі інтернету. Незважаючи на відносно високу міру розробленості окремих питань позиціонування ВНЗ, дана проблематика досліджена все ж недостатньо, що обумовлює необхідність з'ясування сутності позиціонування ВНЗ, а також пошуку нових можливостей і напрямів позиціонування освітніх установ як елемента комунікаційної стратегії. У межах даної статті варто зосередитися на самому понятті позиціонування, його сутності та особливостях.

Термін *позиціонування* з'явився у 1940-і рр., однак спочатку не використовувався як самостійна категорія, розглядаючись лише як елемент комплексу маркетингу, поряд із такими його складовими, як ціноутворення, товарна політика тощо. В даний час за кількістю згадувань у спеціальній пресі цей термін стрімко займає лідируючі позиції, попри те, що й досі відсутнє загальноприйняте його визначення. Одні вчені розглядають позиціонування як інструмент маркетингу, поряд із методами та засобами просування товару на ринок, другі вважають, що позиціонування – це необхідна умова ефективного функціонування компанії на сучасному ринку і що без нього компанія не може ні функціонувати, ні розвиватися. Апологети цього підходу стверджують, що лише постійне визначення ролі компанії відносно споживачів і конкурентів може бути запорукою успіху.

Деякі аналітики, такі, як П. Бейнсфейр, навіть схильні вважати, що «позиціонування – це слово, яке використовують усі, але розуміють не всі» [11]. І це, незважаючи на величезну кількість наукових праць і публікацій, присвячених даній проблематиці.

Зважаючи на велику кількість наукових шкіл, можна виокремити кілька підходів до опису у фаховій літературі сутності позиціонування. Наприклад, у своїх працях відомі маркетологи, автори концепції «позиціонування» Е. Райс та Дж. Траут відзначають, що «позиціонування починається з продукту, товару, сервісу, компанії, установи і навіть персони» [25]. Їхнє розуміння терміна *позиціонування* є близьким до поняття *брендинг,* оскільки значною мірою ґрунтується на емоційному ефекті прийняття споживчих рішень. До речі, Дж. Траут, засновник практичного підходу до маркетингу, відомого як позиціонування, присвятив цій темі більше десятка книг і провів понад 500 лекцій у 16 країнах світу [25]. Дослідник відзначає, що «позиціонування починається з товару. Це може бути продукт, послуга, компанія, соціальний інститут чи навіть людина. Можливо, ви самі. Але позиціонування не є те, що виробник робить зі своїм товаром. Позиціонування – це операція на свідомості потенційних покупців. Тобто ви позиціонуєте продукт в умах своїх клієнтів» [25, 4-5].

Ф. Котлер, професор міжнародного маркетингу Вищої школи менеджменту Дж. Л. Келлога при Північно-Західному університеті США, визначає позиціонування як «процес створення компанією послуг/товару та іміджу, що ґрунтується на сприйнятті споживачами конкурентних товарів/послуг» [17, 243]. У свою чергу маркетолог Д. Аакер та ін. роз-

глядають позиціонування як «процес створення образу і цінності у споживачів із цільової аудиторії таким чином, щоб вони розуміли, навіщо функціонує компанія чи бренд по відношенню до конкурентів» [1]. Таким чином, позиціонування здебільшого пов'язують із використанням інструментарію маркетингу з метою формування у споживачів певного образу товару чи послуги.

«Позиціонуванням називається процес пошуку такої ринкової позиції для компанії, продукту або послуги, яка буде вигідно відрізняти її (його) від положення конкурентів» [21, 142].

На думку дослідника О.М. Матанцева, позиціонування формується з урахуванням точного цільового класу споживачів, для яких пропонуються переваги та унікальність. Без точного уявлення про те, на що спрямована точка зору, дуже складно, навіть майже нереально, ухвалити рішення маркетингу-мікс. До пояснень конкурентного позиціонування нерідко приписують найбільш дієві комбінації засобів маркетингу [19, 258].

Варто звернути увагу, що уточнення поняття *позиціонування* можливе лише при його порівнянні з поняттям *брендинг,* оскільки вони доволі часто вживаються в синонімічному значенні. Поняття брендингу виникло значно пізніше поняття позиціонування, і пов'язане з такими факторами, як високі темпи масового виробництва, а також підвищення рівня споживчих очікувань у поєднанні зі збільшенням споживчих можливостей [23]. Єдиного підходу до цього терміна поки що не розроблено, проте, є спроби його деталізації, зокрема, підходи до бренду як до набору сприйняттів в уяві споживача, а також як до ідентифікованого продукту, особистості чи місця, створених таким чином, що споживач чи покупець сприймає унікальну додану цінність, яка відповідає його потребам найкращим чином. Відтак, бренд можна розглядати як набір функціональних та інших, так би мовити, «обіцянок» цільовим споживачам, які постійно виконуються, і які є для споживачів значущими та відповідають їхнім потребам. У свою чергу, брендинг – це процес, який включає в себе позиціонування товару.

Якщо співвіднести поняття брендингу і позиціонування, то можна стверджувати, що брендинг більше орієнтований на взаємодію із зовнішнім середовищем, із встановленням емоційного контакту, тоді як позиціонування – це процес, більшою мірою пов'язаний із дослідженням внутрішніх характеристик продукту чи організації. При цьому слід відзначити, що процеси позиціонування здебільшого орієнтовані на контакт із цільовими аудиторіями – потенційними споживачами чи партнерами – які є неоднорідними, отже, для кожного з них повинен бути розроблений власний підхід.

Розгляд сутності поняття позиціонування дає змогу конкретизувати його зміст по відношенню до вищих навчальних закладів. На думку одного з провідних фахівців у сфері маркетингу Є.П. Голубкова, «позиціонування освітніх послуг полягає в тому, щоб здійснити вибір таких параметрів освітнього продукту та елементів комплексу маркетингу, які з точки зору цільових споживачів забезпечать освітнім послугам конкурентні переваги» [8]. Дане визначення характеризує позиціонування ВНЗ як інструмент формування заданого образу, який є найбільш сприятливим з точки зору цільової аудиторії.

І.В. Зіміна розглядає позиціонування як «комплекс заходів, завдяки яким у свідомості цільової групи дана програма займає особливе, відмінне від інших програм і вигідне для освітньої установи місце» [13].

У позиціонуванні відображаються певні головні ідеї та концепції товарів/послуг або компаній, які можна згрупувати таким чином:

– позиціонування належить більшою мірою до довгострокової стратегії, ніж до короткострокової тактики. Для виникнення позиції важливим є час, і позиціонування не відбувається за короткострокову рекламну кампанію. Позиції пропонують надійні інструменти диференціації та створення конкурентних переваг. Добре відпрацьовані позиції є стійкими, захищеними і сприяють майбутньому прогресу. Це вказує на те, що позиція може еволюціонувати і перетворюватися на періоди зростання, зрілості та спаду;

– позиціонування відбувається в свідомості споживачів. Головним є те, що позиція в майбутньому повинна бути позначена тим, хто споживає послуги, а не компанією;

– позиціонування спирається на результати діяльності компанії. Міцні позиції та пе-

реваги компанії або товару привертають увагу споживачів і створюють платформу для позиціонування в умах споживачів;

– позиціонування може спиратися на вигоду. Позиція продукту в уявленні одного покупця може відрізнятися від позиції цього ж продукту в іншого покупця [7].

С.В. Дьомін пропонує розглядати категорію «конкурентне позиціонування установ ВПО» як «сукупність конкурентних дій, спрямованих на визначення, зміну чи утримання конкурентних позицій, які займає установа вищої професійної освіти на ринку, і які впливають на конкурентів» [10]. Конкурентне позиціонування протиставляється дослідником позиціонуванню ВНЗ «поза конкуренцією» для одержання ВНЗ зі свого статусу зиску, не пов'язаного зі збільшенням суспільної користі освітніх послуг. Крім того, С.В. Дьомін визначає фактори, які обмежують позиціонування ВНЗ, розмежовуючи їх на суб'єктивні (місія і бачення ВНЗ, його конкурентний потенціал, особливості системи внутрішніх по відношенню до ВНЗ комунікацій і корпоративної культури ВНЗ, система неформальних зв'язків ВНЗ з його зовнішнім ринковим оточенням) та об'єктивні (ліцензійні нормативи чисельності контингенту студентів, затверджений перелік напрямів підготовки, нормативи державного освітнього стандарту стосовно дидактичних одиниць і кількості годин аудиторних занять, територіальне розташування приміщень ВНЗ, демографічні показники чисельності випускників 8-11 класів, економічні показники доходності населення) [10]. В даному разі позиціонування розглядається як інструмент протидії конкурентам, а питання задоволення потреб споживачів освітніх послуг не згадуються. Натомість для позиціонування освітніх установ слід враховувати всю сукупність суб'єктів ринку, на яких спрямовано позиціонування, «інакше ціла група людей може відмовитися від використання пропонованих даною освітньою установою послуг» [2, 25].

Ефективність освітніх послуг нерідко не виявляється безпосередньо і наочно, а опосередкована та віддалена від результатів такими чинниками, як: тривалість надання освітніх послуг, віддаленість виявлення їхньої результативності, залежність результатів від умов майбутньої роботи і життя випускника, необхідність подальшого супроводу послуг, залежність прийнятності послуг від місця їхнього надання та місця проживання потенційних учнів [3]. Крім вказаних чинників, освітнім послугам навчальних закладів притаманні й певні характеристики: невідчутність, нерозривність виробництва та споживання освітньої послуги, якість послуг, неспроможність освітніх послуг до зберігання. Розглянемо їх докладніше.

Невідчутність полягає в тому, що освітні послуги неможливо спробувати, транспортувати, упаковувати чи вивчати до їхнього отримання. Для зміцнення довіри ВНЗ, який надає освітні послуги, може вжити певні заходи рекламного характеру: підвищити відчутність своєї освітньої послуги, загострити увагу на зисках від даної освітньої послуги, залучити до популяризації своєї освітньої послуги знаменитість тощо.

Нерозривність виробництва і споживання освітньої послуги полягає в тому, що, на відміну від товару, послугу не можна виробити взапас. Надати послугу можна тоді, коли з'являється клієнт, який потребує освітньої послуги. З цієї точки зору виробництво та споживання послуг тісно пов'язані між собою і не можуть бути відірвані один від одного. При нерозривності взаємозв'язку виробництва та споживання послуг міра контакту між ВНЗ і тими, хто користується цими послугами, може бути різною. При цьому багато видів послуг невіддільні від тих, хто їх надає.

Стосовно якості послуг, слід відзначити, що реалізація послуг вимагає більшої особистої уваги, контактів й отримання інформації від споживачів, ніж при реалізації товарів. У більшості випадків якість освітніх послуг може бути виражена лише описово, й оцінити її можна після їхнього отримання.

Відмітною ознакою освітніх послуг є швидкоплинність. Якщо попит на послугу стає більшим за пропозицію, то цього не можна виправити. Коливання попиту на послугу притаманне майже всім видам послуг. Неспроможність послуг до зберігання вимагає розроблення стратегій, які забезпечать відповідність попиту та пропозиції на освітні послуги.

Ефективне позиціонування ВНЗ вимагає, на думку викладача Вищої школи логістики у м. Познань Р. В.Свекатовськи [22], з посиланням на Е.М. Короткова [15], розуміння загальних закономірностей розвитку освіти, до яких відносяться: 1) диверсифікація освіти; 2) індивідуалізація освіти; 3) розвиток випереджаючої освіти; 4) сталість освіти; 5) інтенсифікація освіти; 6) комп'ютеризація освіти; 7) креативізація освіти; 8) зростання ролі якості освіти; 9) циклічність і багаторівневість освіти; 10) зміна цільових настанов освіти; 11) інтернаціоналізація освіти [22]. При цьому, на думку дослідника, одним із головних завдань позиціонування ВНЗ на ринку освітніх послуг є обґрунтування способу досягнення ними конкурентних переваг [22]. Суттєве значення також має розуміння специфіки забезпечення й оцінювання конкурентоспроможності ВНЗ, що являє собою його комплексну характеристику, відображаючи перевагу перед конкурентами за такими показниками, як фінансово-економічні, маркетингові, матеріально-технічні, кадрові тощо.

Позиціонування будь-якої організації, послугами якої користується значна кількість населення певної території, впливає на її комунікації не лише з учасниками ринку, на якому вона працює, а й з іншими суб'єктами даної території. У випадку ж з освітніми послугами взаємозв'язок позиціонування з окремими аспектами комунікативної стратегії ВНЗ є досить високим. Роль комунікацій нині важко переоцінити. Комунікаційні потоки визначають інформаційну насиченість повсякденного життя не лише окремих індивідів, а й цілих компаній і структурних об'єднань у межах суспільства. При цьому на побудову ефективних комунікативних стратегій ВНЗ останнім часом звертається істотна увага. У комунікаційному плані відносини кожного окремого ВНЗ зі споживачами освітніх послуг, бізнес-співтовариствами та органами державного управління стають невід'ємною часиною політики будь-якого навчального закладу, що знаходить підтвердження і в локальній політиці.

У загальному розумінні позиціонування для навчального закладу в загальній системі – це комплекс заходів довгострокової маркетингової стратегії, спрямованих на формування іміджу і підтримки репутації, реалізація яких дає змогу закладу освіти посісти у свідомості цільової аудиторії власне, відмінне від інших та вигідне для себе, місце, донести до споживача освітніх послуг ті вигоди і переваги, які він отримає від вибору запропонованих освітніх програм, показати партнерам шляхи співробітництва з навчальним закладом [16].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, варто відзначити, що позиціонування відіграє все більшу роль у функціонуванні різних організацій, у т. ч. й освітніх установ. При цьому необхідно розрізняти поняття *позиціонування* та *брендинг*. Ґрунтовного дослідження потребує специфіка позиціонування ВНЗ, що враховуватиме статус ВНЗ, міру затребуваності одержаних знань, соціальну інфраструктуру, а також формуватиме бренд ВНЗ.

Використані джерела

1. Аакер Д. Создание сильных брендов / Д. Аакер [Электр. ресурс]. – Режим доступа : www.twirpx.com. – Заглавие с экрана.

2. Архипов В. Работа с потребителем / В. Архипов // Малое предприятие. – 2003. – № 2. – С. 24–27.

3. Барановский А.И. Инновационный вуз на рынке образовательных услуг / А.И. Барановский, В.Г. Вольвач [Электр. ресурс]. – Режим доступа : http://www.volvach-vuz.narod.ru. – Заглавие с экрана.

4. Батра Р. Рекламный менеджмент / Р. Батра, Дж. Майерс, Д. Аакер ; [пер. с англ.]. – 5-е изд. – М.; СПб.; К. : Изд. дом «Вильямс», 1999. – 784 с.

5. Бобало О.Ю. Вітчизняний досвід маркетингової діяльності вищих навчальних закладів. Пропозиції щодо використання маркетингових інструментів / О.Ю. Бобало [Електр. ресурс] // Режим доступу : http://www.lvivacademy.com/visnik8/fail/Bobalo.pdf. – Назва з экрана.

6. Васильева М. Бренд. Сила личности / М. Васильева. – СПб. : Питер, 2003. – 202 с.

7. Габдуллина Л.М. Позиционирование высших учебных заведений в маркетинге территорий / Л.М. Габдуллина, С.Г. Алчинова [Электр. ресурс]. – Режим доступа : http://nauka-rastudent.ru/4/1290/. – Заглавие с экрана.

8. Голубков Е.П. Сегментация и позиционирование / Е.П. Голубков [Электр. ресурс]. – Режим доступа : http://www.mavriz.ru/articles/2001/4/280.html. – Заглавие с экрана.

9. Дацюк С. Коммуникативные стратегии / С. Дацюк [Электр. ресурс]. – Режим доступа : http://xyz.org.ua/discussion/communicativestrategy.html. – Заглавие с экрана.

10. Демин С.В. Рыночно-ориентированная стратегия управления деятельностью учреждений высшего профессионального образования : автореф. дис. ... канд. экон. наук / С.В. Демин. – М., 2008. – 24 с.

11. Дмитриева Л.М. Разработка творческой концепции рекламного продукта : учеб. [Электр. ресурс]. – Режим доступа : http://razrabotkreklprod.jimdo.com. – Заглавие с экрана.

12. Жердева О.В. Роль маркетинга в идентификации территорий / О.В. Жердева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – № 2. – С. 120-126.

13. Зимина И.В. Руководство для учебных заведений по разработке плана стратегического маркетинга в области подготовки управленческих кадров / И. В. Зимина [Электр. ресурс]. – Режим доступа : http://www.studfiles.ru/preview/1099596/. – Заглавие с экрана.

14. Козак О.М. Позиціонування освітніх пропозицій ВНЗ та оцінка ефективності освітніх послуг / О.М. Козак [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20101224/11_kozak.php. – Заголовок з екрана.

15. Коротков Э.М. Управление качеством образования / Э.М. Коротков. – 2-е изд. – М. : Академический проект, 2007. – 320 с.

16. Котеленець В. Інтернет як комунікаційний канал позиціонування навчального закладу на ринку освітніх послуг / В. Котеленець [Електр. ресурс]. – Режим доступу : tme.umo.edu.ua/docs/almanax/28.pdfhttps://www. google.com.ua/http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:eJO_40XKAEQJ:tme.umo.edu.ua/docs/almanax/28.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&lr=lang_ru%7Clang_uk. – Заголовок з екрана.

17. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер ; пер. с англ. – М. : Бизнес-книга, ИМА-Кросс. Плюс, 1995. – 702 с.

18. Лапыгин Д.Ю. Методическое обеспечение процесса разработки плана стратегического развития региона / Д.Ю. Лапыгин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2005. – № 6. – С. 40-52.

19. Матанцев А.Н. Стратегия, тактика и практика маркетинга / А.Н. Матанцев. – М. : Юрист, 2007. – 378 с.

20. Петюшкин А.В. Основы баннерной рекламы / А.В. Петюшкин. – СПб. : БХВ-Петербург, 2002. – 450 с.

21. Романов А.А.Маркетинговые коммуникации / А.А. Романов, А.В. Панько. – М. : Эксмо, 2006. – 432 с.

22. Свекатовски Р.В. Позиционирование высших учебных заведений на рынке образовательных услуг в условиях глобализации [Электр. ресурс] / Р.В. Свекатовски. – Режим доступа : http://cyberleninka.ru/article/n/pozitsionirovanie-vysshih-uchebnyh-zavedeniy-na-rynke-obrazovatelnyh-uslug-v-usloviyah-globalizatsii. – Заглавие с экрана.

23. Семенова А. Современный брендинг: основные понятия и подход / А. Семенова // Экономические стратегии. – 2005. – № 1. – С. 102-104.

24. Таганов Д. Интернет как новый элемент системы маркетингових коммуникаций / Д. Таганов // Маркетинг. – 2003. – № 3. – С. 67-74.

25. Траут Дж. Позиционирование. Битва за узнаваемость / Дж. Траут, Э. Райс ; пер. с англ. С. Жильцова. – СПб. : Питер, 2004. – 256 с.

26. Хоменко О. М. Визначення місця маркетингового позиціонування освітніх установ у системі складових комунікаційної стратегії / О. М. Хоменко [Електр. ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_1/289.pdf. – Заголовок з екрана.

27. Шеховцов М. В. Стратегия развития информационно-коммуникационного сектора: мирове тенденции и перспективы России / М.В. Шеховцов. – М. : Анкил, 2006. – 144 с.

References transliterated

1. Aaker D. Sozdanie sil'nykh brendov / D. Aaker [Elektr. resurs]. – Rezhim dostupa : www.twirpx.com. – Zaglavie s ekrana.

2. Arkhipov V. Rabota s potrebitelem / V. Arkhipov // Maloe predpriiatie. – 2003. – № 2. – P. 24-27.

3. Baranovskii A.I. Innovatsionnyi vuz na rynke obrazovatel'nykh uslug / A.I. Baranovskii, V.G. Vol'vach [Elektr. resurs]. – Rezhim dostupa : http://www.volvach-vuz.narod.ru. – Zaglavie s ekrana.

4. Batra R. Reklamnyi menedzhment / R. Batra, Dzh. Maiers, D. Aaker ; [per. s angl.]. – 5-e izd. – M.; SPb.; K. : Izd. dom «Vil'iams», 1999. – 784 p.

5. Bobalo O.Yu. Vitchyznianyi dosvid marketynhovoi diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv. Propozytsii shchodo vykorystannia marketynhovykh instrumentiv / O.Yu. Bobalo [Elektr. resurs] // Rezhym dostupu : http://www.lvivacademy.com/visnik8/fail/Bobalo.pdf. – Nazva z ɔkrana.

6. Vasil'eva M. Brend. Sila lichnosti / M. Vasil'eva. – SPb. : Piter, 2003. – 202 p.

7. Gabdullina L.M. Pozitsionirovanie vysshikh uchebnykh zavedenii v marketinge territorii / L.M. Gabdullina, S.G. Alchinova [Elektr. resurs]. – Rezhim dostupa : http://nauka-rastudent.ru/4/1290/. – Zaglavie s ekrana.

8. Golubkov E.P. Segmentatsiia i pozitsionirovanie / E.P. Golubkov [Elektr. resurs]. – Rezhim dostupa : http://www.mavriz.ru/articles/2001/4/280.html. – Zaglavie s ekrana.

9. Datsiuk S. Kommunikativnye strategii / S. Datsiuk [Elektr. resurs]. – Rezhim dostupa : http://xyz.org.ua/discussion/communicativestrategy.html. – Zaglavie s ekrana.

10. Demin S.V. Rynochno-orientirovannaia strategiia upravleniia deiatel'nost'iu uchrezhdenii vysshego professional'nogo obrazovaniia : avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk / S.V. Demin. – M., 2008. – 24 p.

11. Dmitrieva L.M. Razrabotka tvorcheskoi kontseptsii reklamnogo produkta : ucheb. [Elektr. resurs]. – Rezhim dostupa : http://razrabotkreklprod.jimdo.com. – Zaglavie s ekrana.

12. Zherdeva O.V. Rol' marketinga v identifikatsii territorii / O.V. Zherdeva // Marketing v Rossii i za rubezhom. – 2006. – № 2. – P. 120-126.

13. Zimina I.V. Rukovodstvo dlia uchebnykh zavedenii po razrabotke plana strategicheskogo marketinga v oblasti podgotovki upravlencheskikh kadrov / I. V. Zimina [Elektr. resurs]. – Rezhim dostupa : http://www.studfiles.ru/preview/1099596/. – Zaglavie s ekrana.

14. Kozak O.M. Pozytsionuvannia osvitnikh propozytsii VNZ ta otsinka efektyvnosti osvitnikh posluh / O.M. Kozak [Elektr. resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.confcontact.com/20101224/11_kozak.php. – Zaholovok z ekrana.

15. Korotkov E.M. Upravlenie kachestvom obrazovaniia / E.M. Korotkov. – 2-e izd. – M. : Akademicheskii proekt, 2007. – 320 p.

16. Kotelenets V. Internet yak komunikatsiinyi kanal pozytsionuvannia navchalnoho zakladu na rynku osvitnikh posluh / V. Kotelenets [Elektr. resurs]. – Rezhym dostupu : tme.umo.edu.ua/docs/almanax/28.pdfhttps://www. google.com.ua/http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:eJO_40XKAEQJ:tme.umo.edu.ua/docs/almanax/28.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&lr=lang_ru%7Clang_uk. – Zaholovok z ekrana.

17. Kotler F. Osnovy marketinga / F. Kotler ; per. s angl. – M. : Biznes-kniga, IMA-Kross. Plius, 1995. – 702 p.

18. Lapygin D.Iu. Metodicheskoe obespechenie protsessa razrabotki plana strategicheskogo razvitiia regiona / D. Iu. Lapygin // Menedzhment v Rossii i za rubezhom. – 2005. – № 6. – P. 40-52.

19. Matantsev A.N. Strategiia, taktika i praktika marketinga / A.N. Matantsev. – M. : Iurist, 2007. – 378 p.

20. Petiushkin A.V. Osnovy bannernoi reklamy / A.V. Petiushkin. – SPb. : BXV-Peterburg, 2002. – 450 p.

21. Romanov A.A. Marketingovye kommunikatsii / A.A. Romanov, A.V. Pan'ko. – M. : Eksmo, 2006. – 432 p.

22. Svekatovski R.V. Pozitsionirovanie vysshikh uchebnykh zavedenii na rynke obrazovatel'nykh uslug v usloviiakh globalizatsii [Elektr. resurs] / R.V. Svekatovski. – Rezhim dostupa : http://cyberleninka.ru/article/n/pozitsionirovanie-vysshih-uchebnyh-zavedeniy-na-rynke-obrazovatelnyh-uslug-v-usloviyah-globalizatsii. – Zaglavie s ekrana.

23. Semenova A. Sovremennyi brending: osnovnye poniatiia i podkhod / A. Semenova // Ekonomicheskie strategii. – 2005. – № 1. – P. 102-104.

24. Taganov D. Internet kak novyi element sistemy marketingovikh kommunikatsii / D. Taganov // Marketing. – 2003. – № 3. – P. 67-74.

25. Traut Dzh. Pozitsionirovanie. Bitva za uznavaemost' / Dzh. Traut, E. Rais ; per. s angl. S. Zhil'tsova. – SPb. : Piter, 2004. – 256 p.

26. Khomenko O. M. Vyznachennia mistsia marketynhovoho pozytsionuvannia osvitnikh ustanov u systemi skladovykh komunikatsiinoi stratehii / O. M. Khomenko [Elektr. resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_1/289.pdf. – Zaholovok z ekrana.

27. Shekhovtsov M. V. Strategiia razvitiia informatsionno-kommunikatsionnogo sektora: mirove tendentsii i perspektivy Rossii / M.V. Shekhovtsov. – M. : Ankil, 2006. – 144 p.

УДК 001.814:002=03

А.М. Зоряна

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ БАЗИ ДАНИХ INDEX TRANSLATIONUM У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті висвітлено досвід використання бібліографічної бази даних ЮНЕСКО Index Translationum у наукових дослідженнях іноземних фахівців. Проаналізовано різні за масштабом та тематичною спрямованістю дослідження документних потоків перекладів за даними Index Translationum. Визначено ступінь вивченості українського сегмента у світовій структурі перекладів.

Ключові слова: *переклад, документний потік перекладів, бібліографічна база даних, IndexTranslationum.*

А.М. Зоряна

ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БАЗЫ ДАННЫХ INDEX TRANSLATIONUM В НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

В статье освещён опыт использования библиографической базы данных ЮНЕСКО Index Translationum в научных исследованиях иностранных специалистов. Проанализированы различные по масштабу и тематической направленности исследования на основании данных Index Translationum. Определена степень изученности украинского сегмента в мировой структуре переводов.

Ключевые слова: *перевод, документный поток переводов, библиографическая база данных, IndexTranslationum.*

Antonina Zoriana

EXPERIENCE OF USE DATABASE OF UNESCO INDEX TRANSLATIONUM IN SCIENTIFIC RESEARCHES

The article highlights experience of use bibliographic database of UNESCO Index Translationum in scientific researches of foreign specialists. It is analyzed different in scale and thematic direction researches of document flows of translation based on Index Translationum data. The scrutiny degree of Ukrainian segment in the world structure of translation is determined.

Keywords: *translation, document flow of translations, bibliographical database, IndexTranslationum.*

Найстарішим міжнародним бібліографічним проектом, у реалізації якого задіяні численні країни світу, фахівці вважають бібліографічний покажчик перекладів ЮНЕСКО Index Translationum. У вільному доступі на паперових, CD-ROM носіях, а також у мережі Інтернет у вигляді бази даних [11] ним можуть користуватися всі бажаючі. На сучасному етапі, всесвітня за охопленням документів, міжнародна за способом укладання, універсальна за тематичним спрямуванням база даних Index Translationum відображає близько 2 млн 300 тис. доступних у режимі он-лайн бібліографічних записів виданих у перекладі книг з усіх галузей знань та охоплює більше 1 130 мов світу [26, 37]. Її універсальний характер дозволяє отримувати статистичну інформацію щодо авторів, творів, цільової та оригінальної мов перекладів, видавців, тенденцій мислення й актуальних питань певної країни.

У науковій діяльності, на думку Н.А. Лаврової, використання покажчика є обмеженим у зв'язку з представленістю в ньому тільки перекладів книг [29, 214]. Проте, як показує

© *Зоряна А.М.*

попередня розвідка, іноземні фахівці активно використовують Index Translationum у дослідженнях різного масштабу [1-14; 18; 19; 21; 22; 25; 26; 31] і вважають його «свідком історії, що містить інформацію про філософські течії, актуальні події, методи читання, культурні обміни, універсальні твори й т. ін.» [34]; «… інструментом аналізу й оцінки літератури або наукових напрямів …» [32]; «інструментом спостереження і вимірювання потоків міжнародного книжкового ринку.., оцінки та розвитку культурної політики в галузі книжкової справи» [15, 3]; «інструментом поширення та моніторингу глобальних культурних потоків» [16]; «одним з важливих засобів розвитку міжкультурного діалогу» [28]; «незамінним інструментом розширення знання про явище глобалізації…» [5].

Історія створення, кількісні й якісні характеристики, можливості та недоліки Index Translationum уже висвітлювалися у наукових публікаціях [7; 15; 26; 27; 29; 30; 32; 33], частина інформації розміщена безпосередньо на сайті бази даних [11].

Усебічний аналіз Index Translationum дає нам підставу розглядати його як одного з джерел багатоаспектного дослідження документного потоку перекладів українською та з української мови іноземними. В цьому аспекті одним з актуальних завдань є вивчення досвіду використання бази даних Index Translationum у наукових дослідженнях іноземними фахівцями, які активізувалися у XXI ст., що і є *метою нашої статті.*

Доцільність використання Index Translationum у дослідженні потоків перекладів висвітлюють Sandra Poupaud, Anthony Pym та Ester Torres Simón – (Університет Ровіра і Вірхілі (Universitat Rovira i Virgili), Таррагона, Іспанія) [18]. В межах трьох різних дослідницьких проектів науковці використовують як джерела пошуку перекладів бази даних Index Translationum,Électreтаінтернет-книготорговця Amazon з метою визначення їхніх можливостей і переваг. Sandra Poupaud вивчає загальне відношення між кількістю перекладів та розміром цільових ринків, перевіряючи гіпотезу щодо залежності відсоткового значення опублікованих книг певною мовою та перекладів тією ж мовою протягом 1979-1983 pp. Anthony Pym досліджує потік перекладів з іспанської мови французькою за період 1980-2000 pp. Ester Torres Simón аналізує переклади з корейської мови американською англійською з 1950 по 1974 pp. (період після закінчення Корейської війни).

Дослідники доходять висновків, що для разових великомасштабних відносних гіпотез Index Translationum виявляється дійсно ефективним. Для отримання більш деталізованих об'єктив, таких як потоки перекладів з або певною мовою протягом визначеного періоду, істотні переваги, порівняно з Index Translationum, матимуть національні бази даних книжкової індустрії. Що стосується досліджень малої кількості (або навіть браку), як у випадку з післявоєнними перекладами з корейської мови, доцільним є поєднання даних зазначених джерел, а найкориснішим виявляється Amazon.

Вивченню потоків перекладів творів окремих авторів в аспекті літературознавства присвячені публікації Camila Werner [24], Gillian Ania [3], Candace Barrington [6].

Candace Barrington у контексті проекту Global Chaucers за допомогою бази даних відстежує переклади творів англійського поета доби Відродження Джефрі Чосера (Geoffrey Chaucer) [6].

Переклади англійською мовою художньої італійської літератури у сучасній Європі за допомогою показників Index Translationum вивчає у своїй роботі Gillian Ania (Салфордський університет (University of Salford), Велика Британія). Окремо автор зупиняється на аналізі перекладів творів Leonardo Sciascia протягом 1960-2010 pp. [3].

Camila Werner (Лейденський університет (Leiden University), Нідерланди) опублікувала результати дослідження потоку перекладів з португальської мови, який містить тематичний аналіз шести бразильських авторів прози різних періодів з кінця XIX ст. до 2009 р.: Машаду де Асіс, Маріо де Андраде, Жоржі Амаду, Кларіс Ліспектор, Пауло Коельйо, Патриція Мелу [24].

Серед більших за масштабністю досліджень представлені публікації соціологічної спрямованості J. Heilbron [9; 10], G. Sapiro у співпраці з M. Bustamante, C. Balayer та K. Kleppinger [5; 20; 21].

Перекладені твори французького соціолога П'єра Бурдьє (Pierre Bourdieu), як індикатор визнання його робіт, міжнародного статусу, циркуляції його ідей на міжнародному рівні, проаналізовано в соціологічному дослідженні Gisèle Sapiro та Mauricio Bustamante (Centre de sociologie européenne – École des Hautes Études en Sciences Sociales (CSE-EHESS), Париж, Франція). Порушуючи питання про відношення між академічною та інтелектуальною сферами, авторами проаналізовано 347 назв, опублікованих 34 мовами в 42 країнах світу з метою відображення картини мовного, географічного розподілу творів соціолога в перекладі, їхню еволюцію в часі та виокремлення центральних позицій [5; 20]

Дослідження Gisèle Sapiro, у співпраці Mauricio Bustamante, Cécile Balayer (CSE-EHESS), а також Kathryn Kleppinger (New York University-Institute of French Studies (NYU-IFS)) [21; 20], присвячене кількісному і якісному аналізу потоків перекладів між французькою та англійською мовами. За допомогою бази даних Index Translationum вивчалися переклади з французької мови англійською, за допомогою професійної бази даних книжкової індустрії Франції Électre – переклади з англійської мови французькою. Для розуміння принципів структурування потоку перекладів з французької мови у Сполучених Штатах Америки, авторами здійснено багатовимірний аналіз на основі дослідницького опитування 69 американських видавців [21, 38]. Поєднавши дані Index Translationum та отримані результати, дослідниками створено власну базу даних, що складається з 15 варіативних компонентів і нараховує 1 124 назви перекладів з французької мови англійською, опублікованих американськими видавцями за період 1990-2003 рр. [21, 69].

У дослідженні J. Heilbron (Centre européen de sociologie et de science politique de la Sorbonne (CESSP-Париж), Erasmus University Rotterdam (Нідерланди)) [9; 10] розглянуто структуру та динаміку міжнародних потоків перекладених книг за даними Index Translationum в контексті світової системи перекладів. Згідно з розподілом перекладів за мовами в рамках моделі «ядро-периферія», що була розроблена і застосована Abram De Swaan у системі відносин між мовами (Abram De Swaan «Words of the World: The Global Language System»), у структурі світової системи перекладів J. Heilbron виділяє чотири рівні: 1) гіперцентральна позиція – домінуюча англійська мова (до 60% світового ринку перекладів); 2) центральна – німецька та французька (кожна мова близько 10%); 3) напівцентральна – до 8 мов, серед яких іспанська, італійська, російська і ін. (1-3%); 4) «периферійна» – мови, до яких потрапили китайська, японська, арабська й ін. (менше 1% світового ринку перекладів) [9, 2].

Аналізуючи динаміку міжнародних потоків перекладів, автор доходить висновку щодо асиметрії руху перекладів між мовами в напрямку від центру до периферії та зворотної залежності між позицією мови в структурі світової системи перекладів та кількістю і різноманітністю перекладів, а також статусом перекладів і перекладачів. Більш центральна позиція мови передбачає великий відсоток перекладів з цієї мови і водночас малий відсоток перекладів цією мовою, і навпаки. На думку J. Heilbron, це призводить до структурного дисбалансу в світовій системі перекладів між імпортом і експортом, між культурними обмінами, який протягом останніх 25 років має тенденцію до зростання [9, 4]. Більш центральна позиція мови обумовлює вірогідність її функціонування як мови-посередника між периферійними мовними групами і більш різноманітну тематику перекладів з цієї мови. Проте периферійні групи мов характеризуються збільшенням важливості перекладів і статусу перекладача [9, 5-6].

В аспекті соціально-економічного розвитку суспільства, де вагоме місце займає мінливе положення інформації, Ran Abramitzky (Stanford University, The National Bureau of Economic Research (NBER), США) та Isabelle Sin (Motu Economic and Public Policy Research (Веллінгтон, Нова Зеландія)) вивчають вплив падіння комунізму в Східній та Центральній Європі на міжнародні потоки перекладів – потоки ідей – від капіталістичних до комуністичних, а також між комуністичними країнами. Як одиниці виміру автори використовують назви перекладів книг. За даними Index Translationum проаналізовано майже 800 тис. (789 315) перекладів за період з 1980 р. по 2000 р. [2, 1]. До

досліджуваних комуністичних країн увійшли: сім пострадянських – Росія, Білорусь, Молдова, Україна, Естонія, Латвія, Литва; країни Центральної Європи – Болгарія, Чехія, Угорщина, Польща, Румунія і Словаччина. До капіталістичних країн Західної Європи – Австрія, Бельгія, Швейцарія, Данія, Іспанія, Фінляндія, Франція, Ісландія, Італія, Нідерланди, Норвегія, Португалія і Швеція [2, 6]. Авторами встановлено, що кількість перекладів між мовами комуністичних країн зменшилася на дві третини. Що стосується перекладів західних мов комуністичними, їхня кількість збільшилася вчетверо [2, 1], передусім у межах таких предметних областей як релігія, філософія, соціальні науки [2, 4;]. Зауважимо, що, незважаючи на присутність України в переліку країн, у процесі аналізу багатьох аспектів дослідження вона є виключеною через відсутність даних.

Потоки перекладів в аспекті культурного діалогу та міжкультурних відносин вивчали Марія Тодорова [22], Hyeonju Kim [12], Kathleen Easlick [8].

Тодоровою М. (University American College Skopje, Македонія, Скоп'є), на прикладі вивчення македонського видавничого ринку за даними Index Translationum, зроблено спробу продемонструвати ефекти впливу глобалізації на переклад і концепцію розвитку культурної ідентичності в контексті «малих мов». Дослідниця дійшла висновків, що в країнах, які знаходяться на шляху розвитку, таких як Македонія, переклади відіграють вирішальну роль у збагаченні корінних мов і літератур, завдяки підтримці видавництва і читання, а перекладач у таких країнах є одним із експертів з міжкультурної комунікації в інтернаціоналізованому світі [22].

Hyeonju Kim (літературний перекладач, Північна Корея), посилаючись на показники Index Translationum, досліджує потік перекладів між Китаєм, Кореєю і Японією за період між 1990 і 2006 рр. та аналізує його вплив на відносини між трьома країнами. Автор відстежує появу в Азії наприкінці 1990-х рр. загального захоплення корейською народною культурою – «корейської хвилі», а також її вплив на видавництво корейських книг, перекладених китайською та японською мовами. Ґрунтуючися на результатах аналізу статистичних даних за вказаний період та їхній інтерпретації з урахуванням перекладацького досвіду, Н. Кім відображає загальні тенденції потоку перекладів між трьома країнами. На думку автора, вони є свідченням сприяння «корейської хвилі» у процесі відродження культурного діалогу в Північно-Східній Азії (Міжнародний симпозіум: Переклад і культурне посередництво) [12].

Kathleen Easlick (University of Manchester, Велика Британія, Манчестер), за даними Index Translationum, висвітлює практику перекладів та основні тенденції трьох потоків перекладів за період з 2006 по 2008 рр. між Естонією, Північними і Балтійськими країнами: переклади з естонської мови; переклад естонською мовою; переклади англійською (основної мови перекладів). Аналізуючи отримані дані, авторка намагається відобразити соціально-культурні зв'язки між громадами вихідної та цільової культури/мови [8].

В аспекті книгознавчих досліджень слід виокремити публікації організації Literature Across Frontiers» [19], компанії Rüdiger Wischenbart Content & Consulting [13; 14; 25] та фундації Next Page [31].

Literature Across Frontiers (Aberystwyth University, Уельс, Велика Британія) – організація, метою якої є розвиток міжкультурного діалогу через літературу та переклад та обговорення питань книжкової політики на міжнародному рівні. 2010 р. організацією оприлюднено дослідження «Publishing translations in Europe. Trends 1990-2005» [19]. На основі даних Index Translationum, фахівцями відображено тенденції публікації перекладів протягом 1990-2005 рр. у 20 європейських країнах: Албанія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Данія, Естонія, Франція, Фінляндія, Німеччина, Македонія, Молдова, Голландія, Норвегія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швейцарія. Потоки перекладених з іноземних мов книг аналізуються за роками, країнами, тематикою, вихідною та цільовою мовами. В межах тематики «Література», до якої увійшли художня й розважальна література, поезія, драматургія та мемуари, розглянуто загальну картину перекладів, переклади в межах англійської, європейських регіональних, мертвих, а також таких, що не належать

до групи європейських мов [19, 4]. Результати аналізу представлено численними діаграмами, графіками і таблицями.

Публікації компанії Rüdiger Wischenbart Content & Consulting (RWCC) відрізняються ґрунтовністю підходу до проведених досліджень [13; 14; 25]. Діяльність RWCC, засновником компанії є доктор Rüdiger Wischenbart (Віденський Університет, Австрія (Universität Wien)), зосереджена на консалтингу та розробці проектів для міжнародного видавничого ринку, книжкових ярмарків і бібліотек. Дослідницький колектив поєднав фахівців різних галузей знань: Rüdiger Wischenbart (культура, глобальні книжкові ринки, інновації у книговиданні), Sabina Muriale (культурна антропологія – Віденський Університет, Австрія (Universität Wien)), Miha Kovac (бібліотекознавство – Університет у Любляні (University of Ljubljana), Словенія), а також Jennifer Jursitzky, Sabine Kaldonek, Julia Coufal. Результати досліджень були представлені на конференціях «The Translation conference» у Відні у 2008 [13] і 2009 [14] роках, на Міжнародному книжковому саміті «World Book Summit» в Любляні (Словенія) і на Лондонському книжковому ярмарку«London Book Fair» 2011 р. [25].

У роботах авторами узагальнено та проаналізовано статистичні дані про книги в перекладі всієї Європи протягом з 1979 по 2005 рр. Мовний діапазон дослідження охоплює 15 мов: англійська, французька, німецька, італійська, іспанська, шведська, голландська, польська, чеська, словацька, угорський, словенська, румунська, болгарська та російська мови. Джерелами статистичних даних слугували показники Index Translationum ЮНЕСКО, а також показники національної статистики книжкових ринків таких країн, як Австрія, Чехія, Франція, Німеччина та Польща. Особливу увагу приділено вивченню потоків перекладів Центральної та Південно-Східної Європи, а також між країнами Центральної та Східної Європи. Дослідницький інтерес обумовлений не тільки кількістю мов і розмірами країн узазначеному регіоні, а й бажанням отримати більш детальне розуміння впливу такої визначальної політичної події як кінець Холодної війни та скасування Залізної завіси 1989 р. [13, 4]. Автори наголошують на домінуванні англійської мови як оригінальної, що характеризується тенденцією до зростання від 40% до 60% перекладів за 25 років. Відмічено сильні позиції французької та німецької мов, а також російської, але з тенденцією до зниження. Світовими лідерами перекладів визнані Франція, Німеччина і Китай [13, 38-39].

На основі аналізу кар'єрного шляху авторів художньої літератури, їхніх творів, представлених на європейських книжкових ринках, подорожі книг крізь мовні кордони, дослідниками відображено географічну мапу художнього перекладу Західної Європи. За даними попереднього дослідження [13] проаналізовано 40 провідних авторів найбільш потужних ринків Західної Європи (Швеції, Великої Британії, Австрії, Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Нідерландів), а також 40 провідних авторів ринків країн Центральної та Східної Європи (Словенії, Сербії, Румунії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Польщі) [14].

Із метою розробки більш структурованих даних, основаних на розумінні закономірностей і рушійних сил на ринках перекладу всієї Європи, попередньо отримані показники поєднано з даними електронних онлайнових ресурсів сайтів Amazon (Франції, Німеччині, Італії, Великої Британії), що містять транснаціональні й багатомовні каталоги. В структурі потоків перекладів авторами проаналізовано: 187 кращих відомих сучасних авторів художньої літератури Європи, цільові та оригінальні мови, жанри перекладених творів, статистику продажів, ринкові показники. На основі отриманих результатів визначено тенденції та рейтингові позиції перекладів у межах вищезазначених мов, а також відображено процеси формування культурного розмаїття та його кордонів [25, 11].

Фундація Next Page (Next Page Foundation, Болгарія, Софія) працює з 2001 р. на міжнародному рівні в тісній співпраці з організаціями та партнерами в 25 країнах. Визнаючи вирішальну роль перекладу в процесі обміну ідеями та знаннями, а також міжкультурному діалозі між Європою та її сусідами, фундація прагне підтримати інформованість громадськості та сприяє міжнародній політиці перекладу [19].

2011 р. фундацією опубліковано дослідження [31], в якому проаналізовано тенденції перекладу болгарської літератури протягом 20 років. До творчого колективу дослідницької групи увійшли Ані Бурова, Биляна Курташева, Вєра Траянова, Надія Радулова, Нєва Мічева, Світлана Ілієва, Яна Генова, Кремена Христова, Володимир Любенов.

Дослідження охоплює переклади художньої літератури (поезія, проза, драма) з болгарської мови, опубліковані з 1989 р. до кінця 2010 р. 39 мовами в понад 40 країнах [31, 5]. Із метою простеження динаміки болгарських перекладів у порівняльній європейській перспективі запропоновано індивідуальні дослідження літературних ринків Франції, Італії, Іспанії, Німеччини, Австрії та Чехії. Дослідниками вперше представлено найбільш повні бібліографічні дані щодо художнього перекладу з болгарської мови – 721 назва (631 авторська книга, 90 антологій). Підготовка здійснювалася на основі показників Index Translationum, фондів Національних бібліотек, а також шляхом збору даних від авторів, перекладачів, видавців, численних перевірок літературних веб-сайтів, он-лайн книгарень та видавничих каталогів [31, 6-7].

Серед найбільш масштабних міжнародних дослідницьких проектів, що присвячені вивченню документних потоків перекладів, слід зазначити «A mapping of translation in the Euro-Mediterranean», загальні висновки якого були опубліковані 2012 р. трьома мовами: французькою, англійською та арабською. Проект став результатом дворічного тісного співробітництва більш ніж п'ятнадцяти організацій зі всього Союзу Середземномор'я [1, 2] з метою виявлення основних принципів підтримки та розвитку спільної видавничої програми в галузі гуманітарних та соціальних наук. Координація, підготовка і публікація результатів досліджень здійснювалася міжнародним он-лайн журналом «Transeuropéennes» (Париж, Франція) [23] та міжнародною організацією «The Anna Lindh Foundation for the Dialogue between Cultures» (Александрія, Єгипет) [4], діяльність яких ґрунтується на передумові, що доступ до знань та інформації має вирішальне значення у процесі формування суспільства, а також у сприянні міжкультурному взаєморозумінню.

У дослідженні уточнюється роль перекладу знань гуманітарних і соціальних наук, літератури та театру в розвитку міжкультурності; висвітлюються численні труднощі економічних, культурних та політичних відносин у межах Євро-Середземноморського партнерства. Дослідниками виявлено досі неіснуючі статистичні дані щодо перекладів у зазначеному регіоні, здійснено їхній якісний та кількісний аналіз, що слугувало підґрунтям для політичного бачення перекладу як дефініції у будівництві спільного.

Ретроспекція проекту охоплює 25 років, починаючи з кінця 1980-х рр. і закінчуючи 2011 р. Загальні висновки відображають результати 69 досліджень щодо потоків перекладів між арабською, турецькою мовами, івритом та мовами Європейського Союзу, які розподіляються на: 1) вивчення пар мов: арабською (18 досліджень) та з арабської (11), турецькою (18) та з турецької (4), івритом (3) та з івриту (3); 2) тематичні огляди перекладів у таких предметних галузях як гуманітарні та соціальні науки, література і театр, серед яких понад 10 було покладено в основу дипломних досліджень [1, 50-53].

Проект мобілізував близько 64 дослідників: науковців (з гуманітарних, соціальних наук, книгознавства, перекладознавства), фахівців видавництва і перекладачів, що дозволило отримати детальний аналіз і синтетичні дані стосовно кожної запропонованої теми. Згідно із запропонованим підходом, до уваги дослідників взято весь ланцюжок перекладу: автори, перекладачі, видавці, книжкові магазини, бібліотекарі, літературні критики, програми фінансування перекладу, засоби масової інформації [1, 9].

Усі дослідження було скоординовано та закріплено за такими організаціями: Transeuropéennes – 36 досліджень (Париж, Франція), фундація Next Page – 21 (Софія, Болгарія), Школа перекладачів Толедо (Escuela de Traductores de Toledo) – 4 (Іспанія), Університет Неаполя (Università degli studi di Napoli l'Orientale) – 3 (Італія), організація «Literature Across Frontiers» (Aberystwyth University) – 3 (Уельс, Велика Британія), Турецька асоціація літературних перекладачів ÇEVBIR – 1 (Стамбул, Туреччина), фундація короля Абдул-Азіза (King

Abdul-Aziz Foundation) – 1 (Касабланка, Марокко) [1, 8]. Координаторами проекту «A Mapping of translation in the Euro-Mediterranean» також відмічено тісну співпрацю з командою фахівців міжнародної бібліографічної бази даних ЮНЕСКО Index Translationum, яка була зацікавлена в уточненні та оновленні даних [1, 11].

Перша частина досліджень проекту була опублікована на сайті Transeuropéennes у грудні 2010 р., дослідження щодо пар мов – влітку 2011 р. Результати проекту публічно обговорювалися на конференціях і семінарах: в Александрії (2010); у Франції (Royaumont Foundation, 2011); Брюсселі та Парижі (2012); Рабаті, Аммані, Мадриді та Бейруті (2013) [1, 8].

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що проаналізовані нами дослідження потоків перекладів, джерелом яких слугував Index Translationum, здійснювалися в аспектах літературознавства, культурного діалогу, міжкультурних і соціально-економічних відносин, соціології та книгознавства. Більша частина з них присвячена аналізу художньої літератури, менша – літератури гуманітарних та соціальних наук.

Дослідниками виділено таку особливість структури та динаміки міжнародних потоків перекладених книг як асиметрія руху перекладів між мовами в напрямку від ядра (центру) до периферії. Більш центральна позиція мови (англійська, німецька, французька) передбачає великий відсоток перекладів з цієї мови і водночас малий відсоток перекладів цією мовою, і навпаки. Серед мов, з яких здійснювалися переклади (оригінальних), науковцями відзначено домінування англійської.

Увагу багатьох дослідників зосереджено на вивченні потоків перекладів країн і між країнами Центральної і Південно-Східної Європи. Проте потоки перекладів українською та з української мови залишаються майже недослідженими, через дуже слабко представлений український сегмент у світовій структурі перекладів. Цей факт дає підставу для активізації дослідницької діяльності в цій царині в Україні.

Використані джерела

1. A mapping of translation in the Euro-Mediterranean region [Електронний ресурс] / Final overview and compilation Ghislaine Glasson Deschaumes / Transeuropéennes: Intrnational Jornal of Critical Thought. – 2012. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Спосіб доступу : WorldWideWeb : URL : http://www.transeuropeennes.eu/ressources/pdfs/TIM_2012_Conclusions_and_recommandations_116.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

2. Abramitzky R., Sin I. Book translations as idea flows: The effects of the collapse of Communism on the diffusion of knowledge [Електронний ресурс] / R. Abramitzky, I. Sin / Ran Abramitzky Associate Professor of Economics Stanford University. – 2013. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: http://web.stanford.edu/~ranabr/AS.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

Також: Abramitzky R., Sin I. Book translations as idea flows: The effects of the collapse of communism on the diffusion of knowledge [Електронний ресурс] / R. Abramitzky, I. Sin // Journal of the European Economic Association, 2014, Volume 12, Issue 6, pages 1453–1520. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web:URL: http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jeea.12093/full. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

3. Ania G. The Englished Sciascia: Translations 1960-2010 [Електронний ресурс] / G. Ania // International journal of Sciascia studies «Todomodo». – 2011. – Електрон. дан. – [Salford], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web:URL: http://usir.salford.ac.uk/18547/1/Englished_Sciascia_article_Pre-public.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

4. Anna Lindh Foundation [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – [Олександрія], [2015]. – Спосіб доступу: WorldWideWeb: URL: http://www.annalindhfoundation.org. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

5. Balayer C., Bustamante M. L'Index Translationum et la sociologie de la traduction : comprendre les échanges culturels internationaux [Електронний ресурс] / C. Balayer, M. Bustamante / UNESCO, Service de presse. – Paris, 2012. – Електрон. дан. – [Paris], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL: http://www.unesco.org/new/fr/media-services/single-view/news/the_index_translationum_and_the_sociology_of_translation/#.VDWQhlc0qho. – Мова франц. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

6. Barrington C. Tracking down Global Chaucers [Електронний ресурс] / C. Barrington / Global Chaucers Project. – 2013. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web:URL: https://globalchaucers.wordpress.com/2013/09/26/tracking-down-global-chaucers/. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

7. Bingham H. Strong language [Електронний ресурс] / H. Bingham // Newspaper «The Financial Times». – 2006. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL :http://www.ft.com/intl/cms/s/0/4208ca14-7dc3-11da-8ef9-0000779e2340.html#axzz3JhURuE1d. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

8. Easlick K. Literary and cultural exchange: translation trends in the Nordic and Baltic countries [Електронний ресурс] / K. Easlick // Revista Română de Studii Baltice i Nordice / The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies, 2014, ISSN 2067-1725, Vol. 6, Issue 2,pages 77-94. – Електрон. дан. – [Târgoviste], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web:URL: http://arsbn.ro/user/image/09.easlick.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

9. Heilbron J. Structure and dynamics of the World System of Translation [Електронний ресурс] / J. Heilbron / UNESCO, International Symposium «Translation and cultural mediation». – Paris, 2010. – Електрон. дані. – [Paris], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL : http://portal.unesco.org/culture/en/files/40619/12684038723Heilbron.pdf/Heilbron.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

10. Heilbron J. Towards a Sociology of Translation. Book Translations as a Cultural World System [Електронний ресурс] / J. Heilbron // European Journal of Social Theory, 1999, vol. 2, №4, pp. 429-444. – Електрон. дані. – [Б.м.], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL : http://est.sagepub.com/content/2/4/429.short?rss=1&ssource=mfc. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

11. Index Translationum – World Bibliography of Translation. [Електронний ресурс] / UNESCO. – Paris, 2014. – Електрон. дані. – [Paris], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL:http://portal.unesco.org/culture/en/ev.phpURL_ID=7810&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

12. Кім Н. Translating the Other in the Korean Wave [Електронний ресурс] / Н. Кім / UNESCO, International Symposium «Translation and cultural mediation». – 2010. – Електрон. дані. – [Paris], [2015]. – Спосібдоступу:WorldWideWeb:URL:http://portal.unesco.org/culture/en/files/40656/12689887033Abstract_in_English_Hyeonju_KIM.pdf/Abstract_in_English_Hyeonju%2BKIM.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрану. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

13. Kovac M., Wischenbart R. Diversity Report 2009. Cultural diversity in translations of books: Mapping fiction authors across Europe [Електронний ресурс] / R. Wischenbart, M. Kovac, J. Jursitzky, S. Muriale / Rüdiger Wischenbart Content & Consulting; «On Translation» conference at Buch Wien, 2009. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2015]. – Спосіб доступу: WorldWideWeb: URL: http://www.wischenbart.com/upload/Diversity_Report_2009.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

14. Kovac M., Wischenbart R. Diversity Report 2010. Literary Translation in Current European Book Markets. An analysis of authors, languages, and flows [Електронний ресурс] / R. Wischenbart, M. Kovac, J. Jursitzky, S. Kaldonek / Rüdiger Wischenbart Content & Consulting; World Book Summit in Ljubljana 2011, London Book Fair 2011. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2015]. – Спосіб доступу: WorldWideWeb: URL: http://www.wischenbart.com/upload/Diversity-Report_2010.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

15. L'Index Translationum – 80 ans après [Електронний ресурс] / Le Motif. – Paris, 2012. – Електрон. дан. – [Paris], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL : http://www.lemotif.fr/fichier/motif_fichier/388/fichier_fichier_indextranslationum_syntha.se2.docx. – Мова франц. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

16. On annual World Book Day, UN stresses importance of translation [Електронний ресурс] / UN News Centre. –2012. – Електрон. дані. – [Б.м.], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL : http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=41846#.VXvih1JEURn. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

17. Next Page Foudation [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – [Софія], [2015]. – Спосіб доступу: WorldWideWeb : URL : http://www.npage.org. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

18. Poupaud S. Finding Translations. On the Use of Bibliographical Databases in Translation History [Електронний ресурс] / S. Poupaud, A. Anthony, E.T. Simón // Consortium Érudit: Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal. - Les Presses de l'Université de Montréal. – Montreal, 2009. – Volume 54, Number 2, p. 264-278. – Електрон. дан. – [Montreal], [2014]. – Спосіб доступу: World Wide

Web: URL: http://www.erudit.org/revue/meta/2009/v54/n2/037680ar.html?lang=en. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 21.11.2014.

19. Publishing translations in Europe. Trends 1990-2005 [Електронний ресурс] / Literature Across Frontiers, Mercator Institute for Media, Languages and Culture Aberystwyth University // Literature Across Frontiers. – 2010. – Електрон. дан. – [Wales], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web: URL: http://www.lit-across-frontiers.org/wp-content/uploads/2013/03/Publishing-Translations-in-Europe-Trends-1990-%E2%80%93-2005.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

20. Sapiro G., Bustamante M. Translation as a Measure of International Consecration [Електронний ресурс] / G. Sapiro, M. Bustamante // Sociologica, №.2-3. – 2009. – Електрон. дан. – [Bologna], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web: URL: http://www.sociologica.mulino.it/journal/article/index/Article/Journal:ARTICLE:340/Item/Journal:ARTICLE:340. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

21. Sapiro G. Les échanges littéraires entre Paris et New York à l'ère de la globalization [Електронний ресурс] / G. Sapiro, M. Bustamante, K. Kleppinger / Centre européen de sociologie et de science politique. – 2010. – Електрон. дан. – [Paris], [2013]. – Спосіб доступу: World Wide Web: URL: http://www.lemotif.fr/fichier/motif_fichier/142/fichier_fichier_etude.paris.new.york.paris.pdf. – Мова франц. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

22. Todorova M. Globalizing the local in today's market [Електронний ресурс] / M. Todorova / Index Translationum; UNESCO international Symposium: Translation and cultural mediation. – 2010. – Електрон. дані. – [Paris], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL:http://portal.unesco.org/culture/en/files/40656/12689887033Abstract_in_English_Hyeonju_KIM.pdf/Abstract_in_English_Hyeonju%2BKIM.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

23. Transeuropéennes [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – [Париж], [2014]. – Спосіб доступу : WorldWideWeb : URL: http://www.transeuropeennes.eu. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.03.2015.

24. Werner C. Literary translation flow from Brazil to abroad: six case studies [Електронний ресурс] / C. Werner / Index Translationum, UNESCO. – 2009. – Електрон. дан. – [Paris], [2015]. – Спосіб доступу: WorldWideWeb: URL: http://portal.unesco.org/pv_obj_cache/pv_obj_id_A127DB497B84646856BE500237457FC5EC4A1800/filename/Literary+translation+flow+from+Brazil+to+abroad.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

25. Wischenbart R. Diversity Report 2008. An overview and analysis of translation statistics across Europe: Facts, trends, patterns [Електронний ресурс] / R. Wischenbart, J. Jursitzky, S. Muriale / Rüdiger Wischenbart Content & Consulting; «On Translation» conference at Buch Wien, 2008. – Електрон. дан. – [Б.м.], [2015]. – Спосіб доступу: WorldWideWeb: URL: http://www.wischenbart.com/upload/Diversity%20Report_2008_final.pdf. – Мова англ. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

26. Зоряна А.М. Бібліографічний покажчик ЮНЕСКО «INDEX TRANSLATIONUM» як джерело дослідження документного потоку перекладів / А.М. Зоряна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2014. – № 4. – С. 33-43.

27. Кравцова О. Інформаційні бібліотечні та бібліографічні ресурси ЮНЕСКО у сучасному культурному діалозі / О. Кравцова // Наук. пр. НБУВ. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 132–137.

28. Культура: сплав языка, диалога и наследия [Электронный ресурс] // Организация Объединённых наций: брошюра «Международный год языков». – 2008. – Электрон. дан. – [Б.м.], [2014]. – Способ доступа: World Wide Web : URL: http://www.un.org/ru/events/iyl/brochure/culture.shtml. – Язык рос. – Заглавие с экрана. – Библиогр. описание сделано 21.11.2014.

29. Лаврова Н.А. «Индекс транслационум». (Опыт участия Всесоюзной книжной палаты в составлении международной библиографии) / Н.А Лаврова // Библиотековедение и библиография за рубежом : сборник Гос. б-ки СССР им. В.И. Ленина. – М. : Книжная палата, 1959. – Вып. 2. – С. 214-221.

30. Пархоменко Н.В. База даних ЮНЕСКО «Index Translationum»: загальна характеристика / Н.В. Пархоменко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., 19–21 трав. 2009 р., м. Київ / М-во культури і туризму України, ДАКККіМ, Ін-т держ. упр. та інформ. діяльн. – К., 2009. – 320 с. – С. 190–191.

31. Превод и преход. Българската литература в превод (1989-2010): статистики, коментари, препоръки [Електронний ресурс]/ Фундация «Следваща страница» / Next Page Foundation. – 2011. – Електрон. дані. – [София], [2015]. – Спосіб доступу: World Wide Web : URL:http://www.npage.org/IMG/pdf/Prevod-Prehod_NPF_Statistiki_komentari_preporuki.pdf. – Мова болг. – Заголовок з екрана. – Бібліогр. опис зроблено 10.06.2015.

32. Пропаганда среди библиотекарей Международная библиография переводов ЮНЕСКО Index Translationum / перевод О. Дьяконовой // Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений : научно-практический журнал. – М., 2008. – № 3 (72). – С.8.

33. Шепелина М. 25-летие библиографической базы данных ЮНЕСКО «Индекс Трансляционум» [Электронный ресурс] / М. Шепелина // Всероссийская государственная библиотека иностранной литературы имени М.И. Рудомино. – М., 2004. – Электрон. дан. – [Москва], [2014]. – Способ доступа: World Wide Web : URL: http://www.libfl.ru/about/dept/librarianship/display.php?file=news/2004/05.html. – Язык рос. – Заголовок с экрана. – Библиогр. описание сделано 21.11.2014

34. ЮНЕСКО отмечает 75-летие указателя переводов «Index Translationum» [Електронний ресурс] / Российский комитет программы ЮНЕСКО «Информация для всех». – 2007. – Электрон. дан. – [Москва], [2014]. – Способ доступа: World Wide Web : URL: http://www.ifapcom.ru/ru/news/336. – Язык рос. – Заголовок с экрана. – Библиогр. описание сделано 21.11.2014.

References transliterated

1. A mapping of translation in the Euro-Mediterranean region [Elektronnyi resurs] / Final overview and compilation Ghislaine Glasson Deschaumes / Transeuropéennes: Intrnational Jornal of Critical Thought. – 2012. – Elektron. dan. – [B.m.], [2014]. – Sposib dostupu : WorldWideWeb : URL : http://www.transeuropeennes.eu/ressources/pdfs/TIM_2012_Conclusions_and_recommandations_116.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

2. Abramitzky R., Sin I. Book translations as idea flows: The effects of the collapse of Communism on the diffusion of knowledge [Elektronnyi resurs] / R. Abramitzky, I. Sin / Ran Abramitzky Associate Professor of Economics Stanford University. – 2013. – Elektron. dan. – [B.m.], [2014]. – Sposib dostupu: World Wide Web : URL: http://web.stanford.edu/~ranabr/AS.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 21.11.2014.

Takozh: Abramitzky R., Sin I. Book translations as idea flows: The effects of the collapse of communism on the diffusion of knowledge [Elektronnyi resurs] / R. Abramitzky, I. Sin // Journal of the European Economic Association, 2014, Volume 12, Issue 6, pages 1453–1520. – Elektron. dan. – [B.m.], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web:URL: Oshybka! Nedopustymыi obъekt hyperssылky.. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

3. Ania G. The Englished Sciascia: Translations 1960-2010 [Elektronnyi resurs] / G. Ania // International journal of Sciascia studies «Todomodo». – 2011. – Elektron. dan. – [Salford], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web:URL: http://usir.salford.ac.uk/ 18547/1/Englished_Sciascia_ article_Pre-public.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

4. Anna Lindh Foundation [Elektronnyi resurs]. – Elektron. dan. – [Oleksandriia], [2015]. – Sposib dostupu: WorldWideWeb: URL: http://www.annalindhfoundation.org. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

5. Balayer S., Bustamante M. LIndex Translationum et la sociologie de la traduction : comprendre les échanges culturels internationaux [Elektronnyi resurs] / C. Balayer, M. Bustamante / UNESCO, Service de presse. – Paris, 2012. – Elektron. dan. – [Paris], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web : URL: http://www.unesco.org/new/fr/media-services/single-view/news/the_index_translationum_and_the_sociology_of_translation/#.VDWQhlc0qho. – Mova frants. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

6. Barrington S. Tracking down Global Chaucers [Elektronnyi resurs] / S. Barrington / Global Chaucers Project. – 2013. – Elektron. dan. – [B.m.], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web:URL: https://globalchaucers.wordpress.com/2013/09/26/tracking-down-global-chaucers/. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

7. Bingham H. Strong language [Elektronnyi resurs] / H. Bingham // Newspaper «The Financial Times». – 2006. – Elektron. dan. – [B.m.], [2014]. – Sposib dostupu: World Wide Web : URL :http://www.ft.com/intl/cms/s/0/4208ca14-7dc3-11da-8ef9-0000779e2340.html#axzz3JhURuE1d. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 21.11.2014.

8. Easlick K. Literary and cultural exchange: translation trends in the Nordic and Baltic countries [Elektronnyi resurs] / K. Easlick // Revista Română de Studii Baltice i Nordice / The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies, 2014, ISSN 2067-1725, Vol. 6, Issue 2,pages 77-94. – Elektron. dan. – [Târgoviste], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web:URL: http://arsbn.ro/user/image/09.easlick.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

9. Heilbron J. Structure and dynamics of the World System of Translation [Elektronnyi resurs] / J. Heilbron / UNESCO, International Symposium «Translation and cultural mediation». –Paris, 2010. –

Elektron. dani. – [Paris], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web : URL : http://portal.unesco.org/culture/en/files/40619/12684038723Heilbron.pdf/Heilbron.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

10. Heilbron J. Towards a Sociology of Translation. Book Translations as a Cultural World System [Elektronnyi resurs] / J. Heilbron // European Journal of Social Theory, 1999, vol. 2, №4, pp. 429-444. – Elektron. dani. – [B.m.], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web : URL : http://est.sagepub.com/content/2/4/429.short?rss=1&ssource=mfc. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

11. Index Translationum – World Bibliography of Translation. [Elektronnyi resurs] / UNESCO. – Paris, 2014. – Elektron. dani. – [Paris], [2014]. – Sposib dostupu: World Wide Web : URL:http://portal.unesco.org/culture/en/ev.phpURL_ID=7810&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 21.11.2014.

12. Kim H. Translating the Other in the Korean Wave [Elektronnyi resurs] / H. Kim / UNESCO, International Symposium «Translation and cultural mediation». – 2010. – Elektron. dani. – [Paris], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web: URL:http://portal.unesco.org/culture/en/files/40656/12689887033Abstract_in_English_Hyeonju_KIM.pdf/Abstract_in_English_Hyeonju%2BKIM.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

13. Kovac M., Wischenbart R. Diversity Report 2009. Cultural diversity in translations of books: Mapping fiction authors across Europe [Elektronnyi resurs] / R. Wischenbart, M. Kovac, J. Jursitzky, S. Muriale / Rüdiger Wischenbart Content & Consulting; «On Translation» conference at Buch Wien, 2009. – Elektron. dan. – [B.m.], [2015]. – Sposib dostupu: WorldWideWeb: URL: http://www.wischenbart.com/upload/Diversity_Report_2009.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

14. Kovac M., Wischenbart R. Diversity Report 2010. Literary Translation in Current European Book Markets. An analysis of authors, languages, and flows [Elektronnyi resurs] / R. Wischenbart, M. Kovac, J. Jursitzky, S. Kaldonek / Rüdiger Wischenbart Content & Consulting; World Book Summit in Ljubljana 2011, London Book Fair 2011. – Elektron. dan. – [B.m.], [2015]. – Sposib dostupu: WorldWideWeb: URL: http://www.wischenbart.com/upload/Diversity-Report_2010.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

15. LIndex Translationum – 80 ans après [Elektronnyi resurs] / Le Motif. – Paris, 2012. – Elektron. dan. – [Paris], [2014]. – Sposib dostupu: World Wide Web : URL : http://www.lemotif.fr/fichier/motif_fichier/388/fichier_fichier_indextranslationum_syntha.se2.docx. – Mova frants. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 21.11.2014.

16. On annual World Book Day, UN stresses importance of translation [Elektronnyi resurs] / UN News Centre. –2012. – Elektron. dani. – [B.m.], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web : URL : http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=41846#.VXvih1JEURn. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

17. Next Page Foudation [Elektronnyi resurs]. – Elektron. dan. – [Sofiia], [2015]. – Sposib dostupu: WorldWideWeb : URL : http://www.npage.org. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

18. Poupaud S. Finding Translations. On the Use of Bibliographical Databases in Translation History [Elektronnyi resurs] / S. Poupaud, A. Anthony, E.T. Simón // Consortium Érudit: Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators Journal. – Les Presses de lUniversité de Montréal. – Montreal, 2009. – Volume 54, Number 2, p. 264-278. – Elektron. dan. – [Montreal], [2014]. – Sposib dostupu: World Wide Web: URL: http://www.erudit.org/revue/meta/2009/v54/n2/037680ar.html?lang=en. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 21.11.2014.

19. Publishing translations in Europe. Trends 1990-2005 [Elektronnyi resurs] / Literature Across Frontiers, Mercator Institute for Media, Languages and Culture Aberystwyth University // Literature Across Frontiers. – 2010. – Elektron. dan. – [Wales], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web: URL: http://www.lit-across-frontiers.org/wp-content/uploads/2013/03/Publishing-Translations-in-Europe-Trends-1990-%E2%80%93-2005.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

20. Sapiro G., Bustamante M. Translation as a Measure of International Consecration [Elektronnyi resurs] / G. Sapiro, M. Bustamante // Sociologica, №.2-3. – 2009. – Elektron. dan. – [Bologna], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web: URL: http://www.sociologica.mulino.it/journal/article/index/Article/Journal:ARTICLE:340/Item/Journal:ARTICLE:340. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

21. Sapiro G. Les échanges littéraires entre Paris et New York à lère de la globalization [Elektronnyi resurs] / G. Sapiro, M. Bustamante, K. Kleppinger / Centre européen de sociologie et de science politique. –

2010. – Elektron. dan. – [Paris], [2013]. – Sposib dostupu: World Wide Web: URL: http://www.lemotif.fr/fichier/motif_fichier/142/fichier_fichier_etude.paris.new.york.paris.pdf. – Mova frants. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

22. Todorova M. Globalizing the local in todays market [Elektronnyi resurs] / M. Todorova / Index Translationum; UNESCO international Symposium: Translation and cultural mediation. – 2010. – Elektron. dani. – [Paris], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web : URL:http://portal.unesco.org/culture/en/files/40656/12689887033Abstract_in_English_Hyeonju_KIM.pdf/Abstract_in_English_Hyeonju%2BKIM.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

23. Transeuropéennes [Elektronnyi resurs]. – Elektron. dan. – [Paryzh], [2014]. – Sposib dostupu : WorldWideWeb : URL: http://www.transeuropeennes.eu. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.03.2015.

24. Werner S. Literary translation flow from Brazil to abroad: six case studies [Elektronnyi resurs] / S. Werner / Index Translationum, UNESCO. – 2009. – Elektron. dan. – [Paris], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web: URL: http://portal.unesco.org/pv_obj_cache/pv_obj_id_A127DB497B84646856BE500237457FC5EC4A1800/filename/Literary+translation+flow+from+Brazil+to+abroad.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

25. Wischenbart R. Diversity Report 2008. An overview and analysis of translation statistics across Europe: Facts, trends, patterns [Elektronnyi resurs] / R. Wischenbart, J. Jursitzky, S. Muriale / Rüdiger Wischenbart Content & Consulting; «On Translation» conference at Buch Wien, 2008. – Elektron. dan. – [B.m.], [2015]. – Sposib dostupu: WorldWideWeb: URL: http://www.wischenbart.com/upload/Diversity%20Report_2008_final.pdf. – Mova anhl. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

26. Zoriana A.M. Bibliohrafichnyi pokazhchyk YuNESKO «INDEX TRANSLATIONUM» yak dzherelo doslidzhennia dokumentnoho potoku perekladiv / A.M. Zoriana // Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia. – K., 2014. – № 4. – P. 33-43.

27. Kravtsova O. Informatsiini bibliotechni ta bibliohrafichni resursy YuNESKO u suchasnomu kulturnomu dialozi / O. Kravtsova // Nauk. pr. NBUV. – K., 2008. – Vyp. 22. – P. 132–137.

28. Kul'tura: splav iazyka, dialoga i naslediia [Elektronnyi resurs] // Organizatsiia Ob"edinennykh natsii: broshiura «Mezhdunarodnyi god iazykov». – 2008. – Elektron. dan. – [B.m.], [2014]. – Sposob dostupa: World Wide Web : URL: http://www.un.org/ru/events/iyl/brochure/culture.shtml. – Iazyk ros. – Zagolovok s ekrana. – Bibliogr. opisanie sdelano 21.11.2014.

29. Lavrova N.A. «Indeks translatsionum». (Opyt uchastiia Vsesoiuznoi knizhnoi palaty v sostavlenii mezhdunarodnoi bibliografii) / N.A Lavrova // Bibliotekovedenie i bibliografiia za rubezhom : sbornik Gos. b-ki SSSR im. V.I. Lenina. – M. : Knizhnaia palata, 1959. – Vyp. 2. – P. 214-221.

30. Parkhomenko N.V. Baza danykh YuNESKO «Index Translationum»: zahalna kharakterystyka / N.V. Parkhomenko // Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavstvo. Informatsiina diialnist : problemy nauky, osvity, praktyky : zb. materialiv VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 19-21 trav. 2009 r., m. Kyiv / M-vo kultury i turyzmu Ukrainy, DAKKKiM, In-t derzh. upr. ta inform. diialn. – K., 2009. – 320 p. – P. 190-191.

31. Prevod i prekhod. B"lgarskata literatura v prevod (1989-2010): statistiki, komentari, prepor"ki [Elektronnii resurs]/ Fundatsiia «Sledvashcha stranitsa» / Next Page Foundation. – 2011. – Elektron. dani. – [Sofiia], [2015]. – Sposib dostupu: World Wide Web : URL:http://www.npage.org/IMG/pdf/Prevod-Prehod_NPF_Statistiki_komentari_preporuki.pdf. – Mova bolh. – Zaholovok z ekrana. – Bibliohr. opys zrobleno 10.06.2015.

32. Propaganda sredi bibliotekarei Mezhdunarodnaia bibliografiia perevodov IuNESKO Index Translationum / per. O. D'iakonovoi // Novosti Mezhdunarodnoi federatsii bibliotechnykh assotsiatsii i uchrezhdenii : nauchno-prakticheskii zhurnal. – M., 2008. – № 3 (72). – P. 8.

33. Shepelina M. 25-letie bibliograficheskoi bazy dannykh IuNESKO «Indeks Transliatsionum» [Elektronnii resurs] / M. Shepelina // Vserossiiskaia gosudarstvennaia biblioteka inostrannoi literatury imeni M.I. Rudomino. – M. , 2004. – Elektron. dan. – [Moskva], [2014]. – Sposob dostupa: World Wide Web : URL: http://www.libfl.ru/about/dept/librarianship/display.php?file=news/2004/05.html. – Iazyk ros. – Zagolovok s ekrana. – Bibliogr. opisanie sdelano 21.11.2014.

34. IuNESKO otmechaet 75-letie ukazatelia perevodov «Index Translationum» [Elektronnii resurs] / Rossiiskii komitet programmy IuNESKO «Informatsiia dlia vsekh». – 2007. – Elektron. dan. – [Moskva], [2014]. – Sposob dostupa: World Wide Web : URL: http://www.ifapcom.ru/ru/news/336. – Iazyk ros. – Zagolovok s ekrana. – Bibliogr. opisanie sdelano 21.11.2014.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Апшай Марія Василівна – викладач-методист бібліотечних дисциплін Ужгородського коледжу культури і мистецтв

Дем'янова Юлія – кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Зоряна Антоніна Михайлівна – аспірантка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Литвинська Світлана Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Моісєєва Наталія Іванівна – кандидат філософських наук, доцент, помічник проректора з гуманітарних питань та виховної роботи

Наливайко Юлія Василівна – асистент Київського національного університету культури і мистецтв, кафедра документознавства та інформаційної діяльності

Рой Євгеній Євгенійович – доктор історичних наук, професор Київського національного університету культури і мистецтв

Саприкін Олександр Анатолійович – старший викладач кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Свердлик Зоряна Михайлівна – аспірантка Національного авіаційного університету (гуманітарний інститут, кафедра історії та документознавства)

Соколов Віктор Юрійович – кандидат історичних наук, головний бібліотекар Національної парламентської бібліотеки України

Ткаченко Оксана Олексіївна – здобувач Київського національного університету культури і мистецтв

Шевченко Олена Василівна – кандидат історичних наук, доцент, докторант Харківської державної академії культури

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Приймаються оригінальні матеріали, що раніше не друкувалися.

Зміст статей повинен відповідати профілю журналу. Звертаємо увагу авторів на необхідність дотримуватися вимог, які висуває Міністерство освіти і науки України до фахових видань, а саме – на необхідність включення до тексту статті таких елементів:

– постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– формулювання цілей статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що пропонуються для публікації в журналі, подаються автором у вигляді тексту, надрукованого за допомогою засобів комп'ютерної техніки (1 друкований примірник і копія в електронному вигляді). Текст статті можливо передати електронною поштою на адресу редакції: **vika_dobrovolska@ukr.net**

Обсяг статті, враховуючи список літератури, таблиці, фотографії і малюнки, не повинен перевищувати 12 сторінок друкованого тексту (розмір шрифту – 12, інтервал – 1,5, поля стандартні).

Рукописи приймаються та публікуються українською мовою. Цитати в тексті повинні бути українською мовою. Іноземні автори можуть подавати рукописи російською і англійською мовами.

Редакція залишає за собою право на стилістичну правку рукопису. З автором узгоджуються правки, які, на думку редакції, можуть змінити зміст тексту.

До рукопису додаються:

– авторська довідка, в якій наводяться: прізвище, ім'я та по батькові (повністю) автора (авторів), науковий ступінь, учене звання, адреса і телефони, e-mail, місце роботи, посада;

– фотографії (4х6 мм) всіх авторів для публікації у заголовній частині статті. Автор може відмовитися від публікації фотографії.

Основний текст статті обов'язково має супроводжуватися анотаціями українською, російською, англійською мовами (не менше 300 друкованих символів), з переліком ключових слів, назвою статті та прізвищем автора англійською та російською мовами, а також шифром УДК.

Список використаної літератури складається відповідно до тексту і друкується наприкінці статті. У тексті порядковий номер джерела проставляється в квадратних дужках. Джерела подаються мовою оригіналу.

Список використаних джерел оформлюється згідно з вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 та ДСТУ 3582-97. Джерела наводяться мовою оригіналу в алфавітному порядку.

References (літературу латиницею) необхідно наводити повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наданий національною мовою, незалежно від того, є в ньому іноземні джерела чи немає. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються у списку, наведеному латиницею.

Підп. до друку 23.06.2015. Формат 60х84 1/8. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 6,1 Зам. 112 Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.